

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

АВЕРІНА ЄВГЕНІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 347.961

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У
ПРАВОВІДНОСИНАХ ІЗ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ**

Спеціальність 081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Аверіна Є. А.

Науковий керівник: **ОМЕЛЬЧЕНКО Андрій Володимирович**, доктор юридичних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Аверіна Є. А. Правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, 2023.

У дисертації здійснено комплексне та системне дослідження правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом. Обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження та показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. В роботі розкриваються мета, завдання, об'єкт, предмет і методи наукового дослідження, його наукова новизна та практичне значення одержаних результатів. Дисертація містить відомості про апробацію та впровадження одержаних результатів дослідження та кількість наукових публікацій.

Нотаріальна діяльність із іноземним елементом як предмет правового регулювання – це суспільні відносини між нотаріусами, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами України за кордоном, спеціальними суб'єктами нотаріальної діяльності та фізичними і юридичними особами як на території України, так і за кордоном, у сфері посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності, які мають як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер, врегульовані нормами національного законодавства України та міжнародного права, і предмет яких визначається змістом нотаріальних дій.

Поняття «нотаріальна діяльність» нормативно у законодавстві України не визначене. Виникає необхідність нормативного закріплення поняття «нотаріальна діяльність» шляхом доповнення статті 1 Закону України «Про

нотаріат» новою частиною 2 такого змісту: «нотаріальна діяльність – це суспільні відносини між нотаріусами, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами України за кордоном, спеціальними суб'єктами нотаріальної діяльності та фізичними і юридичними особами як на території України, так і за кордоном, у сфері посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності».

Проведене історико-правове дослідження дає можливість зробити висновок про те, що історія правового регулювання нотаріальної діяльності на території України має такі етапи: 1. Прийняття Руської Правди (1032-1054); 2. Прийняття Псковської судної грамоти (1397 рік); 3. Прийняття Судебника Іоанна III (1497 рік); 4. Прийняття Судебника Іоанна IV (1550 рік); 5. Прийняття Соборного Уложення царя Олексія Михайловича (1649 рік); 6. Прийняття Зводу законів Російської імперії (1832 рік); 7. Прийняття Положення про нотаріальну частину (1866 рік); 8. Прийняття Декрету РНК УСРР від 19 лютого 1919 р. «Про суд»; 9. Прийняття Декрету РНК УСРР від 25 лютого 1919 р «Про засновання народних Нотаріальних Камер»; 10. Прийняття Постанови РНК УСРР від 16 квітня 1921 р. «Про нотаріальні функції»; 11. Прийняття Робітничо-селянським Урядом України Положення про державний нотаріат від 20 квітня 2023 р.; 12. Прийняття Робітничо-селянським Урядом України Нотаріального положення від 16 грудня 2025 р.; 13. Прийняття Положення про судоустрій УСРР від 23 жовтня 1925 р.; 14. Прийняття Основ судочинства Союзу РСР та союзних республік від 29 жовтня 1924 р.; 15. Прийняття Постанови ЦВК та РНК СРСР від 14 травня 1926 р. «Про основні принципи організації державного нотаріату»; 16. Прийняття Нотаріальних положень України від 14 серпня 1928 р., від 26 грудня 1956 р. та від 31 серпня 1964 р.; 17. Прийняття Закону СРСР «Про державний нотаріат» від 19 липня 1973 р.; 18. Прийняття Закону УРСР «Про

державний нотаріат» від 25 грудня 1974 року № 3377-VIII; 19. Прийняття Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII.

Систему законодавства, яким врегульовується нотаріальна діяльність, можна виявити через аналіз предмету цієї діяльності та системи її суб'єктів.

Системний аналіз законодавства України дає можливість зробити висновок про те, що нотаріальна діяльність, крім нотаріального законодавства, врегульована також нормами конституційного, адміністративного, господарського, фінансового, цивільного, трудового, сімейного, житлового, земельного, виконавчого, транспортного, інформаційного та кримінального законодавства. Це пояснюється тим, що нотаріальна діяльність за своїм правовим та організаційним змістом є складною та комплексною, а її суб'єкти вступають в суспільні відносини, врегульовані нормами права різних галузей права та законодавства. Суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності мають як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер.

По відношенню до галузей права та законодавства України такий предмет правового регулювання як нотаріальна діяльність має комплексний міжгалузевий характер. Визначаючи місце норм права про нотаріальну діяльність в системі права та законодавства України, слід зробити висновок про те, що вони складають міжгалузеву комплексну підгалузь як в системі права, так і в системі законодавства України.

При визначенні сфери правового регулювання нотаріальної діяльності слід враховувати те, що крім національного законодавства України, нотаріуси та інші суб'єкти нотаріальної діяльності керуються положеннями міжнародних договорів. Розрізняють два види міжнародних договорів, що містять норми, які стосуються нотаріальних дій із іноземним елементом: двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції. З метою уніфікації процедури укладення міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах в роботі визначена

типова структура таких договорів та пропонується закріплення типової структури таких договорів на нормативному рівні (постановою Кабінету Міністрів України).

Нотаріуси та інші суб'єкти нотаріальної діяльності при застосуванні законодавства іноземних держав та міжнародних договорів мають такі повноваження: застосовувати норми іноземного права; приймати документи та вчиняти посвідчувальні написи, складені відповідно до вимог іноземного законодавства; вчиняти дії щодо охорони майна, що залишилося після смерті іноземця на території України, та видавати свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна; вчиняти дії щодо охорони майна, яке належить одержати іноземцю після смерті громадянина України, та видавати свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна; приймати легалізовані органами Міністерства закордонних справ України документи, які складено за кордоном з участю іноземних органів влади або які від них виходять; приймати документи без легалізації у випадках, коли це передбачено законодавством України та міжнародними договорами; співпрацювати із іноземними органами юстиції; забезпечувати докази, необхідні для ведення справ в державних органах іноземних держав; при вчиненні нотаріальних дій застосовувати правила міжнародного договору у випадку, якщо таким міжнародним договором встановлено інші правила ніж ті, що їх містить законодавство України; вчиняти нотаріальні дії, не передбачені законодавством України, в порядку, встановлюваному Міністерством юстиції України.

Особливості діяльності нотаріату в умовах воєнного стану визначені Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164.

Захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном безпосередньо відноситься до повноважень закордонних дипломатичних установ України та є складовою професійної діяльності посадових осіб дипломатичної служби. У системі закордонних

дипломатичних установ України консульські функції виконують консульські установи України та консули. В межах виконання консульських функцій щодо вчинення нотаріальних дій та консульської легалізації консул вчиняє нотаріальні дії, передбачені законодавством України, а також легалізує документи і акти, складені за участю властей консульського округу, або такі, що виходять від цих властей.

Законодавство іноземних держав та міжнародні договори займають важливе місце в системі джерел правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. Чинні двосторонні договори України про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції потребують відповідного упорядкування та систематизації. Системного та уніфікованого підходу потребує також подальше укладення таких договорів із країнами, із якими такі договори ще не укладені.

Аналіз українського нотаріального законодавства дає можливість зробити висновок, що нотаріат України тяжіє до моделі нотаріату латинської школи. Ця модель набула поширення та успішно функціонує в багатьох країнах світу, які об'єднались у Міжнародний союз нотаріату, який відіграє важливу роль у міжнародній нотаріальній діяльності. Україна приєдналася до Міжнародного союзу нотаріату у 2013 році.

Державне регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом можна визначити як врегульовану нормами права, юридично-владну, нормотворчу, виконавчу та розпорядчу діяльність уповноважених органів державного регулювання по виконанню покладених на них функцій з регулювання нотаріальної діяльності з метою практичного втілення актів національного законодавства та міжнародного права у цій сфері.

У роботі визначені поняття та види принципів, функцій, форм та методів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом. Зазначено, що у сфері державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом переважно використовуються правові

форми державного регулювання та адміністративні, а не економічні, методи державного регулювання.

Функції державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом віднесені до повноважень суб'єктів державного регулювання функціональної компетенції і не є властивими для суб'єктів державного регулювання галузевої та міжгалузевої компетенції. Особливістю державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом є віднесення функцій по його здійсненню до компетенції функціональних центральних органів виконавчої влади, а саме Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України.

За своїм правовим статусом Міністерство юстиції України та Міністерство закордонних справ України є юридичними особами публічного права, центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України. У роботі проаналізовано елементи правового статусу Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України та консульських установ України.

Ключові слова: правове регулювання, нотаріат, нотаріус, нотаріальна діяльність, міжнародне приватне право, іноземний елемент, консульська діяльність, закордонні дипломатичні установи, консульські установи, консул, законодавство іноземних держав, міжнародний договір, державне регулювання, органи державного регулювання.

ANNOTATION

Averina Y. A. Legal regulation of notarial activity in legal relations with a foreign element. - Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy Degree in specialty 081 – Law. – Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, 2023.

In the dissertation a comprehensive and systematic study of the legal regulation of notarial activity in legal relations with a foreign element is carried

out. The relevance of the topic of the dissertation research is substantiated and the connection of the work with scientific programs, plans, and topics is shown. The work reveals the purpose, task, object, subject and methods of scientific research, its scientific novelty and the practical significance of the obtained results. The dissertation contains information about the approval and implementation of the obtained research results and the number of scientific publications.

Notarial activity with a foreign element as a subject of legal regulation is social relations between notaries, officials of local self-government bodies, consular institutions of Ukraine abroad, special subjects of notarial activity and physical persons and legal entities both on the territory of Ukraine and abroad, in the field of certification of rights, as well as facts that have legal significance, and the performance of other notarial acts provided for by the legislation of Ukraine, with the aim of giving them legal credibility, which have both a private-law and a public-law nature, regulated by the norms of the national legislation of Ukraine and international law, and the subject of which is determined by the content of notarial acts.

The concept of «notarial activity» is not normatively defined in the legislation of Ukraine. There is a need to standardize the concept of «notarial activity» by supplementing Article 1 of the Law of Ukraine «On Notary» with a new part 2 of the following content: "notarial activity is social relations between notaries, officials of local self-government bodies, consular institutions of Ukraine abroad, special subjects of notarial activity and physical persons and legal entities both on the territory of Ukraine and abroad, in the field of certification of rights, as well as facts of legal significance, and the performance of other notarial actions provided for by the legislation of Ukraine, with the aim of giving them legal credibility».

The conducted historical and legal research makes it possible to conclude that the history of legal regulation of notarial activity on the territory of Ukraine has the following stages: 1. Adoption of Russian Truth (1032-1054); 2. Acceptance of the Pskov court certificate (1397); 3. Adoption of Judge John III (1497); 4.

Adoption of Judge John IV (1550); 5. Acceptance of the Council Decree of Tsar Alexei Mikhailovich (1649); 6. Adoption of the Code of Laws of the Russian Empire (1832); 7. Adoption of the Regulation on the notarial part (1866); 8. Adoption of the Decree of the Supreme Council of the Ukrainian SSR dated February 19, 1919 «On the Court»; 9. Adoption of the Decree of the Supreme Council of the Ukrainian SSR dated February 25, 1919 «On the Establishment of People's Notary Chambers»; 10. Adoption of the Decree of the Supreme Council of the Ukrainian SSR dated April 16, 1921 «On notarial functions»; 11. Adoption by the Workers' and Peasants' Government of Ukraine of the Regulations on State Notary from April 20, 2023; 12. Adoption by the Workers' and Peasants' Government of Ukraine of the Notarial Regulation of December 16, 2025; 13. Adoption of the Regulations on the Judicial System of the Ukrainian SSR dated October 23, 1925; 14. Adoption of the Fundamentals of the Judiciary of the Union of the SSR and the Union Republics of October 29, 1924; 15. Adoption of the Resolution of the Central Committee and the RNA of the USSR dated May 14, 1926 «On the basic principles of the organization of the state notary»; 16. Adoption of the Notarial Regulations of Ukraine dated August 14, 1928, December 26, 1956, and August 31, 1964; 17. Adoption of the Law of the USSR «On State Notary» dated July 19, 1973; 18. Adoption of the Law of the Ukrainian SSR «On State Notary» dated December 25, 1974 No. 3377-VIII; 19. Adoption of the Law of Ukraine «On Notary» dated September 2, 1993 No. 3425-XII.

The system of legislation that regulates notarial activity can be identified through the analysis of the subject of this activity and the system of its subjects.

A systematic analysis of the legislation of Ukraine makes it possible to conclude that notarial activity, in addition to notarial legislation, is also regulated by the norms of constitutional, administrative, economic, financial, civil, labor, family, housing, land, executive, transport, information and criminal legislation. This is explained by the fact that notarial activity is difficult and complex in terms of its legal and organizational content, and its subjects enter into social relations regulated by the legal norms of various branches of law and legislation. Public

relations in the field of notarial activity have both a private legal and a public legal nature.

In relation to the branches of law and legislation of Ukraine, such a subject of legal regulation as notarial activity has a complex interdisciplinary nature. Determining the place of legal norms on notarial activity in the system of law and legislation of Ukraine, it should be concluded that they constitute an interdisciplinary complex sub-branch both in the system of law and in the system of legislation of Ukraine.

When determining the scope of legal regulation of notarial activity, it should be taken into account that, in addition to the national legislation of Ukraine, notaries and other subjects of notarial activity are governed by the provisions of international treaties. There are two types of international agreements that contain norms that relate to notarial actions with a foreign element: bilateral agreements on the provision of legal assistance in civil, family and criminal matters and consular conventions. In order to unify the procedure for concluding international agreements in the field of legal assistance and legal cooperation in civil and criminal cases, the work defines the typical structure of such agreements and proposes to consolidate the typical structure of such agreements at the regulatory level (by resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine).

Notaries and other subjects of notarial activity when applying the legislation of foreign states and international treaties have the following powers: to apply the norms of foreign law; to accept documents and make notarizations drawn up in accordance with the requirements of foreign legislation; take actions regarding the protection of property left after the death of a foreigner on the territory of Ukraine, and issue certificates of the right to inheritance in respect of such property; take actions regarding the protection of property that a foreigner is to receive after the death of a citizen of Ukraine, and issue certificates of the right to inheritance in respect of such property; to accept documents legalized by the authorities of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, drawn up abroad with the participation of foreign authorities or originating from them; to accept documents without

legalization in cases where this is provided for by the legislation of Ukraine and international treaties; cooperate with foreign justice bodies; to provide evidence necessary for conducting cases in state bodies of foreign countries; when performing notarial actions, apply the rules of an international agreement in the event that such an international agreement establishes different rules than those contained in the legislation of Ukraine; perform notarial actions not provided for by the legislation of Ukraine, in the manner established by the Ministry of Justice of Ukraine.

The specifics of the activity of the notary under martial law are determined by the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of notary under martial law» dated February 28, 2022 No. 164.

Protection of the rights and interests of citizens and legal entities of Ukraine abroad is directly related to the powers of foreign diplomatic institutions of Ukraine and is a component of the professional activity of officials of the diplomatic service. In the system of foreign diplomatic institutions of Ukraine, consular functions are performed by consular institutions of Ukraine and consuls. Within the scope of the performance of consular functions regarding the performance of notarial acts and consular legalization, the consul performs notarial acts provided for by the legislation of Ukraine, as well as legalizes documents and acts drawn up with the participation of the authorities of the consular district or those emanating from these authorities.

The legislation of foreign states and international treaties occupy an important place in the system of sources of legal regulation of notarial activity in Ukraine. The current bilateral agreements of Ukraine on the provision of legal assistance in civil, family and criminal cases and consular conventions require appropriate arrangement and systematization. Further conclusion of such agreements with countries with which such agreements have not yet been concluded also requires a systematic and unified approach.

The analysis of the Ukrainian notarial legislation makes it possible to conclude that the notary of Ukraine gravitates towards the model of the notary of

the Latin school. This model has become widespread and functions successfully in many countries of the world that have joined the International Union of Notaries, which plays an important role in international notarial activity. Ukraine joined the International Union of Notaries in 2013.

State regulation of notarial activity with a foreign element can be defined as regulated by legal norms, legal-authority, rule-making, executive and administrative activities of authorized state regulatory bodies to perform the functions entrusted to them to regulate notarial activity with the aim of practical implementation of acts of national legislation and international law in this sphere.

The work defines concepts and types of principles, functions, forms and methods of state regulation of notarial activity with a foreign element. It is noted that in the field of state regulation of notarial activity with a foreign element, legal forms of state regulation and administrative, rather than economic, methods of state regulation are mainly used.

The functions of state regulation of notarial activity with a foreign element are attributed to the powers of state regulation subjects of functional competence and are not inherent to state regulation subjects of sectoral and inter-sectoral competence. A feature of the state regulation of notarial activity with a foreign element is the attribution of functions for its implementation to the competence of functional central bodies of executive power, namely the Ministry of Justice of Ukraine and the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

According to their legal status, the Ministry of Justice of Ukraine and the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine are legal entities under public law, central bodies of executive power, whose activities are directed and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine. The work analyzes the elements of the legal status of the Ministry of Justice of Ukraine, the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and consular institutions of Ukraine.

Key words: legal regulation, notary, notaries, notarial activity, international private law, foreign element, consular activity, foreign diplomatic institutions,

consular institutions, consul, legislation of foreign states, international agreement, state regulation, state regulatory bodies.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

У наукових фахових виданнях:

1. Аверіна Є. А. Суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності як предмет правового регулювання. *Наукові записки. Серія : Право*. 2022. Випуск 12. Кропивницький, 2022. С. 55–59. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/109/93>
2. Аверіна Є. А. Науково-теоретичний аналіз законодавства України про нотаріальну діяльність. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 390–395. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/3_2023/58.pdf
3. Аверіна Є. А. Адміністративно-правовий статус суб'єктів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 546–549. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2023/125.pdf
4. Аверіна Є. А. Застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів в системі правового регулювання нотаріальної діяльності. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 3 (81). С. 173–177. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2023/26.pdf

В інших наукових виданнях:

5. Аверіна Є. А. Множинність суб'єктів нотаріальних дій та види нотаріальних дій залежно від суб'єктів їх здійснення. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: зб. тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету, 17 квітня 2022 р. Хмельницький : ХНУ, 2022. С. 3-6. URL: https://pravo.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/26/zbirnyk_2022.pdf
6. Аверіна Є. А. Міжнародно-правові аспекти нотаріальної діяльності. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*: Матеріали V Міжнародного правничого форуму, 10 червня 2022 р., м. Чернівці / Уклад.

І.В. Ковбас, І.І. Бабін, О.І. Ющик, І.Ж. Торончук, П.І. Крайній. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 242–245. URL: <https://ccu.gov.ua/library/prava-lyudyny-ta-publichne-vryaduvannya-v-suchasnyh-umovah-materialy-v-mizhnarodnogo>

7. Аверіна Є. А. Особливості правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (18 травня 2022 року) / ред. кол.: Кузьменко О.В., Шульженко Ф.П., Чорна В.Г. К.: Видавничий центр «Кафедра», 2022. С. 139–142.*

8. Аверіна Є. А. Адміністративно-правовий зміст форм і методів державного регулювання нотаріальною діяльністю в Україні. *Восьмі Таврійські юридичні наукові читання : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16–17 червня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 187–191. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/222/5603/12483-1>*

ЗМІСТ

ВСТУП	18
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ІЗ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ	
1.1. Нотаріальна діяльність у правовідносинах із іноземним елементом як предмет правового регулювання	27
1.2. Історія правового регулювання нотаріальної діяльності на території України	47
1.3. Науково-теоретичний аналіз законодавства України про нотаріальну діяльність	59
Висновки до розділу 1	79
 РОЗДІЛ 2. НОТАРІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ІЗ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ	
2.1. Правила вчинення нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом	83
2.2. Особливості правового статусу закордонних дипломатичних установ України як суб'єктів нотаріальної діяльності.....	103
2.3. Застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів при вчиненні нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом	120
Висновки до розділу 2	138
 РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ІЗ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ	
3.1. Поняття, принципи, функції, форми та методи державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом	142
3.2. Суб'єкти державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом	166

Висновки до розділу 3	187
ВИСНОВКИ	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	197
ДОДАТКИ.....	219

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. За своїм організаційно-правовим змістом нотаріат є системою органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності. Нотаріальна діяльність відіграє важливу роль у реалізації ряду внутрішніх та зовнішніх функцій держави як у сфері приватноправових, так і у сфері публічноправових відносин. Зокрема, діяльність нотаріусів є важливим інструментом дотримання та захисту законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб як на території України, так і за її межами. Від належної та ефективної реалізації нотаріусами їх функцій багато в чому залежить забезпечення законності та правопорядку у сфері реалізації законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Державне регулювання нотаріальної діяльності є одним із напрямків формування та реалізації державної правової політики в цілому. Науково-теоретичне дослідження правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану в Україні, коли велика кількість громадян України була вимушена виїхати до країн Європейського Союзу та інших зарубіжних країн.

Дослідження правового змісту нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом має на меті підвищення ефективності функціонування її механізму, державного регулювання цієї діяльності, створення належних організаційно-правових умов для покращення захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб України суб'єктами нотаріальної діяльності.

У вітчизняній юридичній науці досліджувалися питання правового регулювання нотаріальної діяльності в цілому, однак системного,

комплексного дослідження теоретичних та практичних проблем правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом не проводилося. Таке дослідження є актуальним та своєчасним і дасть можливість запропонувати ряд науково-теоретичних та практичних положень щодо удосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом.

Теоретична основа дослідження. Теоретичну основу наукового дослідження правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом становлять праці представників вітчизняної та зарубіжної юридичної науки у галузі теорії держави та права (Алексєєв С. С., Бобровник С. В., Колодїй А. М., Копиленко О. Л., Лазарєв В. В., Марченко М. Н., Матузов Н. І., Малько А. В., Нерсєсянц В. С., Петришин О. В., Скакун О. Ф., Спиридонов Л. І., Рабінович П. М., Цвік М. В.), конституційного права (Козюбра М. І., Копейчиков В. В., Погорілко В. Ф., Совгиря О. В., Шукліна Н. Г., Чушенко В. І.), адміністративного права (Авер'янов В. Б., Бачило І. Л., Бахрах Д. Н., Битяк Ю. П., Галунько В. В., Дерєць В. А., Діхтієвський П. В., Колпаков В. К., Кузьменко О. В., Кубко Є. Б., Лазарєв Б. М., Луньов А. Е., Омельченко А. В., Опришко В. Ф., Орзіх М. Ф., Сіренко В. Ф., Цветков В. В.), міжнародного публічного, приватного та порівняльного права (Антонович М. М., Анцєлевич Г. О., Богуславський М. М., Буроменський М. В., Буткевич В. Г., Гайворонський В. М., Задорожній О. В., Зєков В. П., Дмитрієв А. І., Дмитрієва Г. К., Кібєнко О. Р., Кресін О. В., Лунц Л. А., Мицик В. В., Муравйов В. І., Скарідов А. С., Сироїд Т. Л., Тихомиров Ю. А., Фединяк Г. С., Жушман В. П., Шепель А. О.), нотаріального права та нотаріального процесу (Баранкова В. В., Бичкова С. С., Долинська М. С., Дякович М. М., Заїка Ю. О., Комаров В. В., Медвідь Ф. М., Нікітін Ю. В., Пасічник С. Г., Радзієвська Л. К., Сміян Л. С., Усенко В. Ф., Фурса С. Я., Хоменко П. Г.) та ряду інших авторів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623-III (із змінами та доповненнями), Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021 – 2025 роки, затвердженої Постановою загальних зборів НАПрН від 26.03.2021 р. № 12-21, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020.

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» 22 листопада 2021 року, протокол № 4.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є дослідження правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом, формулювання наукових положень, висновків та пропозицій щодо удосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні.

Для досягнення зазначеної мети виконуються такі *завдання*:

- розкрити правовий зміст суспільних відносин у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом як предмета правового регулювання;
- висвітлити історію правового регулювання нотаріальної діяльності на території України;
- здійснити науково-теоретичний аналіз законодавства України про нотаріальну діяльність;
- охарактеризувати правила вчинення нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом;

- проаналізувати особливості правового статусу закордонних дипломатичних установ України як суб'єктів нотаріальної діяльності;
- розкрити питання застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів при вчиненні нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом;
- дослідити поняття, принципи, функції, форми та методи державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом;
- охарактеризувати систему та правовий статус суб'єктів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні.

Предметом дослідження є правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом.

Методи дослідження. Використані у цьому дисертаційному дослідженні наукові підходи, загальнонаукові та спеціальні галузеві методи дослідження юридичної науки забезпечують достовірність отриманих наукових результатів.

Відповідно до підходу комплексного використання методології наукових досліджень, враховуючи особливості правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом, при його дослідженні крім загальних методів юридичної науки та методів окремих галузей юридичної науки, було використано також методи науки державного управління та інших суспільних наук, що дозволило розкрити питання державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні у їх взаємозв'язку із іншими правовими поняттями, категоріями та процесами (підрозділи 1.1., 1.3., 3.1., 3.2.). Ціннісний підхід проявився в аналізі та оцінці окремих правових понять, категорій та процесів, їх узагальненні і об'єднанні у більш широкі поняття, категорії та процеси (підрозділи 1.1., 1.3., 2.3.). Використання глобалізаційного підходу полягає у висвітленні засад

міжнародно-правового регулювання нотаріальної діяльності (підрозділи 1.1., 1.3., 2.2., 2.3.).

Використання таких загальнонаукових методів наукового правового дослідження, як діалектичний, системно-структурний, функціональний, діяльнісний, логіко-семантичний, теоретичних та емпіричних досліджень дозволило розкрити сутність правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом.

В даному дисертаційному дослідженні використані такі спеціальні наукові методи юридичної науки: теоретико-юридичний метод, що використовувався для дослідження теоретичного змісту понять «правове регулювання», «нотаріат», «нотаріальна діяльність», «суб'єкти нотаріальної діяльності», «види нотаріальної діяльності», «державне регулювання нотаріальної діяльності», «іноземний елемент», тощо (підрозділи 1.1., 1.3., 2.1., 2.2., 2.3., 3.1., 3.2.); метод законних презумпцій у правознавстві було використано під час дослідження правил вчинення нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом, застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів при вчиненні нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом, адміністративно-правового змісту державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні, при висвітленні питань правового регулювання нотаріальної діяльності з іноземним елементом, та юридичної відповідальності посадових осіб консульської служби, тощо (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3., 3.1., 3.2.); методи гіпотезування, узагальнення та абстрагування були використані при обґрунтуванні необхідності удосконалення законодавства України у сфері нотаріальної діяльності, упорядкування системи міжнародних договорів у сфері надання взаємної правової допомоги та перспектив укладення таких договорів із новими партнерами, розробці пропозицій щодо подальшого підвищення ефективності адміністративно-правових засад державного регулювання нотаріальної діяльності (підрозділи 1.3., 2.1., 2.2., 2.3., 3.1., 3.2.); історико-правовий метод (підрозділи 1.1., 1.2.); метод узагальнення юридичної

практики (підрозділи 1.1., 1.3., 2.1., 2.2., 2.3., 3.1., 3.2.); порівняльно-правовий метод (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3.), тощо.

Емпірична основа дослідження ґрунтується на вивченні та узагальненні положень законодавства України, міжнародних договорів та практики правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом.

Нормативно-правову основу дисертаційного дослідження становлять акти конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного, нотаріального, сімейного, трудового, житлового, земельного, військового, транспортного, кримінального законодавства України, міжнародні двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції та інші міжнародні договори України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дане дисертаційне дослідження є першим в українській юридичній науці комплексним, системним дослідженням теоретичних і практичних проблем правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом. Наукову новизну дисертаційного дослідження становлять такі основні наукові положення:

вперше:

досліджено теоретико-правові засади правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом;

проведено науково-теоретичний аналіз законодавства України у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом;

розкрито поняття, принципи, функції, форми та методи державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом в Україні;

удосконалено:

періодизацію правового регулювання нотаріальної діяльності на території України;

розуміння правил вчинення нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом;

положення про застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів при вчиненні нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом;

дістали подальшого розвитку:

розуміння особливостей правового статусу закордонних дипломатичних установ України як суб'єктів нотаріальної діяльності;

аналіз системи та правового статусу суб'єктів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертаційному дослідженні висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* для подальших досліджень актуальних проблем правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом (Акт про впровадження результатів дисертації Аверіної Євгенії Анатоліївни на тему «Правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом» у освітній процес та наукову діяльність Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана» від 5 вересня 2023 р.);

– *освітньому процесі* під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Адміністративне право», «Нотаріат», «Сімейне право», «Житлове право», «Земельне право», «Міжнародне приватне право», «Право зовнішніх зносин», а також при підготовці підручників і навчальних посібників із зазначених навчальних дисциплін Акт про впровадження результатів дисертації Аверіної Євгенії Анатоліївни на тему «Правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом» у освітній процес та наукову діяльність Навчально-

наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана» від 5 вересня 2023 р.);

– *практичній, нормотворчій та правозастосовчій діяльності у сфері нотаріальної діяльності* (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження Аверіної Євгенії Анатоліївни на тему «Правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом» в діяльність Відділення громадської (неурядової) організації «Асоціація міжнародного права» в Україні від 7 вересня 2023 р.; Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження Аверіної Євгенії Анатоліївни на тему «Правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом» у практичну та правозастосовчу діяльність Київської торгово-промислової палати від 17 жовтня 2023 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки і рекомендації оприлюднено на міжнародних та національних науково-практичних конференціях: «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (м. Хмельницький, 17 квітня 2022 р.); «Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки» (м. Київ, 18 травня 2022 р.); «Права людини та публічне врядування в сучасних умовах» (м. Чернівці, 10 червня 2022 р.); «Восьмі Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 16–17 червня 2023 р.).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли своє відображення у восьми наукових публікаціях, з них чотири статті у журналах та наукових виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, чотири тези міжнародних та національних науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 223 сторінки (основна частина – 178

сторінок). У дисертації розміщено 2 додатки. Список використаних джерел налічує 230 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У ПРАВОВІДНОСИНАХ
ІЗ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

1.1. Нотаріальна діяльність у правовідносинах із іноземним елементом як предмет правового регулювання

Для повного та всебічного дослідження правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом важливо дослідити особливості нотаріальної діяльності як предмета правового регулювання. Досліджуючи правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом слід висвітлити її організаційно-правовий зміст як правової категорії національного законодавства та міжнародного права.

Розкриття правового змісту суспільних відносин у сфері нотаріальної діяльності як предмета правового регулювання зумовлене необхідністю удосконалення механізму, форм та методів державного регулювання у цій сфері, створення належних організаційних та правових умов для покращення захисту нотаріусами прав та інтересів громадян і юридичних осіб.

Суспільні відносини, що виникають у сфері нотаріальної діяльності, мають приватно-правовий характер, однак при цьому є комплексними та міжгалузевими за своїм змістом. Для вирішення завдань, поставлених в даному дисертаційному дослідженні, необхідно висвітлити склад цих правовідносин, тобто охарактеризувати їх зміст, суб'єктний склад та об'єкти, що надасть можливість зробити відповідні висновки щодо нотаріальної діяльності як предмета правового регулювання, її правових ознак та понятійного апарату.

Категорії «право», «правове регулювання», «предмет правового регулювання» знайшли широке відображення в науково-правових дослідженнях.

Так, узагальнюючи положення юридичної науки в галузі теорії права слід зазначити, що право є системою формально визначених в офіційних джерелах загальнообов'язкових, гарантованих державою норм (правил) поведінки, призначенням якої є регулювання суспільних відносин. Ознаками права як регулятора суспільних відносин є нормативність, формальна визначеність, чітка система пов'язаних між собою норм, загальнообов'язковість норм, вираження загальносуспільних, групових та індивідуальних інтересів, гарантування та забезпечення державою [1–20].

В юридичній літературі зроблено висновок про те, що правові відносини є юридичним зв'язком між учасниками суспільних відносин, який регулюється нормами права і характеризується наявністю прав та обов'язків учасників суспільних відносин, а правове регулювання є дією права на суспільні відносини за допомогою певних юридичних засобів, перш за все норм права [1–20].

Виходячи із загальних засад теорії права, предмет правового регулювання визначається як найбільш важливі для держави, фізичних і юридичних осіб суспільні відносини, що потребують правового регулювання і об'єктивно піддаються йому, сторонами яких виступають свідомі і вольові учасники, які є правоздатними і дієздатними особами [1–20].

Отже право є системою соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечується державою. Воно має ключове значення у регулюванні суспільних відносин на національному та міжнародному рівнях. Оскільки право є сукупністю правових норм, а законодавство є сукупністю нормативно-правових актів, то право та законодавство співвідносяться як зміст та форма. Законодавство є формою вираження права [1–20].

Загальні конституційно-правові засади здійснення нотаріальної діяльності із участю іноземного елемента знайшли своє висвітлення в науці конституційного права [21–25].

Так, у Декларації про державний суверенітет України зазначається, що Україна як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах. Україна виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах. При цьому Україна визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права [26].

Відповідно до положень Декларації про державний суверенітет України, наша держава в зовнішній політиці дотримується загальнолюдських фундаментальних цінностей, захищає права та інтереси громадян і юридичних осіб, створює умови для підтримання контактів з українцями за кордоном, дбає про задоволення їхніх національно-культурних і мовних потреб, надаючи допомогу згідно з міжнародним правом. Власне ці ідеологічні принципи і стали політико-правовою основою діяльності консульської служби України. Першим завданням Міністерства закордонних справ України із часу ствердження України як незалежної держави стало закріплення визнання державного суверенітету України міжнародним співтовариством. Відповідно, пріоритетом діяльності її консульської служби в перші роки незалежності було встановлення консульських відносин з іноземними державами [26; 53; 55].

Згідно із ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. Відповідно до ст. 92 Конституції України організація і діяльність нотаріату визначаються виключно законами України. У ст. 25 Конституції України зазначається, що держава гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами [27].

У ст. 2 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2411-VI зазначається, що зовнішня політика України ґрунтується на таких принципах: суверенна рівність держав; утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави; повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів; вирішення міжнародних спорів мирними засобами; повага до прав людини та її основоположних свобод; невтручання у внутрішні справи держав; взаємовигідне співробітництво між державами; сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань; пріоритет загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права; застосування Збройних Сил України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів, боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; застосування міжнародних санкцій, контрзаходів та заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам; своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам [28].

Засади зовнішньої політики нашої держави визначаються у ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. Зазначені засади полягають у тому, що Україна як

європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, виходячи насамперед з необхідності гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності України [28].

Основними засадами зовнішньої політики України є: забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права; забезпечення дипломатичними та іншими засобами і методами, передбаченими міжнародним правом, захисту суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України, її політичних, економічних, енергетичних та інших інтересів; використання міжнародного потенціалу для утвердження і розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, її сталого економічного розвитку; створення сприятливих зовнішньополітичних умов для розвитку української нації, її економічного потенціалу, історичної свідомості, національної гідності українців, а також етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності громадян України усіх національностей; утвердження провідного місця України у системі міжнародних відносин, зміцнення міжнародного авторитету держави; сприяння міжнародному миру і безпеці у світі, участь у всеосяжному політичному діалозі для підвищення взаємної довіри держав, подолання традиційних і нових загроз безпеці; поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття членства у цій організації; підтримка зміцнення ролі міжнародного права у міжнародних відносинах, забезпечення дотримання та виконання чинних, вироблення нових принципів і норм міжнародного права; запобігання конфліктам у регіонах, що межують з Україною, та врегулювання наявних конфліктів; забезпечення захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном; створення сприятливих умов для задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які

проживають за межами України, підтримання з ними сталих зв'язків; забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі; підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди; забезпечення з метою повноцінного економічного розвитку, підвищення добробуту народу інтеграції економіки України у світову економічну систему; розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку; підтримка інтеграції України у світовий інформаційний простір [28].

Слід зазначити, що поняття «нотаріальна діяльність» на законодавчому рівні не визначене. Отже, для того, щоб охарактеризувати суспільні правовідносини у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом, необхідно дослідити склад цих правовідносин, а саме їх правовий зміст, систему суб'єктів та предмет.

Загальні питання правового регулювання нотаріальної діяльності знайшли своє відображення в науковій та навчальній літературі, основні положення якої використовуються в даній дисертаційній роботі [29–38].

Ведучи мову про сучасні системи нотаріату слід зазначити, що у теперішній час існують два типи нотаріальних систем, де форми організації нотаріату є різними залежно від того, яку роль та значення у сфері реалізації прав визнає за нотаріатом та чи інша держава. Першу групу складають нотаріальні органи англосаксонських країн (Англія, США тощо), до компетенції яких входить лише посвідчення документів та підписів. В англійських судах посвідчений нотаріусом документ не має повної юридичної сили доказу та потребує перевірки фактів, викладених у правочині. Система англосаксонського типу характеризується тим, що кодифіковані закони тут нечисленні, джерелами правових норм є переважно

традиції та прецеденти, утворені юридичною практикою. Другу групу складають нотаріальні органи країн латинського, так званого «писаного», права, де з метою скорочення кількості справ, що розглядаються судами, визнається особлива важливість письмових доказів, в яких фіксуються юридичні умови укладення різних правочинів. З метою забезпечення превентивного захисту прав окремих осіб та юридичної сили контрактів, що укладаються, у цих країнах уповноважують (призначають та контролюють) кваліфікованих професіоналів посвідчувати достовірність вчинюваних юридичних дій, з тим щоб гарантувати ефективність різних прав [29–38].

У країнах класичного нотаріату нотаріус є посадовою особою, наділеною державною владою, та одночасно спеціалістом вільної юридичної професії. Нотаріус наділяється повноваженнями держави, що надає йому якість посадової особи, а його діяльності – публічний, офіційний характер. Нотаріусу як посадовій особі заборонено прямо чи побічно здійснювати несумісні з посадою нотаріуса функції. Він може вчиняти нотаріальні дії тільки в межах фіксованого державою нотаріального округу. Плата за вчинення нотаріальних дій як принцип латинського нотаріату класичного типу також фіксується державою. Вільний характер діяльності нотаріуса класичної системи нотаріату проявляється в тому, що він не перебуває на державній службі й організує здійснення своєї діяльності на свій розсуд. Джерелом доходів нотаріуса є плата за вчинювані нотаріальні дії у межах встановленого тарифу. Він сам наймає та оплачує своїх працівників і вирішує питання, пов'язані з обладнанням робочого місця, несе особисту відповідальність за вчинювані ним нотаріальні дії і надані консультації [29–38].

Основний зміст нотаріальної діяльності полягає у посвідченні будь-яких правочинів та документів, яким сторони повинні або бажають надати характеру достовірності, офіційної сили. У процесі здійснення цих функцій також реалізуються обов'язки нотаріуса консультивати сторони про можливі наслідки зобов'язань, які вони покладають на себе в межах

правочину, що укладається. Таким чином, у країнах класичного нотаріату нотаріальна практика не обмежується власне юридичною сферою, а здійснення нотаріальної діяльності передбачає вирішення питань, що належать до економічної, фінансової, соціальної та податкової галузей. Дуже часто нотаріус він є консультантом для тих, кому необхідно прийняти важливі рішення, які тягнуть за собою певні правові наслідки [29–38].

Важливу роль нотаріальна діяльність відіграє у сфері захисту законних прав і свобод фізичних і юридичних осіб.

Так, обов'язок держави із захисту прав громадян зводиться не тільки до відновлення чи визнання порушених або оскаржених прав, а й до недопущення їх порушення чи оспорювання. Нотаріальна діяльність має превентивний (попереджувальний) характер, захищаючи права і законні інтереси громадян від можливих порушень у майбутньому, надаючи нотаріальним документам безспірного характеру. Інституту нотаріату в правовій державі приділяється одна з ключових ролей не тільки в наданні правової допомоги громадянам, юридичним особам і в забезпеченні їхньої правової безпеки, а й у запобіганні спорам між учасниками договірних відносин [29–38].

Судова та нотаріальна діяльність має низку загальних рис, наявність яких дозволяє говорити про існування своєрідної логічної й ефективної системи із захисту прав і законних інтересів учасників цивільного обороту, у межах якої ніякої конкуренції чи заміни однієї ланки іншою не відбувається. Наявність інституту нотаріату сприяє значному зниженню навантаження на судову систему. У правосуддя і нотаріату є спільна мета – забезпечення захисту прав громадян і юридичних осіб. Суддя і нотаріус діють від імені держави, реалізують владні повноваження. Роль нотаріуса в цивільно-правових відносинах як представника державної влади полягає в тому, що він покликаний, по-перше, реалізувати державну функцію з охорони і захисту прав, не допускаючи їх порушення, і, по-друге, надати цивільно-правовим відносинам законного, стабільного, безконфліктного і передбачуваного

характеру. Суддя і нотаріус при здійсненні своїх функцій в однаковій мірі повинні бути незалежні і від держави, і від учасників процесу. Цей факт, у свою чергу, обумовлює такі принципи діяльності судді і нотаріуса, як об'єктивність, неупередженість, підкорення тільки закону і неприпустимість втручання в їх професійну діяльність. Взаємодія нотаріату із судовою системою виявляється в таких аспектах. По-перше, за допомогою здійснення нотаріальної діяльності виключається необхідність звернення до суду, а саме: шляхом забезпечення законності, з'ясування дійсного волевиявлення сторін, унаслідок чого угоді надається безконфліктний характер і виключається в майбутньому виникнення спору про право, що впливає з такої угоди; шляхом безпосереднього захисту цивільних прав за допомогою вчинення виконавчого напису, посвідчення несплати чеків, вчинення протестів векселів та ін. По-друге, нотаріальна форма забезпечує доказову силу правам, фактам і документам, що полегшує при необхідності в подальшому процес розгляду і вирішення цивільних справ у суді, установлення фактів, що входять у предмет доказування по даній справі [29–38; 225].

Довіра цивільного обороту до нотаріальних документів і дій ґрунтується на двох аспектах: а) нотаріус – посадова особа з державними контрольними функціями, і сама участь такої особи в складанні документа дає суспільству гарантію проти зловживань, тим більше що за законом на нотаріуса покладений обов'язок здійснювати контроль за законністю вчинених нотаріальних дій; б) нотаріус у межах своїх повноважень – фахівець, особа компетентна, отже, і договори, укладені в нотаріальних органах, є правильними і за своєю формою, і по суті. Це забезпечує права сторін, і водночас максимально утверджується авторитет держави як інституту, що є гарантом захисту законних прав та інтересів громадян та юридичних осіб. Нотаріат значно полегшує встановлення обставин справи в судовій процедурі, оскільки юридична чинність виданих нотаріусом документів надзвичайно висока. І хоча закон не дає переваг ніяким доказам (згідно з цивільним процесуальним законодавством України), проте

нотаріальні документи мають певні особливості. Вони об'єктивно викликають довіру в суду, оскільки видані незалежною, безсторонньою, компетентною особою, не зацікавленою в результаті спору. І якщо можна заперечувати показання одних свідків за допомогою показань інших, то більшість нотаріально оформлених документів можна оспорювати тільки шляхом пред'явлення відповідного позову, наприклад, про визнання недійсним заповіту, свідоцтва, договору і т. п. [29–38; 225].

Слід зазначити, що нотаріальна діяльність виконує важливу превентивну функцію у сфері захисту законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

В основу характеристики нотаріату як інституту превентивного правосуддя покладене розуміння нотаріату як органу, покликаного не здійснювати судові функції, а сприяти досягненню завдань правосуддя і запобігати виникненню судових спорів за допомогою попередження порушення прав і інтересів, забезпечення їхньої належної реалізації, що можна назвати превентивним захистом. Нотаріат є інститутом, що забезпечує охорону та захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб шляхом вчинення нотаріальних дій від імені держави. Нотаріальна діяльність спрямована на надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам. Особливість нотаріальної форми охорони і захисту полягає в тому, що вона, як правило, спрямована не на безпосередній захист, а на попередження порушення права [29–38; 225].

Важливими є питання функцій, які виконують суб'єкти нотаріальної діяльності у процесі виконання ними нотаріальних дій.

Органи нотаріату здійснюють тільки їм властиві функції, серед яких в юридичній літературі виділяють такі найбільш істотні: функція забезпечення безспірності і доказової сили документів; функція забезпечення законності при укладенні угод (контрольна функція); функція надання

правової допомоги особам, що звернулися завчиненням нотаріальних дій [29–38; 225].

З теоретичної точки зору потребує свого розкриття питання про характер нотаріальної діяльності як специфічної форми правової діяльності.

Так, при вчиненні будь-якої нотаріальної дії нотаріус приймає юридично значуще рішення, що впливає на правовий статус заінтересованих осіб. Прийняття такого рішення можливе лише в результаті розгляду і вирішення юридичної справи, тобто застосування норм права до окремого явища – правової ситуації. Тому нотаріальну діяльність варто розглядати як специфічну правову форму діяльності, сутність якої полягає в тому, що в її рамках здійснюється застосування правових норм шляхом реалізації нотаріатом юрисдикційних повноважень у безспірних справах. Застосування права (у тому числі нотаріатом) є особливою формою його реалізації – державно-владною діяльністю, у результаті якої шляхом винесення індивідуальних правових актів суб'єкти суспільних відносин наділяються конкретними суб'єктивними правами й обов'язками. Нотаріальна діяльність має правовий характер, який виявляється у двох аспектах. По-перше, нотаріальні дії вчиняються на підставі закону й у порядку, установленому законом. По-друге, нотаріальні дії тягнуть за собою правові наслідки. Діяльність нотаріату є різновидом правозастосовчої, юрисдикційної діяльності, зачіпає найбільш важливі й істотні аспекти здійснення прав громадянами та юридичними особами і тому має здійснюватися в процесуальній формі, що забезпечує єдність і адекватність правового змісту та юридичної форми договору чи іншої юридично значущої дії, виявлення дійсного волевиявлення сторін, баланс публічних і приватних інтересів [29–38; 225].

Згідно теорії нотаріального права воно поділяється на матеріальне та процесуальне.

Нотаріат як складова частина системи юстиції здійснює свою діяльність у процесуальній формі, що дозволяє говорити про існування

нотаріального процесу і викликає необхідність вирішення проблеми галузевої належності норм, які регулюють діяльність нотаріату. Ця проблема висвітлювалася теоретиками цивільного процесу й адміністративного права з різних точок зору. Одні вчені вважають, що нотаріально-процесуальні норми є підгалуззю цивільно-процесуального права, інші стверджують, що нотаріальне законодавство є складовою частиною адміністративного законодавства, зокрема адміністративного процесуального [29–38; 225].

Вважається неправильним віднесення нотаріату до адміністративних органів, а законодавства, яке регулює його діяльність, – до адміністративного законодавства. Адміністративні органи як складова частина механізму виконавчої влади покликані здійснювати особливий вид державної діяльності – виконавчо-розпорядчу, специфіка якої полягає в практичному виконанні вимог законів і інших нормативних актів. Очевидно, що органи юстиції, і зокрема нотаріат, подібних завдань не виконують, оскільки є не виконавчо-розпорядчими, а правоохоронними органами і здійснюють діяльність з охорони права від порушень, із захисту прав, а також із попередження правопорушень [29–38; 225].

Предметом нотаріального процесуального права є суспільні відносини, які складаються між нотаріусами (нотаріальними органами), з одного боку, й іншими особами – суб'єктами нотаріального провадження – з другого, з приводу посвідчення прав і фактів, що мають юридичне значення, а також здійснення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності. Метод нотаріального процесуального права і метод цивільного процесуального права характеризуються низкою загальних рис і перший є різновидом другого методу регулювання [29–38; 225].

У Законі України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ використовуються терміни «нотаріат», «нотаріальні дії», «діяльність нотаріату», «нотаріальна діяльність», однак у тексті закону наведене лише визначення поняття «нотаріат» [39].

Згідно із ст. 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов’язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [39].

У п. 2) ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» зазначається, що іноземний елемент – це ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм: хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; об’єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави [82].

Закон України «Про міжнародне приватне право» застосовується до таких питань, що виникають у сфері приватноправових відносин з іноземним елементом: 1) визначення застосовуваного права; 2) процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб; 3) підсудність судам України справ з іноземним елементом; 4) виконання судових доручень; 5) визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів (ст. 2 закону) [82].

Щодо суб’єктного складу нотаріальної діяльності та видів нотаріальних дій слід зазначити наступне.

Нотаріусом є уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [39; 225].

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси). На нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності. Крім зазначеного, нотаріуси можуть проводити медіацію у порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора. Документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу [39; 225].

Нотаріуси уповноважені вчиняти такі нотаріальні дії: посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності, вимоги про нотаріальне посвідчення правочину тощо); вживають заходів щодо охорони спадкового майна; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя (колишнього подружжя) на підставі спільної заяви або в разі смерті одного з подружжя; видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів); видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися; провадять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме; видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса; накладають та знімають заборону щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягає державній реєстрації; накладають заборону щодо відчуження грошових сум, що будуть зараховані заявником вимоги, визначеним відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства», на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий відповідно до зазначеного закону; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; засвідчують вірність перекладу документів з однієї

мови на іншу; посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту; посвідчують факт, що фізична особа є живою; посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці; посвідчують час пред'явлення документів; передають заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам; приймають у депозит грошові суми та цінні папери; вчиняють виконавчі написи; вчиняють протести векселів; вчиняють морські протести; приймають на зберігання документи; вчиняють інші нотаріальні дії згідно із законом. Державні нотаріуси в державних нотаріальних архівах видають дублікати і засвідчують вірність копій і виписок з документів, які зберігаються у справах цих архівів [39; 225].

Наступною категорією суб'єктів нотаріальної діяльності є посадові особи органів місцевого самоврядування. Згідно із ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР до делегованих повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить, серед іншого, вчинення нотаріальних дій з питань, віднесених законом до їх відання, реєстрація актів цивільного стану [40; 225].

Так, у сільських населених пунктах окремі нотаріальні дії, визначені в Законі України «Про нотаріат», вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування. Зокрема, такі посадові особи вживають заходів щодо охорони спадкового майна; посвідчують заповіти (крім секретних); видають дублікати посвідчених ними документів; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя. Останні два види нотаріальних дій вчиняють уповноважені посадові особи органу місцевого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи у галузі права не менше трьох років, пройшли протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами, що

функціонують в системі Міністерства юстиції України, та склали іспит із спадкового права у порядку, встановленому Міністерством юстиції України. Контроль за організацією нотаріальної діяльності уповноважених на це посадових осіб органів місцевого самоврядування, дотриманням ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконанням правил нотаріального діловодства здійснюється Міністерством юстиції України. Зазначені посадові особи не мають права на оформлення документів, призначених для використання за межами державного кордону [39; 225].

Третьою групою суб'єктів нотаріальної діяльності є посадові особи консульських установ України за кордоном.

Так, вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, - на дипломатичні представництва України. Консульські установи України вчиняють такі нотаріальні дії: посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо), крім іпотечних договорів, договорів про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні, а також крім договорів оренди, суборенди, емфітевзису земельних ділянок сільськогосподарського призначення; вживають заходів до охорони спадкового майна; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя; засвідчують вірність копій документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу; посвідчують факт, що фізична особа є живою; посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці; посвідчують тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці; посвідчують час пред'явлення документів; приймають в депозит грошові суми і цінні папери; вчиняють виконавчі написи; приймають на зберігання документи; вчиняють морські протести; видають дублікати посвідчених ними документів. Законодавством України можуть бути

передбачені й інші дії, що вчиняються консульськими установами України [39; 225].

Указом Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94 затверджено Консульський статут України, яким визначається порядок здійснення нотаріальних дій консульськими установами [41].

Крім суб'єктів нотаріальної діяльності, названих вище, окрема група суб'єктів має право посвідчувати заповіти (крім секретних) та довіреності, прирівняні до нотаріально посвідчених. Таких суб'єктів можна назвати спеціальними суб'єктами нотаріальної діяльності. До них відносяться головні лікарі, їх заступники з медичної частини або чергові лікарі лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, начальники госпіталів, директори або головні лікарі будинків для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю; капітани морських, річкових суден, що ходять під прапором України; начальники пошукових або інших експедицій; командири (начальники) військових частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів; начальники установ виконання покарань та слідчих ізоляторів [39; 42; 226].

Названі вище види нотаріальних дій, які уповноважені здійснювати нотаріуси, посадові особи органів місцевого самоврядування, консульські установи України за кордоном та інші, спеціальні, суб'єкти нотаріальної діяльності, у своїй сукупності складають предмет нотаріальної діяльності [226].

Слід зазначити, що правове регулювання нотаріальної діяльності має як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер.

Так, державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку

вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів. Контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України та його територіальними органами [39; 226].

Системний, комплексний аналіз змісту нотаріальних дій та норм щодо державного регулювання нотаріальної діяльності дає можливість зробити висновок про те, що при загальному приватно-правовому характері нотаріальної діяльності, окремі її сфери врегульовані нормами різних галузей права та законодавства України та міжнародного права, про що більш детально мова буде йти у підрозділі 1.3. даного дисертаційного дослідження.

Слід зазначити, що відповідно до п.п. 1.5.-1.6. Цілей державної політики та основних завдань Міністерства юстиції України на 2022-2024 роки (Ціль державної політики № 1. Права людини та доступ до правосуддя) цілями цієї політики у сфері нотаріату є:

- перехід до єдиного нотаріату із забезпеченням доступності базових нотаріальних дій для соціально незахищених верств населення;
- надання права нотаріусам забезпечувати докази, встановлювати факти, а також реєструвати шлюби;
- створення Єдиного реєстру нотаріальних дій та електронного нотаріального архіву як складових електронної системи нотаріату;

- делегування деяких повноважень у сфері нотаріату органу професійного саморегулювання нотаріальної діяльності;
- створення системи е-апостиль, яка забезпечуватиме подання документів онлайн для проставлення апостиля на офіційних документах, що видаються (оформляються) органами юстиції, судами, нотаріусами України, можливість онлайн-перевірки повного тексту апостильованого документа [43].

Отже, проведений аналіз законодавства у сфері нотаріату дає можливість зробити висновок про те, що нотаріальна діяльність із іноземним елементом як предмет правового регулювання має такі ознаки:

1. Це суспільні відносини у сфері посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України та її міжнародними договорами, з метою надання їм юридичної вірогідності.

2. Зазначені суспільні відносини мають як приватно-правовий, так і публічно-правовий та міжнародно-правовий характер, оскільки значна кількість норм законодавства про нотаріальну діяльність із іноземним елементом присвячена питанням державного та міжнародно-правового регулювання нотаріальної діяльності.

3. Нотаріальна діяльність із іноземним елементом врегульована нормами національного законодавства України та міжнародними договорами України.

4. Суб'єктами нотаріальної діяльності із іноземним елементом є нотаріуси, посадові особи органів місцевого самоврядування, консульські установи України за кордоном та інші, спеціальні, суб'єкти нотаріальної діяльності.

5. Нотаріальна діяльність із іноземним елементом має місце як на території України, так і за кордоном.

б. Предмет нотаріальної діяльності із іноземним елементом визначається змістом нотаріальних дій, види яких визначаються законодавством.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що **нотаріальна діяльність із іноземним елементом як предмет правового регулювання** – це суспільні відносини між нотаріусами, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами України за кордоном, спеціальними суб'єктами нотаріальної діяльності та фізичними і юридичними особами як на території України, так і за кордоном, у сфері посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності, які мають як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер, врегульовані нормами національного законодавства України та міжнародного права, і предмет яких визначається змістом нотаріальних дій.

Як вже зазначалося у даному підрозділі роботи поняття «нотаріальна діяльність» нормативно у законодавстві України не визначене. Здійснення нотаріальної діяльності не лише нотаріусами, але і іншими суб'єктами нотаріальної діяльності зумовлює необхідність нормативного закріплення поняття «нотаріальна діяльність».

Тому пропонується статтю 1 Закону України «Про нотаріат» доповнити новою частиною другою такого змісту:

«нотаріальна діяльність – це суспільні відносини між нотаріусами, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами України за кордоном, спеціальними суб'єктами нотаріальної діяльності та фізичними і юридичними особами як на території України, так і за кордоном, у сфері посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності».

Комплексне визначення нотаріальної діяльності із іноземним елементом як правової категорії та предмета правового регулювання має значення для юридичної науки і практики у зазначеній сфері, для використання права як важливого засобу забезпечення ефективної реалізації державної політики України у сфері нотаріальної діяльності, покликане сприяти подальшому дослідженню теоретичних та практичних аспектів правового регулювання нотаріальної діяльності, удосконаленню законодавства у цій сфері та практики його застосування.

Необхідність підвищення ефективності функціонування механізму нотаріальної діяльності та її державного регулювання обумовлює актуальність подальших досліджень правового змісту суспільних відносин у сфері нотаріальної діяльності.

1.2. Історія правового регулювання нотаріальної діяльності на території України

Дослідження історії правового регулювання нотаріальної діяльності на території України є складовою досліджень нотаріальної діяльності в цілому. Висвітлення періодизації становлення та розвитку нотаріальної діяльності в Україні дає можливість краще зрозуміти її сучасний стан та визначити перспективи її розвитку. Дослідження історії правового регулювання нотаріальної діяльності на території України сприяє підвищенню ефективності сучасного правового та державного регулювання у цій сфері, дозволить більш системно визначити проблеми правового регулювання та організації нотаріальної діяльності з метою подальшого їх удосконалення.

Дослідження історії правового регулювання нотаріальної діяльності на території України знайшло своє відображення в науковій літературі, основні положення якої використовуються в даному підрозділі [29–38].

Слід зазначити, що у розвитку вітчизняного права участь органів держави у вчиненні приватноправових юридичних актів та

документів відмічається ще із XII ст. Так, уже у XII ст. складання таких актів перейшло до рук дяків та піддячих, які у великій кількості перебували при різних присутственних місцях. У XIII ст. дяків стали називати писцями. Спочатку це були особи вільної професії, потім вони представляли первісний склад приказів, що виникли у XV ст., а в подальшому у XVII ст., у період повного розвитку приказної системи, перетворилися на обов'язкових членів приказів, що справляли великий вплив на здійснення всіх судових та адміністративних справ у державі. Основна діяльність дяків, так само як їх найближчих помічників (піддячих), полягала в тому, що вони відали всією письмовою частиною тієї урядової установи, при якій перебували: складання грамот, їх редакція та викладення на письмі, підписання грамот, видача прохачам оригіналів, копій та довідок – усе це входило до обов'язків дяків. Вони ж відали нотаріальними функціями приказів, переданими їм у XVI ст. Паралельно з приказними дяками у XVI ст. з'являється особливий клас майданних піддячих, призначений для складання письмових актів у містах. Майданні піддячі, на думку багатьох правознавців, є зачатком того органу публічної діяльності, який у подальшому вилився у форму нотаріату [29; 44; 45; 227].

З XIV ст. почали з'являтися особливі форми закріплення юридичних актів, що надавали їм сили та значення. Так, уже у Псковській судній грамоті згадується, що для повної достовірності деяких актів вимагалось, щоб список акта був покладений у соборі Святої Трійці. За Судебниками Іоанна III та Іоанна IV вступ вільних осіб до холопства та відпустка на волю холопів мали вчинятися не інакше як із затвердженням уряду, що реєструвалося в особливих книгах [29; 46; 47; 227].

З 1558 р. особи, що приймали новохрещених на службу, записували вчинювані на них купчі у скарбників. 15 лютого 1597 р., після закріпачення селян, вийшов указ царя Федора Іоанновича, яким було приписано: «Подлинные докладные и купчие и всякие крепости и кабалы записывати в Холопьем Приказе в книги, а тем всяким холопьям крепостям людским

книгам бути за дьячею рукою більшого для укрєплення». Таким чином кінцеве закрєплення деяких актів було передано до рук вищого урядового місця – приказу, що дозволяє визнати його першою установою нотаріального характеру [29; 46; 47; 227].

Наступним етапом у становленні нотаріальної справи стало XVII століття за часів царя Олексія Михайловича та Петра I.

Значною віхою в розвитку нотаріального інституту стало Уложення царя Олексія Михайловича 1649 р., яке не тільки впорядкувало та систематизувало діючі до його появи окремі укази, але й утворило передумови та підставу того складного порядку закрєплення прав на майно, який у подальшому був прийнятий у Зводі законів 1832 р. та довгий час зберігав свою силу. Уложення 1649 р. хоча і не створювало органу публічної діяльності з якоюсь більш-менш суворою організацією, але встановлювало відмінність у силі та значенні актів (або купчих, як вони тоді звалися) домашніх від вчинених у майданних піддячих, які, очевидно, набувають особливої публічної сили, є безспірними. Укладені та підписані дяками купчі користувалися більшою повагою та довірою і вважалися безспірними доказами у цивільному процесі. Оспорювання їх справжності не тільки не допускалося, але навіть супроводжувалося суворими покараннями для особи, яка «учнет ту крепость на суде лживить» [29; 46; 47; 227].

За часів Петра I та його послідовників роботи в галузі порядку вчинення актів велися з 1693 по 1761 р. Головним перетворенням, що мало безумовний вплив на весь подальший розвиток нотаріату, слід вважати встановлення суворого нагляду за майданними піддячими та безпосередньої їх залежності від органів урядової влади. Нагляд за діяльністю майданних піддячих доручався в різні часи різним органам (наприклад, Оружейній палаті – 1701 р., Особливому приказу кріпосних справ – 1702 р., Московській ратуші – 1703 р., губернаторам – 1708 р. та Юстиць-колегії, утвореній у 1819 р.) [29; 50; 227].

За часів Катерини II разом зі скасуванням у 1755 р. Юстиць-колегії вчинення кріпосних актів було передано палаті цивільного суду, яка являла собою поєднаний Департамент Юстиць- та Вотчинної колегій. При кожній палаті цивільного суду, а також при повітових судах були засновані відділення кріпосних справ, які існували до введення в дію Нотаріального положення 1866 р. Установлювалася обов'язковість вчинення всіх письмових угод у належній установі – «у кріпосних справ» [29; 51; 227].

Усе подальше законодавство наступників Петра I було спрямоване на пом'якшення вимог, що ставляться при вчиненні актів кріпосним порядком. Саме цим пояснюється поява тих численних винятків із загального правила, які часто зустрічаються в усіх подальших законодавчих актах. Але, звільняючи певні види актів від обов'язкового вчинення їх «у кріпосних справ», законодавство не передбачало виключення їх повністю з під нагляду урядової влади та внаслідок цього заснувало новий спосіб вчинення таких документів, який був перехідним від кріпосного до домашнього: це так званий явочний порядок вчинення актів, за якого вчинений домашнім порядком акт подається до певного присутственого місця тільки для засвідчення. Залежно від місця засвідчення акту виділялися явочний кріпосний та явочний нотаріальний види вчинення актів. Так, до кола актів, які обов'язково вчинювалися кріпосним порядком під страхом їх повної недійсності, за Зводом законів 1832 р. належали: а) акт про звільнення селян від кріпосної залежності; б) будь-які акти, спрямовані на перехід або обмеження права власності на нерухоме майно; в) документ про відчуження кріпосних людей; г) акти про переуступку рекрутських квитанцій. Деякі акти, що вчинювалися не кріпосним порядком, мали бути вчинені (явлені) у будь-якій з установ кріпосних справ на розсуд сторін незалежно від суми самого акту. До таких належали: а) запродажні написи на нерухоме майно; б) духовні заповіти; в) угоди про найм майна; г) довіреності та деякі інші. Явочним порядком могли бути вчинені всі акти, крім тих, для яких було встановлено кріпосний порядок вчинення або явка «у кріпосних

справ». Згідно зі ст. 529 Зводу законів «места и лица, у коих является акт к свидетельству, обязаны: а) удостовериться в подлинности его; б) рассмотреть, не противен ли он законам; взыскать установленный сбор; в) записать акт в книгу; г) засвидетельствовать оный, возвратить его просителю». З наведеного короткого огляду правил про порядок закріплення прав на майно і вчинення нотаріальних актів, що містилися у Зводі законів, видно, що в ньому не було чітко проведено межу між актами домашніми, нотаріальними та кріпосними. Крім того, нічого не говорилось ані про порядок обрання та призначення нотаріусів, ані про знання, що від них вимагалися, ані про порядок посвідчення справжності актів та осіб сторін, які вимагали вчинення цих актів. Також не були вказані всі умови, необхідні для надання вчиненому в нотаріуса акту офіційного значення. Унаслідок покладення нотаріальних обов'язків на судові місця не було чіткого розподілу провадження по вчиненню актів та провадження у спірних питаннях, що вимагали судового вирішення [29; 227].

Характерною рисою діяльності кріпосних нотаріальних установ за Зводом законів 1832 р. була відсутність суворої та однакової їх організації. Паралельно з колишніми відділеннями кріпосних справ, що перебували у безпосередній підпорядкованості та залежності від судових місць, існував цілий ряд інших установ (почасти самостійного характеру, почасти пов'язаних із різними адміністративними присутственими місцями), наділених тими ж правами та повноваженнями. Так, Звід законів передбачав порядок, за яким право вчинення кріпосних актів належало головним чином відділенням кріпосних справ, заснованим при палатах цивільного та кримінального суду (при повітових судах – на суму не більшу 200 крб). На чолі таких відділень для завідування ними призначалися особливі доглядачі, що керували цілим штатом чиновників, які йменувалися кріпосними писцями. Усі службовці «у кріпосних справ» призначалися присутством того місця, при якому вони перебували, і були підпорядковані нагляду членів та секретаря останнього, зокрема одного з членів цивільної палати. Однак

паралельно складання кріпосних актів дозволялося в цілій низці інших урядових установ (наприклад, в обласному правлінні Кавказької області та ін.). У повітах право вчинення кріпосних актів, що належало повітовим судам, було поступово поширене на багато інших місцевих установ (магістрати й ратуші, поліцейські й повітові управління та ін.) [29; 227].

Унаслідок роз'єднаності та децентралізації нотаріальної справи, а також відсутності правильного та добре організованого нагляду за нотаріальними установами відчувалася нагальна потреба в серйозній реформі всього інституту, спрямованій на об'єднання його в одну цілісну урядову установу, вільну від стороннього впливу інших присутственних місць адміністративного та судового відомств. Це завдання покликане було вирішити Положення про нотаріальну частину 1866 р. [29; 52; 227].

Головною ідеєю цього Положення було відділення нотаріальної частини від судової. Вирішено було виключити з ведення судових установ нотаріальні функції щодо вчинення актів та інших несудових дій. У містах були засновані нотаріуси, коло яких було обмеженим. Вони призначалися старшим головою судової палати з осіб, які витримали іспит та внесли доволі значну заставу, що поповнювалася з часом із винагороди, отримуваної нотаріусом. Державна рада вважала, що доручити судовим місцям засвідчення актів є незручним, оскільки завідування кріпосною частиною відволікало б членів судових місць від властивих їм судових занять у спірних справах, тому зручніше за все доручити закріплення актів на нерухоме майно шляхом внесення їх до кріпосних книг старшим нотаріусам, які очолюють нотаріальні архіви при окружних судах, власне вчинення подібних актів доручити іншим нотаріусам. Вчинення актів щодо нерухомого майна також було виключено з ведення мирових суддів. Автономізація нотаріату викликала необхідність належного визначення статусу нотаріуса, який характеризувався двома найважливішими положеннями: з одного боку, нотаріуси визнавалися такими, що не перебували на державній службі і не мали права присвоєння чинів та

отримання пенсій, а з другого – їх діяльності було надано статус приватної юридичної практики. Таким чином, нотаріус був одночасно і посадовою особою, що дозволяло піддавати його дисциплінарним стягненням за порушення посадових обов'язків, і представником вільної юридичної професії [29; 48; 227].

Положення про нотаріальну частину 1866 р. регулювало діяльність нотаріату до 1917 р. У період 1918–1920 рр. організації та діяльності нотаріату в УСРР приділялося мало уваги. Нотаріальна компетенція в цей час нормативно не була визначена. Цивільний оборот був украй незначним. Зобов'язальні відносини зводилися до аліментних, шлюбно-майнових розділів, побутової купівлі-продажу, побутового підряду і не виходили за межі домашнього вжитку [29; 227].

Декрет РНК УСРР від 19 лютого 1919 р. «Про суд» [53] скасував до-революційні нотаріальні органи України, що існували до того часу, а декретом від 25 лютого 1919 р. [54]. було засновано інститут народних нотаріусів, що проіснував до 16 квітня 1921 р. [55]. Вчинення найпростіших нотаріальних дій було покладено на нарсуди, міліцію та домкомбіді [227].

Зростання цивільного обороту, пов'язане із переходом до нової економічної політики, об'єктивно зумовило суттєвий розвиток нотаріальної діяльності. Існування договірних відносин між державними господарськими організаціями та приватними особами потребувало встановлення контролю за законністю вчинюваних правочинів. З цією метою в 1921 р. були видані декрети, що вимагали обов'язкового нотаріального засвідчення договорів про державні підряди та поставки, а також угод про купівлю-продаж немуніципалізованих жилих будівель. Таке посвідчення здійснювали нотаріальні столи при губернських відділах та повітових бюро юстиції [29; 56; 227].

У зв'язку з відсутністю законодавчого акта, яким регулювалася б нотаріальна діяльність, було розроблено й прийнято у 1923 р. українське нотаріальне положення [29, 57]. Цей законодавчий акт передбачав утворення

в усіх містах, а також у найбільш значних пунктах сільської місцевості державних нотаріальних контор. Там, де нотаріальні контори не були засновані, виконання нотаріальних функцій (за деяким винятком, наприклад засвідчення угод) покладалося на народних суддів. Розташування нотаріальних контор установлювалося виконками місцевих Рад та затверджувалося Народним комісаром юстиції. На чолі нотаріальних контор стояли нотаріуси, що призначалися президіями губернських Рад народних суддів з кола осіб, які володіли виборчими правами та пройшли встановлені іспити у комісії, що призначалася президією Раднарсуду за програмою, затвердженою Нарком'юстом. Нотаріуси не мали права на сумісництво не тільки у приватних організаціях, а й у державних установах. Вони були державними службовцями та отримували винагороду від держави за встановленими ставками, як і всі службовці. Таким чином, місце нотаріату в системі державних органів було точно встановлено: нотаріат було включено до складу органів юстиції. Організація та керівництво нотаріатом доручалися органам судового управління [29; 58; 227].

У 1925 р. в Україні було прийняте нове Нотаріальне положення [29, 59] слідом за прийняттям Цивільного кодексу України, що передбачав для низки цивільно-правових угод обов'язкове нотаріальне посвідчення під загрозою їх недійсності, а відносно інших угод надавав право розсуду сторонам – чи посвідчувати угоду в нотаріальній конторі, чи обмежитися простою письмовою формою без нотаріального посвідчення. Із Нотаріального положення були виділені суто організаційні питання, які увійшли до Положення про судоустрій УСРР (розд. VIII «Про державний нотаріат») [29; 60; 227].

У подальшому поряд із республіканським законодавством про нотаріат виникає і законодавство Союзу РСР, що регулювало питання організації нотаріату та основні принципи діяльності нотаріальних органів. Основи судочинства Союзу РСР та союзних республік від 29 жовтня 1924 р.

встановили однакову структуру нотаріальних органів для всіх союзних республік, призначення нотаріусів та їх звільнення губернськими і повітовими виконавчими комітетами Рад, вимоги до кандидатів на посаду нотаріуса, можливість виконання окремих нотаріальних дій народними судами, а також волосними та районними виконавчими комітетами Рад і необхідність видання загальносоюзного закону про основні принципи нотаріату, з яким мали бути узгоджені республіканські положення про державний нотаріат [29; 61; 227].

14 травня 1926 р. ЦВК та РНК СРСР видали постанову «Про основні принципи організації державного нотаріату». У ньому були сформульовані основні принципи організації та діяльності нотаріальних органів, а також завдання державних нотаріусів, до яких перш за все належала перевірка відповідності вчинюваних ними дій та документів, що ними склалися, чинним законам. Цим документом було встановлено, що посвідчення угод та вчинення інших дій здійснюються державними нотаріальними конторами, які діють у порядку, що визначається законодавством союзних республік відповідно до загальносоюзного закону. Окремі функції державних нотаріальних контор законодавством союзних республік могли покладатися на народні суди та виконкоми місцевих рад. Нотаріальні дії за кордоном в інтересах радянських громадян та організацій виконувалися консульськими установами Союзу РСР. Ця постанова скасувала різницю між вчиненням актів і посвідченням угод. Замість цих двох форм нотаріальних дій було встановлено єдине нотаріальне посвідчення угод. Скасовані всякого роду актові книги та встановлено, що нотаріальне посвідчення угод полягає в написі про це на самому акті за підписом державного нотаріуса з прикладенням печатки нотаріальної контори [29; 62; 227].

На основі постанови від 14 травня 1926 р. союзні республіки прийняли положення про нотаріат. Законодавство союзних республік пішло шляхом розширення нотаріальних функцій, особливо з метою вивільнення

народних судів від справ безспірного характеру. Нове Нотаріальне положення в Україні було прийнято 14 серпня 1928 р. Воно характеризувалося такими основними моментами: розширення функцій нотаріальних контор – їм були передані справи окремого провадження, підсудні раніше народним судам (виконавчі написи на безспірних зобов'язаннях, вжиття заходів охорони спадкового майна та прийняття до депозиту предметів зобов'язань); на нотаріальні контори було покладено обов'язок видавати закладні свідоцтва; були розширені нотаріальні функції райвиконкомів, зокрема, сільських та селищних Рад; було уведено однакову форму нотаріального засвідчення всіх актів та доказів [29; 63; 227].

У 60-ті роки ХХ століття було проведено нову кодифікацію цивільного і цивільного процесуального законодавства, а в подальші роки поновлено шлюбно-сімейне, колгоспне, земельне, трудове та інше законодавство. У зв'язку з цим багато правил колишніх законодавчих актів про нотаріат втратили чинність, виявилися прогалини, з'явилася необхідність у законодавчому врегулюванні низки питань, поставлених нотаріальною практикою та розроблених правовою наукою. Нотаріальні положення в Україні приймалися 26 грудня 1956 р. та 31 серпня 1964 р. [29; 227].

У 1973 р. був розроблений і прийнятий Закон СРСР «Про державний нотаріат» [29, 64]. Він містив норми про завдання та організацію державного нотаріату, принципи його діяльності, компетенцію, загальні правила вчинення нотаріальних дій та про застосування законодавства про нотаріат до іноземців та осіб без громадянства. Законом було встановлено компетенцію виконкомів місцевих Рад, а також уперше перелічені документи, що дорівнюють до нотаріально посвідчених, указані посадові особи, що вповноважені посвідчувати такі документи [29, 65]. Закон змінив систему джерел законодавства про нотаріат, передбачив прийняття союзними республіками законів про державний нотаріат (а не положень, як це мало місце раніше). Подібне вирішення питання було спрямоване на підвищення значущості та авторитету республіканських

актів про нотаріусів із врахуванням характеру та сутності норм, які мали знайти закріплення в цих законах, а також сприяло тій ролі, яку відігравав нотаріат серед інших юрисдикційних органів, покликаних захищати права та законні інтереси громадян і організацій [29; 66; 227].

Відповідно до загальносоюзного закону від 25 грудня 1974 р. було прийнято Закон УРСР «Про державний нотаріат», де була конкретно визначена компетенція нотаріальних органів та врегульований порядок вчинення окремих нотаріальних дій. Незважаючи на те, що цей закон наділяв нотаріальні органи достатньо широкою компетенцією, донедавна нотаріат був не дуже помітною інституцією [29; 67; 227].

Формування ринкових відносин, що викликало підсилення цивільно-правової активності населення, розвиток підприємництва, цивільного та міжнародного економічного обороту обумовили прийняття 2 вересня 1993 р. Закону України «Про нотаріат», принциповою новиною якого було введення у вітчизняне законодавство та нотаріальну практику приватного нотаріату. Порівняння нового закону із раніше діючим дозволяє зазначити, що за своєю структурою та змістом правового регулювання нотаріальних дій він повністю сприйняв раніше діюче законодавство. Аналіз указаних законодавчих актів у частині кола нотаріальних дій, правил вчинення окремих нотаріальних дій, застосування законодавства іноземних держав свідчить навіть про уніфікованість режимів їх правового регулювання. Нові положення, що містяться в цьому законі, стосуються організації нотаріату і не зачіпають режиму вчинення нотаріальних дій. Вони передбачають уведення приватного нотаріату, більш докладну регламентацію правового статусу нотаріуса та допуску осіб до нотаріальної діяльності, а також утворення державних нотаріальних архівів [29; 68; 227].

Слід погодитися із висновками щодо історії розвитку нотаріату та його правового регулювання, зробленими в юридичній літературі:

– виникнення органів, що виконують нотаріальні функції, завжди зумовлено достатньо високим рівнем розвитку господарського життя

держави, що викликає потребу в укладенні угод, правочинів та забезпеченні їх правового значення, публічного визнання, тобто їх юридичної достовірності;

– нотаріальна діяльність завжди має публічно-правовий характер. Публічна сила, а отже, і якість безспірності прав, фактів та документів забезпечуються наділенням нотаріуса державно-владними повноваженнями шляхом затвердження його на посаді представниками державної влади;

– утворення сучасних нотаріальних органів – результат відділення спірної юрисдикції від безспірної та віднесення останньої до компетенції нотаріату. Отже, нотаріальна діяльність (як різновид юрисдикційної) має здійснюватися у процесуальній формі, яка є гарантією прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб [29; 227].

Проведене у даному підрозділі історико-правове дослідження дає можливість зробити висновок про те, що історія правового регулювання нотаріальної діяльності на території України має такі етапи:

1. Прийняття Руської Правди (1032-1054).
2. Прийняття Псковської судної грамоти (1397 рік).
3. Прийняття Судебника Іоанна III (1497 рік).
4. Прийняття Судебника Іоанна IV (1550 рік).
5. Прийняття Соборного Уложення царя Олексія Михайловича (1649 рік).
6. Прийняття Зводу законів Російської імперії (1832 рік).
7. Прийняття Положення про нотаріальну частину (1866 рік).
8. Прийняття Декрету РНК УСРР від 19 лютого 1919 р. «Про суд».
9. Прийняття Декрету РНК УСРР від 25 лютого 1919 р «Про заснування народних Нотаріальних Камер».
10. Прийняття Постанови РНК УСРР від 16 квітня 1921 р. «Про нотаріальні функції».
11. Прийняття Робітничо-селянським Урядом України Положення про державний нотаріат від 20 квітня 2023 р.

12. Прийняття Робітничо-селянським Урядом України Нотаріального положення від 16 грудня 2025 р.
13. Прийняття Положення про судоустрій УСРР від 23 жовтня 1925 р.
14. Прийняття Основ судочинства Союзу РСР та союзних республік від 29 жовтня 1924 р.
15. Прийняття Постанови ЦВК та РНК СРСР від 14 травня 1926 р. «Про основні принципи організації державного нотаріату».
16. Прийняття Нотаріальних положень України від 14 серпня 1928 р., від 26 грудня 1956 р. та від 31 серпня 1964 р.
17. Прийняття Закону СРСР «Про державний нотаріат» від 19 липня 1973 р.
18. Прийняття Закону УРСР «Про державний нотаріат» від 25 грудня 1974 року № 3377-VIII.
19. Прийняття Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII.

1.3. Науково-теоретичний аналіз законодавства України про нотаріальну діяльність

Слід зазначити, що правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, Закон України «Про нотаріат», інші законодавчі акти України.

Питанням дослідження джерел правового регулювання нотаріальної діяльності приділялася увага в наукових дослідженнях галузі юридичної науки, основні положення яких використані в даній роботі [29–38].

Як вже було зазначено у підрозділі 1.1. цієї роботи право є системою соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечується державою. Воно має ключове значення у регулюванні суспільних відносин на національному та міжнародному рівнях. Оскільки право є сукупністю правових норм, а законодавство є сукупністю

нормативно-правових актів, то право та законодавство співвідносяться як зміст та форма. Законодавство є формою вираження права [1–20].

Науково-теоретичний аналіз норм законодавства та міжнародних договорів України у сфері нотаріальної діяльності покликаний дослідити систему нормативно-правових актів, якими регулюється нотаріальна діяльність, визначити їх місце в системі законодавства України та запропонувати шляхи удосконалення правового та державного регулювання нотаріальної діяльності.

Дослідження теоретичних питань законодавства України про нотаріальну діяльність спрямоване на підвищення ефективності правового регулювання та державного регулювання у сфері реалізації функцій нотаріату. Визначення місця та ролі норм права про нотаріальну діяльність в системі права та законодавства України дозволить більш системно визначити проблеми правового регулювання та організації нотаріальної діяльності з метою подальшого удосконалення законодавства у цій сфері та практики його застосування.

Дослідження системи права та законодавства України знайшли своє відображення в науковій літературі, основні положення якої використовуються в даному підрозділі [69–78].

Науково-теоретичний аналіз норм права України про нотаріальну діяльність дає можливість визначити їх місце в системі права та в системі законодавства України, з'ясувавши такі питання: 1) загальнотеоретичні основи законодавства про нотаріальну діяльність; 2) місце норм права про нотаріальну діяльність в системі права та законодавства України.

Так, розглядаючи загальнотеоретичні основи законодавства про нотаріальну діяльність, слід зазначити, що будь-яке законодавство – це система законів та підзаконних нормативно-правових актів, які є формою вираження норм права, оскільки в них, як в юридичних джерелах, закріплюються норми права, які за предметом та методом правового регулювання об'єднуються в рамках відповідних галузей права. Відмінність

між галузями законодавства та галузями права полягає в тому, що перші являють собою сукупність законів та підзаконних нормативно-правових актів, які є формою зовнішнього вираження норм права, а другі – це сукупність норм права, що містять правила поведінки, якими регулюються відповідні суспільні відносини. Структура права є структурою змісту, а структура законодавства є структурою форм права. Система законодавства має похідний характер від системи права. Спільним елементом системи права та системи законодавства є норми права. В ряді випадків ці дві системи співпадають (це такі галузі права та законодавства як цивільне, кримінальне, трудове право та законодавство). Однак слід зазначити, що система законодавства, її окремі галузі, не завжди співпадають із системою права та її галузями. Не завжди структура галузей законодавства кореспондує галузям права. Існують окремі комплексні нормативні утворення законодавства, що охоплюють норми декількох галузей права [20, с. 51–54; 69–78].

Науково-теоретичний аналіз законодавства України про нотаріальну діяльність має на меті підвищення ефективності функціонування її механізму, державного регулювання цієї діяльності, створення належних організаційно-правових умов для покращення захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Загальні рамки законодавства України про нотаріальну діяльність визначаються у ст. 2 Закону України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ, згідно якої правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, Закон України «Про нотаріат», інші законодавчі акти України [39].

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють нотаріальну діяльність в Україні є Конституція України [27], Закон України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ [39], Закон України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII [79], Віденська Конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. [80] та Консульський статут України (затверджений Указом Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94) [41].

Згідно із ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. Відповідно до ст. 92 Конституції України організація і діяльність нотаріату визначаються виключно законами України. У ст. 25 Конституції України зазначається, що держава гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами [27]. Отже можна стверджувати, що загальні положення щодо законодавства про нотаріат є елементом предмету конституційного права та конституційного законодавства.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов’язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [39].

Закон України «Про нотаріат» містить норми права, що визначають загальні положення про нотаріат, організацію діяльності державних нотаріальних контор та нотаріальних архівів, організацію приватної нотаріальної діяльності, повноваження щодо вчинення нотаріальних дій, загальні правила вчинення нотаріальних дій та правила вчинення окремих нотаріальних дій (посвідчення правочинів; вжиття заходів до охорони спадкового майна; видача свідоцтв про право на спадщину; видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя; видача свідоцтва про придбання жилих будинків з прилюдних торгів; накладання заборони відчуження нерухомого майна; засвідчення вірності копій документів і виписок з них, справжності підписів і вірності перекладу; посвідчення фактів; прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів; вчинення виконавчих написів; вчинення протестів векселів; вчинення морських протестів; прийняття документів на зберігання). Крім вищезазначених положень, Закон України «Про нотаріат» містить норми про застосування законодавства іноземних держав та про міжнародні договори у сфері нотаріальної діяльності [39].

Усі види нотаріальних дій, які уповноважені здійснювати нотаріуси, посадові особи органів місцевого самоврядування, консульські установи України за кордоном та інші, спеціальні, суб'єкти нотаріальної діяльності, у своїй сукупності складають предмет нотаріальної діяльності. Систему законодавства, яким врегульовується нотаріальна діяльність, можна виявити через аналіз предмету цієї діяльності та системи її суб'єктів.

Зупинимося на аналізі системи основних нормативно-правових актів, якими врегульовані окремі види нотаріальної діяльності.

1. Посвідчення правочинів:

– Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42].

2. Вжиття заходів до охорони спадкового майна:

– Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42].

3. Видача свідоцтв про право на спадщину:

– Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42].

4. Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя:

– Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42];

– Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III [83].

5. Видача свідоцтва про придбання жилих будинків з прилюдних торгів:

– Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42];

– Житловий кодекс України від 30 червня 1983 р. № 5464-X [84];

– Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III [85].

6. Накладання заборони відчуження нерухомого майна:

– Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42];

– Житловий кодекс України від 30 червня 1983 р. № 5464-X [84];

– Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III [85];

– Закон України «Про іпотеку» від 5 червня 2003 р. № 898-IV [86].

7. Засвідчення вірності копій документів і виписок з них, справжності підписів і вірності перекладу:

- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42];
- Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV [82].

8. Посвідчення фактів:

- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42].

9. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів:

- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42];
- Закон України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22 листопада 1996 р. № 543/96-ВР [87].

10. Вчинення виконавчих написів:

- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42];
- Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV [88];
- Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р. № 1403-VIII [89].

11. Вчинення протестів векселів:

- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42];
- Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV [90];
- Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2374-III [91].

12. Вчинення морських протестів:

- Кодекс Торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. № 176/95-ВР [92].

13. Прийняття документів на зберігання:

- Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII [93].

Отже проведений аналіз показує, що реалізуючи окремі види нотаріальної діяльності нотаріуси керуються нормами цивільного, сімейного,

житлового, земельного, виконавчого, фінансового, транспортного, інформаційного права та законодавства, а також нормами міжнародного права.

Слід зазначити, що законодавство є інструментом не лише правового регулювання нотаріальної діяльності, але і її державного регулювання.

Так, згідно із ст. 2¹ Закону України «Про нотаріат» державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у:

- встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

- здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства;

- визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотриманням ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства;

- визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами;

- встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами;

- встановленні правил професійної етики нотаріусів [39].

Функція державного контролю за нотаріальною діяльністю покладена на Міністерство юстиції України та його територіальні органи.

Отже зазначене свідчить про те, що нотаріальна діяльність у певній частині врегульовується нормами адміністративного права та законодавства.

Положення ст. 8¹ та ряду інших статей Закону України «Про нотаріат» передбачають право нотаріуса укласти трудові договори із помічниками та іншими працівниками, які знаходяться у трудових відносинах з нотаріусом. Таким чином нотаріальна діяльність врегульовується також нормами трудового права та законодавства.

Згідно із ст. 8 Закону України «Про нотаріат» подання нотаріусом у встановленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [94], інформації до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та держателю Єдиного державного реєстра юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань не є порушенням нотаріальної таємниці.

Отже на діяльність нотаріусів розповсюджуються також положення фінансового права та законодавства. Крім зазначеного, до предмету фінансового права та законодавства відносяться питання фінансування і матеріально-технічного забезпечення органів нотаріату, визначення ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами.

За порушення норм чинного законодавства в ряді випадків для суб'єктів нотаріальної діяльності наступає кримінальна відповідальність (ст. 57 «Виправні роботи», ст. 232¹ «Незаконне використання інсайдерської інформації», ст. 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів», ст. 365² «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», ст. 368⁴ «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» Кримінального кодексу України) [95]. Отже можна зробити висновок про те, що нотаріальна діяльність врегульовується і нормами кримінального права.

Застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері нотаріальної діяльності передбачає використання суб'єктами нотаріальної діяльності положень Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV [81] та Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV [82].

Систему законодавства про нотаріальну діяльність можна визначати також залежно від суб'єктного складу нотаріальної діяльності.

Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про нотаріат» нотаріусом є уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [39].

Наступною категорією суб'єктів нотаріальної діяльності є посадові особи органів місцевого самоврядування. Згідно із ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР до делегованих повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить, серед іншого, вчинення нотаріальних дій з питань, віднесених законом до їх відання, реєстрація актів цивільного стану. Так, у сільських населених пунктах окремі нотаріальні дії, визначені в Законі України «Про нотаріат», вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування. Зокрема, такі посадові особи вживають заходів щодо охорони спадкового майна; посвідчують заповіти (крім секретних); видають дублікати посвідчених ними документів; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя. Останні два види нотаріальних дій вчиняють уповноважені посадові особи органу

місцевого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи у галузі права не менше трьох років, пройшли протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують в системі Міністерства юстиції України, та склали іспит із спадкового права у порядку, встановленому Міністерством юстиції України. Контроль за організацією нотаріальної діяльності уповноважених на це посадових осіб органів місцевого самоврядування, дотриманням ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконанням правил нотаріального діловодства здійснюється Міністерством юстиції України. Зазначені посадові особи не мають права на оформлення документів, призначених для використання за межами державного кордону [40].

Третьою категорією суб'єктів нотаріальної діяльності є посадові особи консульських установ України за кордоном. Порядок здійснення нотаріальних дій консульськими установами визначається Консульським статутом України, затвердженим Указом Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94 [41].

Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, - на дипломатичні представництва України. Консульські установи України вчиняють такі нотаріальні дії: посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо), крім іпотечних договорів, договорів про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні, а також крім договорів оренди, суборенди, емфітевзису земельних ділянок сільськогосподарського призначення; вживають заходів до охорони спадкового майна; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя; засвідчують вірність копій документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; засвідчують вірність

перекладу документів з однієї мови на іншу; посвідчують факт, що фізична особа є живою; посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці; посвідчують тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці; посвідчують час пред'явлення документів; приймають в депозит грошові суми і цінні папери; вчиняють виконавчі написи; приймають на зберігання документи; вчиняють морські протести; видають дублікати посвідчених ними документів. Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, що вчиняються консульськими установами України [39, 41].

Крім суб'єктів нотаріальної діяльності, названих вище, окрема категорія суб'єктів має право посвідчувати заповіти (крім секретних) та довіреності, прирівняні до нотаріально посвідчених. Таких суб'єктів можна назвати спеціальними суб'єктами нотаріальної діяльності. До них відносяться головні лікарі, їх заступники з медичної частини або чергові лікарі лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, начальники госпіталів, директори або головні лікарі будинків для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю; капітани морських, річкових суден, що ходять під прапором України; начальники пошукових або інших експедицій; командири (начальники) військових частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів; начальники установ виконання покарань та слідчих ізоляторів [39, 42].

Закон України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII визначає правові засади та порядок організації дипломатичної служби як складової частини державної служби, а також особливості її проходження та правового статусу посадових осіб дипломатичної служби. Зазначений закон встановлює загальні положення про дипломатичну службу, правовий статус працівників дипломатичної служби та категорії дипломатичних посад, порядок вступу на дипломатичну службу, проходження та припинення дипломатичної служби, дипломатичні ранги, умови оплати праці, компенсаційних виплат та соціальних гарантій

посадових осіб дипломатичної служби, підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб дипломатичної служби, врегульовує питання робочого часу і часу відпочинку, відпустки працівників дипломатичної служби, фінансування і матеріально-технічного забезпечення органів дипломатичної служби [79].

Перелік консульських функцій визначений у Віденській Конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. [80] та Консульському статуті України [41].

В змісті цього розділу коротко зупинимося на характеристиці нормативних джерел, які врегульовують виконання консульськими установами функцій нотаріальної діяльності.

1. Загальні консульські функції щодо юридичних осіб і громадян України:

– Конституція України [27];

– Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР [96].

2. Консульські функції щодо виконання доручень слідчих або судових органів України:

– Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV [88];

– Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [97].

3. Консульські функції щодо укладення та розірвання шлюбу, усиновлення (удочеріння), встановлення батьківства, опіки і піклування, реєстрації актів громадянського стану:

– Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III [83];

– Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [42];

– Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV [82];

– Порядок ведення обліку громадян України, які проживають за межами України (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 29 січня 2020 р. № 85) [98];

– Інструкція про порядок реєстрації актів цивільного стану в дипломатичних представництвах та консульських установах України (затверджено наказом Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України від 23.05.2001 р. № 32/5/101, у редакції наказу Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України від 25 серпня 2004 р. № 90/5/191, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 червня 2001 р. за № 473/5664) [99].

4. Консульські функції щодо вчинення нотаріальних дій та консульської легалізації:

– Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII [39];

– Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України (затверджено наказом Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 р. № 142/5/310, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 27 грудня 2004 р. за № 1649/10248) [100];

– Інструкція про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном (затверджено наказом Міністерства закордонних справ України від 04 червня 2002 № 113, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26 червня 2002 р. за № 535/6823) [101].

5. Консульські функції щодо суден України:

– Закон України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. № 1777-XII [102];

– Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. № 176/95-ВР [92];

– Закон України «Про внутрішній водний транспорт» від 3 грудня 2020 р. № 1054-IX [103];

– Правила плавання і перебування в територіальному морі, внутрішніх водах, на рейдах та в портах України іноземних військових кораблів (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 1996 р. № 529) [104];

– Положення про корабельну службу у Військово-Морських Силах Збройних Сил України (затверджено наказом Міністра оборони України від 24 листопада 2003 р. № 415, зареєстровано у Міністерстві юстиції України 17 грудня 2003 р. За № 1170/8491) [105].

6. Консульські функції щодо цивільних повітряних суден України:

– Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI [106].

7. Консульські функції щодо засобів автомобільного, залізничного транспорту і суден річкового флоту:

– Закон України «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 р. № 2344-III [107];

– Закон України «Про залізничний транспорт» від 4 липня 1996 р. № 273/96-ВР [108];

– Закон України «Про внутрішній водний транспорт» від 3 грудня 2020 р. № 1054-IX [103].

Таким чином, системний аналіз законодавства України, яке застосовується при виконанні нотаріальних дій різними суб'єктами нотаріальної діяльності, дає можливість зробити висновок про те, що нотаріальна діяльність, крім нотаріального законодавства, врегульована також нормами ряду інших галузей законодавства України, а саме конституційного, адміністративного, господарського, фінансового, цивільного, трудового, сімейного, житлового, земельного, виконавчого, транспортного, інформаційного та кримінального законодавства.

Науково-теоретичний аналіз системи права та законодавства України свідчить про те, що нотаріальна діяльність, крім норм нотаріального права та законодавства, регулюється нормами різних галузей права та законодавства,

вказаних вище у цьому підрозділі. Це пояснюється тим, що нотаріальна діяльність за своїм правовим та організаційним змістом є складною та комплексною, а її суб'єкти вступають в суспільні відносини, врегульовані нормами права різних галузей права та законодавства. Отже, по відношенню до галузей права та законодавства України такий предмет правового регулювання як нотаріальна діяльність має комплексний міжгалузевий характер. Визначаючи місце норм права про нотаріальну діяльність в системі права та законодавства України, слід зробити висновок про те, що вони складають міжгалузеву комплексну підгалузь як в системі права, так і в системі законодавства України.

При визначенні сфери правового регулювання нотаріальної діяльності слід враховувати те, що крім національного законодавства України, нотаріуси та інші суб'єкти нотаріальної діяльності керуються положеннями ряду багатосторонніх та двосторонніх договорів України із окремими країнами, які також є джерелами правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні.

Отже, одним із джерел правового регулювання нотаріальної діяльності є міжнародні договори. Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [27].

У ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV також зазначено, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства, а відповідно до ч. 2 даної статті якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [81].

Міжнародний договір України – це договір, укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) (ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори України») [81].

Види міжнародних договорів України визначаються у ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. Відповідно до цієї статті міжнародні договори України укладаються: Президентом України або за його дорученням – від імені України; Кабінетом Міністрів України або за його дорученням – від імені Уряду України; міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами – від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів При цьому від імені України укладаються такі міжнародні договори: а) політичні, мирні, територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України; б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; в) про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки; г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови їх тимчасового перебування, включаючи терміни виведення, фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації; г) про використання території та природних ресурсів України; д) яким за згодою сторін надається міждержавний характер. Від імені Уряду України укладаються міжнародні договори України з економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання Кабінету Міністрів України. Міжвідомчими є міжнародні договори України з питань, що

належать до повноважень міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних колегіальних органів [81].

Розрізняють два види міжнародних договорів, що містять норми, які стосуються нотаріальних дій із іноземним елементом: двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції.

Із переліком двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах (по країнах) можна ознайомитися на офіційному сайті Міністерства юстиції України [109].

Проведений в юридичній літературі аналіз системи міжнародних договорів України у сфері консульської діяльності дає можливість виокремити такі їх основні види залежно від суб'єктів укладення та місця у нормативній ієрархії:

1) консульські конвенції (консульські договори) – політичні міжнародні договори, що укладаються від імені держави та підлягають ратифікації Верховною Радою України;

2) угоди (домовленості, протоколи, спільні комюніке, обміни нотами) про встановлення дипломатичних і консульських відносин – міждержавні міжнародні договори, що затверджуються (погоджуються) рішеннями Кабінету Міністрів України;

3) угоди про здійснення оплачуваних видів трудової діяльності членами сімей співробітників дипломатичних представництв та консульських установ – міждержавні міжнародні договори, що підлягають ратифікації;

4) угоди про тарифи консульських зборів, угоди про скасування консульських зборів – міждержавні міжнародні договори, що затверджуються рішеннями Кабінету Міністрів України [110].

Слід зазначити, що на даний час Україна є стороною 103 міжнародних договорів різних видів та юридичної сили у сфері консульської діяльності [111].

Аналіз змісту укладених Україною консульських конвенцій свідчить про те, що типова структура консульської конвенції має наступний вигляд:

– Преамбула;

– Розділ I «Визначення» (визначення термінів «консульська установа», «консульський округ», «глава консульської установи», «консульська посадова особа», «консульський службовець», «працівник обслуговуючого персоналу», «працівники консульської установи», «член сім'ї», «громадянин», «консульські приміщення», «консульські архіви», «судно», «повітряне судно» та ін.);

– Розділ II «Загальні положення про консульські зносини» (відкриття консульської установи; призначення і допущення глави консульської установи; тимчасове виконання функцій глави консульської установи; повідомлення держави перебування про призначення, прибуття та відбуття; громадянство консульських посадових осіб; особи, які оголошені «*persona non grata*» або неприйнятними);

– Розділ III «Консульські функції» (загальні положення про консульські функції; функції з питань громадянства і громадянського стану; функції стосовно паспортів та віз; нотаріальні дії; повідомлення про затримання, арешт або інше обмеження свободи громадян держави, що представляється; надання допомоги громадянам держави, що представляється; опіка та піклування; повідомлення про смерть; функції стосовно спадкового майна; сприяння, що надається суднам держави, що представляється; захист інтересів у випадку примусових заходів проти судна; допомога у разі пошкодження суден; функції стосовно повітряних суден, автомобільних та залізничних транспортних засобів держави, що представляється; передача судових та несудових документів; виконання консульських функцій в консульському окрузі або за його межами; зносини з органами держави перебування; повідомлення про зміни в законодавстві держави перебування, що стосуються прав та інтересів громадян держави, що представляється);

– Розділ IV «Переваги, привілеї та імунітети» (сприяння консульській установі та працівникам консульської установи; консульські і житлові приміщення; користування державним прапором і гербом; недоторканність консульських приміщень і житлових приміщень консульських посадових осіб; імунітет від реквізиції консульських приміщень; недоторканність консульських архівів та документів; свобода пересування; свобода зносин; консульські збори і мито; особиста недоторканність консульських посадових осіб; імунітет від юрисдикції; обов'язки давати свідчення; звільнення від повинностей; звільнення від податків та зборів; звільнення від податків, зборів та мита працівників консульської установи; звільнення від митного огляду та митних платежів; привілеї та імунітети членів сім'ї; особи, які не користуються привілеями та імунітетами; спадкове майно працівника консульської установи та члена його сім'ї; початок і кінець консульських привілеїв та імунітетів; відмова від привілеїв та імунітетів; виконання консульських функцій дипломатичними представництвами);

– Розділ V «Повага до законів і правил держави перебування»;

– Розділ VI «Заключні положення» (зміни та доповнення; набуття чинності, денонсація конвенції) [110].

З метою уніфікації процедури укладення двосторонніх консульських договорів (конвенцій) в юридичній науці було запропоновано закріплення типової структури двосторонньої консульської конвенції на нормативному рівні (постановою Кабінету Міністрів України). Доцільність такої пропозиції була підтверджена вже існуючою нормотворчою практикою у сфері консульської діяльності, про що свідчить Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типової угоди про консульські функції, виконання яких доручається нештатним (почесним) консулам України, та про обов'язки нештатних (почесних) консулів України» від 21 грудня 2011 р. № 1331 [110; 112].

Проведений нами аналіз змісту укладених Україною міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у

цивільних та кримінальних справах свідчить про те, що типова структура таких договорів має наступний вигляд:

- загальні положення (правовий захист, центральні органи, мова, обмін інформацією);

- надання правової допомоги (обсяг правової допомоги, зміст запиту, виконання запиту, вручення документів, витрати, відмова у наданні допомоги, виклик свідків або експертів, надання документів про особистий стан та інших документів, дійсність документів, видача документів про особистий, сімейний та майновий стан);

- визнання і виконання рішень (рішення, які підлягають визнанню та виконанню, умови визнання та виконання, клопотання та процедура визнання та виконання, визнання та виконання мирових угод, визнання та виконання арбітражних рішень);

- заключні положення (консультації, співвідношення з іншими міжнародними договорами, набрання чинності та дія договору).

З метою уніфікації процедури укладення міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах пропонується закріплення типової структури таких договорів на нормативному рівні (постановою Кабінету Міністрів України).

Чинні двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції потребують відповідного упорядкування та систематизації. Системного та уніфікованого підходу потребує також подальше укладення таких договорів із країнами, із якими такі договори ще не укладені.

Застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності потребує врахування особливостей правового режиму воєнного стану, який в даний період часу має місце в Україні.

Підсумовуючи роль та значення міжнародних договорів як джерел правового регулювання нотаріальної діяльності слід наголосити, що

міжнародні договори є важливим міжнародно-правовим інструментом у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом. Міжнародні договори у сфері нотаріальної діяльності є одним із важливих елементів міжнародно-правового механізму підвищення ефективності міжнародного співробітництва на усіх його рівнях.

Науково-теоретичний аналіз системи права та законодавства України свідчить про те, що нотаріальна діяльність регулюється нормами різних галузей права та законодавства України, оскільки ця діяльність за своїм правовим та організаційним змістом є складною та комплексною, а її суб'єкти вступають в суспільні відносини, врегульовані нормами права різних галузей права та законодавства.

Сукупність правових норм, що врегульовують нотаріальну діяльність, можна визначити як комплексну підгалузь права та законодавства України. Суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності мають як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер, оскільки значна кількість норм законодавства про нотаріат присвячена питанням державного регулювання нотаріальної діяльності. Нотаріальна діяльність врегульована нормами національного законодавства України та міжнародними договорами України.

Висновки до розділу 1

Нотаріальна діяльність із іноземним елементом як предмет правового регулювання – це суспільні відносини між нотаріусами, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами України за кордоном, спеціальними суб'єктами нотаріальної діяльності та фізичними і юридичними особами як на території України, так і за кордоном, у сфері посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності, які мають як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер, врегульовані нормами національного

законодавства України та міжнародного права, і предмет яких визначається змістом нотаріальних дій.

Поняття «нотаріальна діяльність» нормативно у законодавстві України не визначене. Здійснення нотаріальної діяльності не лише нотаріусами, але і іншими суб'єктами нотаріальної діяльності зумовлює необхідність нормативного закріплення поняття «нотаріальна діяльність» шляхом доповнення статті 1 Закону України «Про нотаріат» новою частиною 2 такого змісту: «нотаріальна діяльність – це суспільні відносини між нотаріусами, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами України за кордоном, спеціальними суб'єктами нотаріальної діяльності та фізичними і юридичними особами як на території України, так і за кордоном, у сфері посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності».

Проведене історико-правове дослідження дає можливість зробити висновок про те, що історія правового регулювання нотаріальної діяльності на території України має такі етапи: 1. Прийняття Руської Правди (1032-1054); 2. Прийняття Псковської судної грамоти (1397 рік); 3. Прийняття Судебника Іоанна III (1497 рік); 4. Прийняття Судебника Іоанна IV (1550 рік); 5. Прийняття Соборного Уложення царя Олексія Михайловича (1649 рік); 6. Прийняття Зводу законів Російської імперії (1832 рік); 7. Прийняття Положення про нотаріальну частину (1866 рік); 8. Прийняття Декрету РНК УСРР від 19 лютого 1919 р. «Про суд»; 9. Прийняття Декрету РНК УСРР від 25 лютого 1919 р «Про заснування народних Нотаріальних Камер»; 10. Прийняття Постанови РНК УСРР від 16 квітня 1921 р. «Про нотаріальні функції»; 11. Прийняття Робітничо-селянським Урядом України Положення про державний нотаріат від 20 квітня 2023 р.; 12. Прийняття Робітничо-селянським Урядом України Нотаріального положення від 16 грудня 2025 р.; 13. Прийняття Положення про судоустрій УСРР від 23 жовтня 1925 р.; 14.

Прийняття Основ судочинства Союзу РСР та союзних республік від 29 жовтня 1924 р.; 15. Прийняття Постанови ЦВК та РНК СРСР від 14 травня 1926 р. «Про основні принципи організації державного нотаріату»; 16. Прийняття Нотаріальних положень України від 14 серпня 1928 р., від 26 грудня 1956 р. та від 31 серпня 1964 р.; 17. Прийняття Закону СРСР «Про державний нотаріат» від 19 липня 1973 р.; 18. Прийняття Закону УРСР «Про державний нотаріат» від 25 грудня 1974 року № 3377-VIII.; 19. Прийняття Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII.

Правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, Закон України «Про нотаріат», інші законодавчі акти України. Усі види нотаріальних дій, які уповноважені здійснювати нотаріуси, посадові особи органів місцевого самоврядування, консульські установи України за кордоном та інші, спеціальні, суб'єкти нотаріальної діяльності, у своїй сукупності складають предмет нотаріальної діяльності. Систему законодавства, яким врегульовується нотаріальна діяльність, можна виявити через аналіз предмету цієї діяльності та системи її суб'єктів.

Системний аналіз законодавства України дає можливість зробити висновок про те, що нотаріальна діяльність, крім нотаріального законодавства, врегульована також нормами ряду інших галузей законодавства України, а саме конституційного, адміністративного, господарського, фінансового, цивільного, трудового, сімейного, житлового, земельного, виконавчого, транспортного, інформаційного та кримінального законодавства. Це пояснюється тим, що нотаріальна діяльність за своїм правовим та організаційним змістом є складною та комплексною, а її суб'єкти вступають в суспільні відносини, врегульовані нормами права різних галузей права та законодавства. Суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності мають як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер, оскільки значна кількість норм законодавства про нотаріат присвячена питанням державного регулювання нотаріальної діяльності.

По відношенню до галузей права та законодавства України такий предмет правового регулювання як нотаріальна діяльність має комплексний міжгалузевий характер. Визначаючи місце норм права про нотаріальну діяльність в системі права та законодавства України, слід зробити висновок про те, що вони складають міжгалузеву комплексну підгалузь як в системі права, так і в системі законодавства України.

При визначенні сфери правового регулювання нотаріальної діяльності слід враховувати те, що крім національного законодавства України, нотаріуси та інші суб'єкти нотаріальної діяльності керуються положеннями ряду багатосторонніх та двосторонніх договорів України із окремими країнами, які також є джерелами правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні.

Розрізняють два види міжнародних договорів, що містять норми, які стосуються нотаріальних дій із іноземним елементом: двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції.

З метою уніфікації процедури укладення міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах в роботі визначена типова структура таких договорів та пропонується закріплення типової структури таких договорів на нормативному рівні (постановою Кабінету Міністрів України).

Чинні двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції потребують відповідного упорядкування та систематизації. Системного та уніфікованого підходу потребує також подальше укладення таких договорів із країнами, із якими такі договори ще не укладені.

Застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності потребує врахування особливостей правового режиму воєнного стану, який в даний період часу має місце в Україні.

РОЗДІЛ 2

НОТАРІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ІЗ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

2.1. Правила вчинення нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов’язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [39].

У п. 2) ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» зазначається, що іноземний елемент – це ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм: хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; об’єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави [82].

Закон України «Про міжнародне приватне право» застосовується до таких питань, що виникають у сфері приватноправових відносин з іноземним елементом: 1) визначення застосовуваного права; 2) процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб; 3) підсудність судам України справ з іноземним елементом; 4) виконання судових доручень; 5) визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів (ст. 2 закону). Якщо міжнародним договором України передбачено інші правила, ніж встановлені Законом України «Про

міжнародне приватне право», застосовуються правила цього міжнародного договору (ст. 3 закону) [82].

Закон України «Про нотаріат» містить норми права, що визначають загальні положення про нотаріат, організацію діяльності державних нотаріальних контор та нотаріальних архівів, організацію приватної нотаріальної діяльності, повноваження щодо вчинення нотаріальних дій, загальні правила вчинення нотаріальних дій та правила вчинення окремих нотаріальних дій (посвідчення правочинів; вжиття заходів до охорони спадкового майна; видача свідоцтв про право на спадщину; видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя; видача свідоцтва про придбання жилих будинків з прилюдних торгів; накладання заборони відчуження нерухомого майна; засвідчення вірності копій документів і виписок з них, справжності підписів і вірності перекладу; посвідчення фактів; прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів; вчинення виконавчих написів; вчинення протестів векселів; вчинення морських протестів; прийняття документів на зберігання). Крім вищезазначених положень, Закон України «Про нотаріат» містить норми про застосування законодавства іноземних держав та про міжнародні договори у сфері нотаріальної діяльності [39].

Відповідно до статті 2¹ Закону України «Про нотаріат» та з метою вдосконалення порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 був затверджений Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [113].

Слід зазначити, що правила вчинення нотаріальних дій вже були предметом досліджень в юридичній науці, що знайшло своє відображення в науковій та навчальній літературі, основні положення якої використовуються в даній дисертаційній роботі [29–38].

Нашим завданням є розкриття правил вчинення нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом базуючись на аналізі положень

Закону України «Про нотаріат» та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Так, щодо місця вчинення нотаріальних дій слід зазначити, що нотаріальні дії можуть вчинюватися будь-яким нотаріусом на всій території України, за винятком обмежень у праві вчинення нотаріальних дій, установлених статтями 9, 53, 55, 60, 66, 72, 73, 94 Закону України «Про нотаріат» та іншими актами законодавства України. Нотаріальні дії вчиняються у приміщенні державної нотаріальної контори, у державному нотаріальному архіві, приміщенні, яке є робочим місцем (конторою) приватного нотаріуса. Приватний нотаріус має право мати лише одне приміщення для розміщення робочого місця (контори), яке повинно знаходитись у межах нотаріального округу, в якому здійснюється нотаріальна діяльність [29–38; 39; 113].

В окремих випадках, коли фізична особа не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості посвідчуваного правочину, такі нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаними приміщеннями, але в межах нотаріального округу. Якщо нотаріальна дія вчинюється поза приміщенням державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приміщенням, яке є робочим місцем (конторою) приватного нотаріуса, у посвідчувальному написі та в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій зазначається місце вчинення нотаріальної дії (удома, у лікарні, за місцезнаходженням юридичної особи тощо) із зазначенням адреси, а також причин, з яких нотаріальна дія була вчинена поза вказаними приміщеннями. Запис про вчинення нотаріальної дії поза приміщенням державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приміщенням, яке є робочим місцем (конторою) приватного нотаріуса, заноситься до Журналу (книги) обліку викликів нотаріуса за межі державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву чи робочого місця (контори) приватного нотаріуса згідно з Правилами ведення нотаріального діловодства, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 22

грудня 2010 року № 3253/5 [114]. Слід зазначити, що нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених Законом України «Про нотаріат» [29–38; 39; 113].

Наступними після правил визначення місця вчинення нотаріальних дій є правила щодо визначення строків вчинення нотаріальних дій.

Так, нотаріальні дії вчиняються після їх оплати, а також у передбачених законом випадках після сплати до бюджету податку з доходів фізичних осіб у день подачі нотаріусу всіх необхідних документів. Вчинення нотаріальної дії може бути відкладене в разі необхідності витребування додаткових відомостей або документів від фізичних та юридичних осіб або направлення документів на експертизу. Строк, на який відкладається вчинення нотаріальної дії у цих випадках, не може перевищувати одного місяця [29–38; 39; 113].

За обґрунтованою письмовою заявою заінтересованої особи, яка звернулася до суду, та на підставі отриманого від суду повідомлення про надходження позовної заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом. Відкладення або зупинення вчинення нотаріальних дій здійснюється на підставі чинного законодавства [29–38; 39; 113].

Важливими є правила установлення особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії.

Так, необхідно наголосити на тому, що при вчиненні нотаріальної дії нотаріус установлює особу, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії. Встановлення особи здійснюється нотаріусом за документами, передбаченими Законом України «Про нотаріат». Іноземний громадянин, особа без громадянства чи особа, яка має статус біженця, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій, установлюються нотаріусом на підставі документів, передбачених законодавством України. Посвідчення водія, особи

моряка, особи з інвалідністю чи учасника війни, посвідчення, видане за місцем роботи фізичної особи, не можуть бути прийняті нотаріусом для встановлення його особи під час посвідчення правочинів [29–38; 39; 113].

Особа віком до 14 років встановлюється за свідоцтвом про народження за умови підтвердження батьками (одним із батьків) того, що ця особа є їх дитиною. При укладенні правочину неповнолітньою особою нотаріусом витребується заява батьків (одного з них – у разі документально підтвердженої смерті, позбавлення батьківських прав або права опіки другого з батьків, а також у разі коли запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень проводився за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини були записані за її вказівкою чи взагалі відсутні у свідоцтві про народження відомості про батька) про згоду на вчинення правочину неповнолітнім. Текст зазначеної заяви може розміщуватися у тексті самого правочину перед підписом неповнолітнього, якщо батьки (або один із них) присутні при укладенні такою особою правочину. У разі викладення заяви окремо від тексту правочину підпис(и) на такій заяві повинен(ні) бути засвідчений(і) нотаріально [29–38; 39; 113].

У разі якщо за фізичну особу, яка внаслідок фізичної вади або хвороби не може власноручно підписати правочин і заяву або інший документ підписує інша фізична особа, нотаріус установлює особу громадянина, що бере участь у нотаріальній дії, і особу громадянина, який підписався за нього [29–38; 39; 113].

Слід зазначити, що у процесі установлення особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, нотаріус повинен враховувати положення законодавства про санкції.

Так, при вчиненні нотаріальної дії нотаріус перевіряє факт застосування санкцій відповідних видів, передбачених статтею 4 Закону України «Про санкції» від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII [115], рішення про застосування яких прийняте Радою національної безпеки і оборони України та введено в дію указом Президента України, до фізичних або юридичних

осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії. У разі звернення фізичної або юридичної особи за вчиненням нотаріальної дії щодо розпорядження активами нотаріус перевіряє також факт застосування санкції у виді блокування активів до юридичних та/або фізичних осіб, що можуть прямо чи опосередковано впливати на фізичну або юридичну особу, яка звернулася за вчиненням такої нотаріальної дії. У разі звернення за вчиненням нотаріальної дії представника фізичної або юридичної особи перевірка факту застосування санкцій відповідних видів, передбачених статтею 4 Закону України «Про санкції», здійснюється щодо фізичної або юридичної особи, в інтересах якої діє такий представник. Перевірка факту застосування санкцій відповідних видів здійснюється за відомостями, що містяться у рішеннях Ради національної безпеки і оборони України, введених в дію Указами Президента України [113; 115].

У разі встановлення факту застосування санкцій, передбачених статтею 4 Закону України «Про санкції», до фізичних або юридичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії (юридичних та/або фізичних осіб, що можуть прямо чи опосередковано впливати на фізичну або юридичну особу, яка звернулася за вчиненням відповідної нотаріальної дії), нотаріус відмовляє у вчиненні такої нотаріальної дії відповідно до статті 49 Закону України «Про нотаріат», якщо вчинення нотаріальної дії призведе до порушення обмежень (заборон), установлених санкцією відповідного виду. Нотаріус зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня після звернення до нього відповідної особи повідомити територіальний орган Міністерства юстиції України про фізичну або юридичну особу, до якої застосовано санкції, якій було відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, із зазначенням відомостей про: нотаріальну дію, вид санкції, а у разі застосування санкції у виді блокування активів - про актив, щодо якого звернулася така особа. Термін «активи» вживаються у значенні, наведеному у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних

злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [113; 115].

Нотаріус визначає обсяг цивільної дієздатності фізичної особи або перевіряє повноваження її представника після установаження цієї особи.

Так, дієздатність громадянина, що звернувся за вчиненням нотаріальної дії, перевіряється нотаріусом на підставі наданих документів, передбачених статтею 43 Закону України «Про нотаріат», що підтверджують його вік, а також на підставі переконаності нотаріуса в результаті проведеної розмови та роз'яснення наслідків вчинення нотаріальної дії у здатності цієї особи усвідомлювати значення цієї нотаріальної дії, її наслідків та змісту роз'яснень нотаріуса, а також відповідності волі і волевиявлення особи щодо вчинення нотаріальної дії [29–38; 39; 113].

Перевірка повноважень представників осіб за довіреністю або за законом здійснюється за довіреністю або документом, що підтверджує повноваження законного представника. Нотаріус при посвідченні правочинів, вчиненні інших нотаріальних дій за участю уповноваженого представника встановлює його особу відповідно до вимог статті 43 Закону України «Про нотаріат», а також перевіряє його дієздатність та обсяг наданих йому повноважень [29–38; 39; 113].

Нотаріус перевіряє цивільну правоздатність, дієздатність юридичної особи та повноваження її представника.

Так, цивільна правоздатність та дієздатність юридичної особи, від імені якої діє уповноважений орган та/або посадова особа, перевіряється нотаріусом на підставі установчих документів, відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань в електронній формі шляхом безпосереднього доступу до нього, та документів, що підтверджують повноваження органів та/або посадових осіб. Нотаріус перевіряє, чи відповідає нотаріальна дія, яка вчинюється, обсягу її цивільної правоздатності та дієздатності. У разі наявності у нотаріуса сумнівів щодо поданих документів він може

витребувати від цієї юридичної особи, органів державної податкової служби, інших органів, установ та фізичних осіб додаткові відомості або документи. Додаткові дані для вивчення особи, яка звернулася для вчинення нотаріальної дії, також можуть бути одержані від цієї особи або з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою) відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [29–38; 39; 113].

Перевірка повноважень представника юридичної особи та дійсності його довіреності здійснюється у порядку, визначеному для перевірки представника фізичної особи. Якщо від імені юридичної особи діє колегіальний орган, нотаріусу подається документ, у якому закріплено повноваження даного органу та розподіл обов'язків між його членами [29–38; 39; 113].

Наступним кроком у діях нотаріуса є установлення волевиявлення та дійсності намірів особи, що звернулася для вчинення нотаріальних дій.

Так, нотаріус зобов'язаний установити волевиявлення особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії та дійсні наміри кожної із сторін до вчинення правочину, який він посвідчує, а також відсутність у сторін заперечень щодо кожної з умов правочину. Установлення дійсних намірів кожного з учасників правочину здійснюється шляхом встановлення нотаріусом однакового розуміння сторонами значення, умов правочину та його правових наслідків для кожної із сторін. Установлення дійсних намірів однієї із сторін правочину може бути здійснено нотаріусом за відсутності іншої сторони. Правочин посвідчується нотаріусом, якщо кожна із сторін однаково розуміє значення, умови правочину та його правові наслідки, про що свідчать особисті підписи сторін на правочині [29–38; 39; 113].

Після установлення нотаріусом волевиявлення та дійсності намірів особи, що звернулася для вчинення нотаріальних дій, він має витребувати у такої особи необхідні для вчинення нотаріальної дії відомості і документи.

Так, відповідно до статті 46 Закону України «Про нотаріат» нотаріус має право витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій. Такі відомості та (або) документи повинні бути подані в строк, визначений нотаріусом. Неподання відомостей та документів на вимогу нотаріуса є підставою для відкладення, зупинення вчинення нотаріальної дії або відмови у її вчиненні. Документи, на підставі яких вчинено нотаріальну дію, та документи або копії (витяги) з них, необхідні для вчинення нотаріальної дії, обов'язково долучаються до примірника правочину, свідоцтва тощо, які залишаються у справах нотаріуса [29–38; 39; 113].

Оригінали документів повертаються особам, що їх подали, а у нотаріуса залишаються їх копії або витяги з таких документів. Копії або витяги необхідних документів подаються заінтересованими особами або на їх прохання виготовляються нотаріусом чи іншим працівником нотаріальної контори або особою, яка перебуває у трудових відносинах з нотаріусом [29–38; 39; 113].

Законодавством визначаються окремі вимоги, які зобов'язаний виконати нотаріус для посвідчення правочинів майнового характеру.

Так, при посвідченні правочинів майнового характеру нотаріусом у текстах правочинів зазначаються: для фізичних осіб – реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовились від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті) за даними Державного реєстру фізичних осіб – платників податків; для юридичних осіб – код платника податків згідно з Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України або податковий номер. На підтвердження наявності номера (коду) нотаріусу подається відповідна довідка чи витяг або фотокопія сторінки паспорта з даними про реєстраційний номер облікової картки платника податків з

Державного реєстру, фотокопія якої (якого) долучається до примірника правочину, який залишається у справах нотаріуса. Якщо особа через свої релігійні переконання у встановленому законодавством порядку відмовилась від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, нотаріус перевіряє цей факт за відміткою у її паспорті [29–38; 39; 113].

Нотаріус також зобов'язаний дотримуватися вимог до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій.

Так, нотаріуси не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, які не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи або ділову репутацію юридичної особи, які мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші незастережені виправлення, документи, тексти яких неможливо прочитати внаслідок пошкодження, а також документи, написані олівцем. Дописки, закреслені слова чи інші виправлення, які є в документах, що подаються для вчинення нотаріальних дій, повинні бути застережені підписом відповідної посадової особи і печаткою установи, підприємства або організації (у разі наявності) чи особи, яка видала документ. При цьому виправлення повинні бути зроблені таким чином, щоб можна було прочитати як виправлене, так і помилково написане, а потім виправлене чи закреслене. Не приймаються порвані документи та документи, викладені на двох і більше окремих аркушах, якщо аркуші не з'єднані у спосіб, що унеможлиблює їх роз'єднання без порушення цілісності, не пронумеровані і не скріплені підписом відповідної посадової особи та печаткою юридичної особи (у разі наявності), яка видала документ [29–38; 39; 113].

Нотаріус перевіряє справжність кожного аркуша документа, який викладений на спеціальних бланках нотаріальних документів та подається для вчинення нотаріальних дій, за допомогою Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів згідно з Порядком ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 04 листопада 2009 р. № 2053/5 [113; 116].

Важливим в ході здійснення нотаріальної діяльності є неухильне дотримання порядку викладення текстів та підписання посвідчуваних правочинів, заяв та інших документів.

Так, тексти договорів, заповітів, довіреностей, свідоцтв, актів про морські протести та протести векселів, перекладів у разі засвідчення нотаріусом вірності перекладу документа з однієї мови на іншу, заяв, на яких нотаріусом засвідчується справжність підпису, за винятком заяв у електронній формі заяв та примірників документів, що залишаються у справах нотаріуса, а також дублікатів нотаріальних документів, викладаються на спеціальних бланках нотаріальних документів з лицьового та зворотного боку цих бланків. У разі якщо документ викладено на спеціальному бланку нотаріальних документів, на примірнику документа, що залишається у справах нотаріуса, нотаріус після посвідчувального напису у правому нижньому куті аркуша зазначає серію та номери використаних на нотаріальну дію спеціальних бланків нотаріальних документів. Перед підписанням документа нотаріус зобов'язаний забезпечити ознайомлення зі змістом документа сторін (учасників). При вчиненні нотаріальних дій, що потребують прикладення власноручного підпису осіб, нотаріус перевіряє справжність підпису цих осіб шляхом здійснення ними підпису у його присутності. Встановлення їх особи здійснюється за документами, визначеними Законом України «Про нотаріат» [29–38; 39; 113].

Якщо фізична особа внаслідок фізичної вади, хвороби або іншої причини (наприклад, неписьменна) не може власноручно підписати документ, то за її дорученням у її присутності та в присутності нотаріуса цей документ може підписати інша особа, яка визначається зазначеною фізичною особою. Про причини, з яких фізична особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не мала змоги підписати документ, зазначається у тексті документа та в посвідчувальному написі. Правочин за особу, яка не може підписати його, не може підписувати особа, на користь або за участю якої його посвідчено. Якщо фізична особа, яка звернулася за вчиненням

нотаріальної дії, має вади зору або з інших причин не має змоги самостійно прочитати документ, нотаріус уголос прочитує їй текст документа, про що на документі робиться відповідна відмітка. Якщо глуха, німа або глухоніма фізична особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, письменно, вона має прочитати документ і підписати його. Якщо така особа у зв'язку з хворобою або фізичною вадою не може підписати документ, то при вчиненні нотаріальної дії обов'язково повинна бути присутня особа (сурдоперекладач), яка володіє технікою спілкування з глухою, німою або глухонімою особою і може підтвердити своїм підписом, що зміст правочину, заяви чи іншого документа відповідає волевиявленню та дійсним намірам учасника нотаріальної дії. Підпис особи (сурдоперекладача) проставляється після тексту документа. Підпис особи або її представника у разі необхідності свідка(ів) або перекладача на нотаріальному документі виконується власноручно. Використання факсимільного підпису не допускається [29–38; 39; 113].

Якщо особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться нотаріальне діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй нотаріусом або перекладачем у письмовій або усній формі, про що зазначається в посвідчувальному написі. Особа, що не володіє мовою, якою виготовлений документ, підписується тією мовою, якою вона володіє [29–38; 39; 113].

Особливу увагу нотаріусам слід звертати на дотримання вимог щодо вчинення посвідчувальних написів нотаріуса, реєстрації нотаріальної дії та визнання її вчиненою.

Так, при посвідченні правочинів, засвідченні вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них, справжності підпису на документах, вірності перекладу документів з однієї мови на іншу, при посвідченні часу пред'явлення документа, при видачі дублікатів тощо на відповідних документах вчиняються посвідчувальні написи. На підтвердження права на спадщину, права власності на частку в спільному майні подружжя в разі

смерті одного з подружжя, повноважень виконавця заповіту, про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися, а також посвідчення фактів, що фізична особа є живою, про перебування її у певному місці, про прийняття на зберігання документів, про передачу заяви видаються відповідні свідоцтва. Вчинення посвідчувальних написів та видача свідоцтв здійснюються нотаріусом за формами відповідно до Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3253/5 [114] [29–38; 39; 113].

Кожній нотаріальній дії присвоюється окремий реєстровий номер. Номер, під яким нотаріальна дія зареєстрована в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, позначається на документах, що видаються нотаріусом, чи в посвідчувальних написах. Нотаріальна дія вважається вчиненою з моменту внесення про це запису до реєстру для реєстрації нотаріальних дій. Запис у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій є доказом вчинення нотаріальної дії. Виконавчий напис нотаріуса набирає чинності з дати його реєстрації в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, про що зазначається у тексті самого виконавчого напису [29–38; 39; 113].

Однією із форм захисту законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб є вчинення нотаріусом виконавчого напису.

Так, згідно законодавства, нотаріальні документи мають відповідну виконавчу силу. Захист цивільних прав здійснюється нотаріусом шляхом вчинення виконавчого напису. Виконавчі написи вчиняються нотаріусами на документах, які встановлюють заборгованість або передбачають повернення майна. Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, то він має бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку нотаріального документа [29–38; 39; 113].

При відмові у вчиненні нотаріальних дій нотаріус має дотримуватися визначених законодавством підстав для такої відмови.

Так, нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії у випадках, передбачених Законом України «Про нотаріат». Нотаріуси не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам, визначеним у Законі України «Про нотаріат». Нотаріус на вимогу особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, зобов'язаний викласти причини відмови в письмовій формі і роз'яснити порядок її оскарження. У цих випадках нотаріус протягом трьох робочих днів виносить постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії. Нотаріусу забороняється безпідставно відмовляти у вчиненні нотаріальної дії [29–38; 39; 113].

Нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти [29–38; 39; 113].

Окрема увага в законодавстві приділена питанням самоконтролю нотаріуса за вчиненими ним нотаріальними діями.

Так, у разі виявлення нотаріусом, що ним допущено помилку при вчиненні нотаріальної дії або що вчинена нотаріальна дія не відповідає законодавству, нотаріус зобов'язаний повідомити про це сторони (осіб), стосовно яких вчинено нотаріальну дію, для вжиття заходів щодо скасування зазначеної нотаріальної дії відповідно до законодавства. Якщо справжність поданого документа викликає сумнів, нотаріус вправі затримати цей документ і направити його до експертної установи (експерта) для проведення відповідної експертизи [29–38; 39; 113].

Зупинимося на короткому аналізі питань оплати за вчинення нотаріальних дій.

Так, за вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених законодавством. За надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру справляється окрема плата. Перелік таких послуг та розмір плати

за них установлюються головними управліннями юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі. Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між приватним нотаріусом та фізичною або юридичною особою [29–38; 39; 113].

Зупинимося на аналізі особливостей вчинення нотаріальних дій із іноземним елементом.

Так, відповідно до ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом [27].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI правовий статус іноземців та осіб без громадянства визначається Конституцією України, цим та іншими законами України, а також міжнародними договорами України. У разі якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж передбачені цим законом, застосовуються правила, передбачені таким міжнародним договором України [117].

Згідно із ст. 3 цього закону іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини. Іноземці та особи без громадянства зобов'язані неухильно додержуватися Конституції та законів України, інших нормативно-правових

актів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, інтереси суспільства та держави [117].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ іноземні суб'єкти господарської діяльності – суб'єкти господарської діяльності, що мають постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України [118].

У ст. 3 цього закону зазначається, що суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є: фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України; юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України, в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності; об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність; структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України; спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України; державні замовники у сфері оборони; інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України. Україна в особі її органів, місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи згідно із законами України [118].

Згідно із п. 1) ч. 1 ст. 1 Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР іноземні інвестори – це суб'єкти, які провадять інвестиційну діяльність на території України, а саме: юридичні особи, створені відповідно до законодавства іншого, ніж законодавство України; фізичні особи – іноземці, які не мають постійного місця проживання на території України і не обмежені у дієздатності; іноземні держави, міжнародні урядові та неурядові організації; інші іноземні суб'єкти інвестиційної діяльності, які визнаються такими відповідно до законодавства України [119].

Отже, при вчиненні нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом, нотаріусам та іншим суб'єктам нотаріальної діяльності слід враховувати особливості, визначені Конституцією України, Законами України «Про нотаріат», «Про міжнародне приватне право», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про режим іноземного інвестування» та ряду інших нормативно-правових актів, що визначають правовий статус та особливості діяльності на території України іноземних громадян, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб у різних сферах суспільного життя.

В межах даного розділу роботи окремо зупинимося на характеристиці особливостей правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні в умовах правового режиму воєнного стану.

Зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб визначаються Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII [218].

Особливості діяльності нотаріату в умовах воєнного стану визначені Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах

воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164. Відповідно до зазначеної постанови, в умовах воєнного стану та протягом одного місяця з дня його припинення або скасування, нотаріальні дії вчиняються з урахуванням ряду встановлених особливостей (заборон), основними із яких є такі:

– у разі звернення громадян Російської Федерації або юридичних осіб, у яких власниками істотної частки чи кінцевими бенефіціарами є громадяни Російської Федерації, нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, а незавершені нотаріальні дії зупиняються. Це обмеження діє до прийняття та набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором;

– посвідчення довіреностей (крім окремих їх видів), засвідчення справжності підпису на заяві про надання дозволу на тимчасовий виїзд дитини за кордон, здійснюється без використання спеціальних бланків нотаріальних документів на білих аркушах паперу з нанесеними на них за допомогою комп'ютерної техніки реквізитами нотаріуса;

– у разі виникнення загрози неправомірного вилучення чи втрати спеціальних бланків нотаріальних документів, печатки приватного або державного нотаріуса, такі бланки та печатки підлягають невідкладному знищенню у встановленому порядку. Дозволяється передача спеціальних бланків нотаріальних документів між нотаріусами, у тому числі поза межами нотаріального округу;

– визначений законодавством строк для внесення нотаріусом відомостей до єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції, продовжується на підтверджений державним підприємством «Національні інформаційні системи» час їх неналежного функціонування;

– нотаріальне посвідчення окремих правочинів здійснюється виключно нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна;

– забороняється нотаріальне посвідчення окремих правочинів, пов'язаних із відчуженням нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, іпотекою, встановлення довірчої власності на нерухоме майно та ряду інших правочинів;

– на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється, а свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини;

– в умовах воєнного стану окремі види довіреностей та заповіти військовослужбовців та працівників правоохоронних (спеціальних) органів можуть посвідчуватися командиром (начальником) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою [219].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» встановлено, що в умовах воєнного стану та протягом одного місяця з дня його припинення або скасування державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, надання/отримання відомостей/інформації з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, у тому числі шляхом безпосереднього доступу до них, проводиться/забезпечується з урахуванням особливостей, визначених цією постановою. До основних особливостей, що стосуються діяльності нотаріусів, відносяться такі:

– види державної реєстрації, визначені у цій постанові, можуть проводитися, серед інших суб'єктів, нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна;

– державна реєстрація майнових прав проводиться нотаріусами в межах області, у м. Києві або Київській області, за місцезнаходженням

нерухомого майна, крім проведення державної реєстрації прав у результаті оформлення спадщини [220].

Згідно Наказу Міністерства юстиції України від 01.03.2022 р. № 1118/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» [221] були внесені зміни до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 [113], Положення про Спадковий реєстр, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 07 липня 2011 р. № 1810/5 [222], Положення про Єдиний реєстр довіреностей, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006 року № 111/5 [223]. Відповідно до цих змін, в умовах воєнного або надзвичайного стану за відсутності доступу до зазначених реєстрів, нотаріальні дії здійснюються без їх використання з подальшим внесенням до них відповідних відомостей протягом п'яти робочих днів з дня відновлення такого доступу [221].

Наказом Міністерства юстиції України від 01 квітня 2022 р. № 1307/5 було затверджено Перелік адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, в умовах воєнного стану. До цього переліку віднесені ряд адміністративно-територіальних одиниць Донецької, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей, Автономна Республіка Крим та місто Севастополь [224].

Наприкінці слід зазначити, що крім особливостей, обмежень та заборон, визначених на період впровадження воєнного стану в Україні, до нотаріальної діяльності у повній мірі продовжують застосуватися усі інші положення законодавства про нотаріат.

2.2. Особливості правового статусу закордонних дипломатичних установ України як суб'єктів нотаріальної діяльності

Оскільки одними із суб'єктів нотаріальної діяльності є консульські установи та консули, в даній роботі слід окремо зупинитися на дослідженні правового статусу закордонних дипломатичних установ, до яких відносяться і консульські установи.

Слід зазначити, що загальні питання зовнішньополітичної, дипломатичної та консульської діяльності досліджувалися представниками науки міжнародного публічного, приватного та порівняльного права [120–137].

Спеціальні дослідження правового змісту дипломатичної та консульської діяльності знайшли своє відображення в науковій літературі, основні положення якої використовуються в даній дисертаційній роботі [138–160].

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII дипломатичною службою є державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності посадових осіб дипломатичної служби, пов'язаній з реалізацією зовнішньої політики України, захистом національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном [79].

Посадові особи дипломатичної служби поділяються на дві категорії – дипломатичні службовці та адміністративні службовці органів дипломатичної служби. Виконання консульських функцій відноситься до повноважень саме дипломатичних службовців.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про дипломатичну службу» дипломатичними службовцями визнаються громадяни України, які займають дипломатичні посади в органах дипломатичної служби та здійснюють

встановлені для цих посад повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням дипломатичних або консульських функцій [79].

Отже, можна зробити висновок про те, що виконання консульських функцій, поряд із виконанням дипломатичних функцій, є складовою професійної діяльності посадових осіб дипломатичної служби, тобто видом діяльності у сфері дипломатичної служби. Такий висновок дає підстави застосовувати у науковому обігу таке поняття, як «консульська діяльність» [149].

Переходячи до аналізу системи суб'єктів консульської діяльності слід зазначити, що систему органів дипломатичної служби складають Міністерство закордонних справ України, представництва Міністерства закордонних справ України на території України, закордонні дипломатичні установи України.

Виконання консульських функцій безпосередньо відноситься до повноважень закордонних дипломатичних установ України, які є постійно діючими органами дипломатичної служби, основними завданнями яких є представництво України в державах перебування або при міжнародних організаціях та підтримання з ними офіційних відносин, відстоювання національних інтересів України, виконання консульських функцій, у тому числі захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном [79].

У системі закордонних дипломатичних установ України консульські функції виконують консульські установи України (Генеральне консульство України, Консульство України, Віце-консульство України та Консульське агентство України). Посади Генерального консула України, Консула України, консула у консульській установі України, віце-консула у консульській установі України, консульського агента у консульській установі України відносяться до дипломатичних посад [79].

Підтримання дипломатичних і консульських зносин з іноземними державами, сприяння діяльності іноземних консульських установ, здійснення

нагляду за додержанням дипломатичних і консульських привілеїв та імунітетів, виконання в Україні та за кордоном консульських функцій, передбачених чинними міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та іншими актами законодавства України відносяться до основних функцій органів дипломатичної служби [79].

Важливим базовим міжнародно-правовим джерелом регулювання консульської діяльності є Віденська Конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. [80].

Відповідно до статті 5 цієї конвенції консульськими функціями є:

а) захист у державі перебування інтересів держави, що представляється, та її громадян (фізичних та юридичних осіб) у межах, що допускаються міжнародним правом;

б) сприяння розвитку торговельних, економічних, культурних та наукових зв'язків між державою, що представляється, і державою перебування, а також сприяння розвитку дружніх стосунків між ними іншими шляхами відповідно до положень цієї Конвенції;

в) з'ясування всіма законними шляхами умов та подій торгового, економічного, культурного та наукового життя держави перебування, повідомлення про них уряду держави та подання відомостей заінтересованим особам;

г) видача паспортів та проїзних документів громадянам держави та віз або відповідних документів особам, які бажають поїхати в державу;

д) надання допомоги та сприяння громадянам (фізичним та юридичним особам) держави, що представляється;

е) виконання обов'язків нотаріуса, реєстратора актів громадянського стану та інших подібних обов'язків, а також виконання деяких функцій адміністративного характеру, за умови, що в цьому випадку ніщо не суперечить законам та правилам держави перебування;

g) охорона інтересів громадян (фізичних та юридичних осіб) держави у разі спадкоємства «mortis causa» на території держави перебування відповідно до законів та правил держави перебування;

h) охорона в рамках, встановлених законами та правилами держави перебування, інтересів неповнолітніх та інших осіб, які не мають повної дієздатності, які є громадянами держави, що представляється, особливо коли потрібно встановлення над такими особами будь-якої опіки або піклування;

i) з дотриманням практики та порядку, прийнятих у державі перебування, представництво чи забезпечення належного представництва громадян держави, що представляється, в судових та інших установах держави перебування з метою отримання, відповідно до законів та правил держави перебування, розпоряджень про попередні заходи, що захищають права та інтереси цих громадян, якщо у зв'язку з відсутністю або з інших причин, такі громадяни не можуть своєчасно здійснювати захист своїх прав та інтересів;

j) передача судових та несудових документів або виконання судових доручень щодо зняття показань для судів держави, що представляється, відповідно до чинних міжнародних угод або, за відсутності таких угод, у будь-якому іншому порядку, що не суперечить законам та правилам держави перебування;

k) здійснення передбачених законами та правилами держави, що представляється, прав нагляду та інспекції щодо суден, що мають національність держави, що представляється, та літаків, зареєстрованих у цій державі, а також щодо їх екіпажу;

l) надання допомоги суднам та літакам, зазначеним у пункті k, та їх екіпажу, прийняття заяв щодо плавання суден, огляд та оформлення судових документів та, без збитків для прав влади держави перебування, розслідування будь-яких подій, що мали місце в дорозі, і вирішення всякого роду суперечок між капітаном, командним складом та матросами, оскільки це передбачається законами та правилами держави, що представляється;

m) виконання інших функцій, покладених на консульську установу державою, що представляється, які не забороняються законами та правилами держави перебування або проти виконання яких держава перебування не має заперечень або передбачені міжнародними договорами, що діють між державою, що представляється, і державою перебування [80].

З метою визначення правових засад діяльності консульських установ України Указом Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94 був затверджений Консульський статут України [41].

Слід зазначити, що предмет консульської діяльності можливо визначити через систему функцій консулів, які визначені у Віденській Конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. та Консульському статуті України.

Так, згідно Консульського статуту України, до першої, базової групи консульських функцій відносяться функції щодо юридичних осіб і громадян України.

Зупинимося на аналізі цієї групи консульських функцій більш детально: 1. *Загальні функції щодо юридичних осіб і громадян України.* Виконуючи зазначені загальні функції консул зобов'язаний вживати заходів для того, щоб юридичні особи та громадяни України користувалися в повному обсязі всіма правами, наданими їм законодавством держави перебування і міжнародними договорами, учасниками яких є Україна і держава перебування, а також міжнародними звичаями; вживати заходів для відновлення порушених прав юридичних осіб і громадян України; приймати звернення юридичних осіб та громадян України, звернення іноземних юридичних осіб і громадян з питань, що стосуються виконання його функцій. Консул веде облік громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебувають у його консульському окрузі; сприяє проведенню відповідно до законодавства України референдумів, виборів Президента України, народних депутатів України; надає допомогу у виконанні службових обов'язків членам державних делегацій України, народним

депутатам України, представникам міністерств, інших органів виконавчої влади України, органів місцевого самоврядування, а також керівникам державних підприємств та наукових установ, які перебувають у межах консульського округу.

2. *Функції щодо військового обліку громадян України.* В межах виконання цих функцій консул відповідно до законодавства України веде військовий облік громадян України, які перебувають за кордоном.

3. *Функції щодо виконання доручень слідчих або судових органів України.* В межах виконання цих функцій консул виконує доручення слідчих або судових органів України щодо громадян України, якщо це не заборонено законами держави перебування. Зазначені доручення виконуються з додержанням процесуального законодавства України.

4. *Функції щодо укладення та розірвання шлюбу, усиновлення (удочеріння), встановлення батьківства, опіки і піклування, реєстрації актів громадянського стану.* В межах виконання цих функцій консул провадить реєстрацію укладення шлюбу та розірвання шлюбу відповідно до законодавства України. Консул встановлює батьківство у випадках, коли відповідно до законодавства України таке допускається в органах запису актів громадянського стану, якщо батьки дитини проживають в його консульському окрузі і хоча б один з них є громадянином України. Консул також провадить усиновлення дитини, яка є громадянином України і проживає за межами України. При цьому, якщо усиновлювач не є громадянином України, для усиновлення дитини, яка є громадянином України, необхідно одержати дозвіл уповноваженого на те органу України. За дорученням Міністерства закордонних справ України консул веде облік дітей - громадян України, які усиновлені іноземцями, та здійснює в установленому Кабінетом Міністрів України порядку нагляд за додержанням їх прав. Консул вживає заходів для встановлення опіки (піклування) над неповнолітніми, недієздатними або обмеженими в дієздатності громадянами України, які перебувають в його консульському окрузі і залишилися без опіки (піклування). Відповідно до законодавства України консул реєструє акти громадянського стану громадян України,

приймає клопотання громадян України, які постійно проживають в його консульському окрузі, про внесення змін, виправлень і доповнень до записів актів громадянського стану, про відновлення втрачених записів, а також про зміни прізвища, імені та по батькові і надсилає їх на розгляд компетентним органам. Положення про порядок реєстрації консулом актів громадянського стану затверджується Міністерством юстиції України і Міністерством закордонних справ України.

5. *Функції щодо майна громадян України.* В межах виконання цих функцій консул вживає заходів для охорони майна, що залишилося після смерті громадянина України. Консул має право приймати спадкове майно для передачі спадкоємцям, які перебувають в Україні, а також може приймати на зберігання гроші, коштовності, цінні папери і документи, які належать громадянам України.

6. *Функції щодо громадян України, які перебувають під арештом, затримані чи позбавлені волі в іншій формі, відбувають покарання або пропали безвісти.* В межах виконання цих функцій консул зобов'язаний стежити, щоб відносно громадянина України, взятого під варту (заарештованого) чи затриманого за підозрою у вчиненні злочину, чи підданого іншим заходам, які обмежують свободу громадянина України, або відбуваючого покарання у вигляді позбавлення волі, а так само підданого іншим заходам судового або адміністративного впливу, було дотримано законодавства держави перебування і договорів, укладених Україною з цією державою, та міжнародних договорів, учасниками яких є Україна і держава перебування. Консул також зобов'язаний на прохання заінтересованих осіб і за своєю ініціативою відвідувати громадян України, які перебувають під арештом, затримані чи позбавлені волі в іншій формі або відбувають покарання, зобов'язаний стежити, щоб таких громадян тримали в умовах, які відповідають вимогам гігієни і санітарії, і щоб вони не зазнавали жорстокого і принижуючого людську гідність поводження. Консул зобов'язаний звертатися до компетентних властей держави перебування за сприянням у розшуку громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебували у цій державі і пропали безвісти.

7. *Функції в*

питаннях паспортів і віз. В межах виконання цих функцій консул видає паспорти громадян України для виїзду за кордон, продовжує строк їх дії та вносить до них зміни, а також видає, погашає візи на в'їзд в Україну, виїзд з України і транзитний проїзд через територію України. 8. *Функції у питаннях громадянства.* Консул приймає від осіб, які постійно проживають в його консульському окрузі, заяви з питань громадянства України і разом з необхідними документами надсилає їх у Міністерство закордонних справ України для подальшого внесення на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства. Відповідно до законодавства України консул приймає рішення про оформлення набуття громадянства України, скасовує прийняте ним рішення про оформлення набуття громадянства України особами, які постійно проживають за кордоном, а також готує подання про втрату громадянства України особою, яка постійно проживає за кордоном, та надсилає його до Міністерства закордонних справ України для подальшого внесення на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства. Щодо осіб, які постійно проживають за кордоном, консул у встановленому порядку виконує рішення Президента України з питань громадянства, видає особам, які набули громадянство України, документи, що підтверджують громадянство України, довідки про припинення громадянства України, вилучає в осіб, громадянство яких припинено, документи, що підтверджують громадянство України, веде облік осіб, які набули громадянство України або припинили громадянство України [41; 153].

До другої групи консульських функцій відносяться функції щодо вчинення нотаріальних дій та консульської легалізації.

Так, в межах виконання цієї групи функцій консул вчиняє нотаріальні дії, передбачені законодавством України. Порядок вчинення нотаріальних дій консулом визначається Законом України «Про нотаріат», Консульським статутом України та Положенням про порядок вчинення нотаріальних дій консулом, яке затверджується Міністерством юстиції України і

Міністерством закордонних справ України, а також іншими актами законодавства України. Консул легалізує документи і акти, складені за участю властей консульського округу, або такі, що виходять від цих властей. Органи України приймають такі документи і акти на розгляд лише при наявності консульської легалізації, якщо інше не передбачено законодавством України або міжнародним договором, учасниками якого є Україна і держава перебування. Консульська легалізація полягає в установленні і засвідченні справжності підпису, повноважень посадової особи, яка підписала документ чи акт або засвідчила попередній підпис на них, справжності відбитка штампа, печатки, зразки яких отримано консулом офіційним шляхом від компетентних органів держави перебування. Порядок консульської легалізації встановлюється Міністерством закордонних справ України [41; 153].

До третьої групи консульських функцій відносяться функції у сфері транспортних відносин.

Так, в межах виконання цієї групи функцій консул вчиняє такі дії: 1. *Функції щодо військових кораблів і військово-допоміжних суден Військово-морських сил України.* Консул зобов'язаний всіляко сприяти українським військовим кораблям і військово-допоміжним суднам, які знаходяться в портах, територіальних і внутрішніх водах держави перебування в межах його консульського округу, в питаннях зв'язку з берегом, взаємовідносин з місцевими властями, матеріально-технічного забезпечення та в інших питаннях. 2. *Функції щодо суден України.* До цієї групи відносяться функції при приході і стоянці суден, при відплитті суден, у разі корабельної катастрофи при аварії судна, у разі хвороби або смерті членів екіпажу судна. Консул стежить за тим, щоб у портах, територіальних і внутрішніх водах держави перебування в межах його консульського округу суднам надавалися у повному обсязі права та імунітети відповідно до законодавства держави перебування і міжнародних договорів, учасниками яких є Україна і держава перебування. Консул сприяє і подає необхідну допомогу капітанам суден у

портах, територіальних і внутрішніх водах держави перебування. Консул у разі необхідності видає капітанові судна свідоцтво, в якому зазначаються час прибуття і відплиття судна, день явки капітана в консульську установу, порт призначення, кількість пасажирів, а також кількість, вид і місце призначення вантажу. У випадку корабельної катастрофи або аварії судна консул зобов'язаний вживати всіх залежних від нього заходів для врятування пасажирів, екіпажу, судна і вантажу. У разі хвороби когось із членів екіпажу судна в період плавання чи перебування в іноземному порту консул зобов'язаний надати допомогу у влаштуванні хворого члена екіпажу до лікувального закладу держави перебування. 3. *Функції щодо цивільних повітряних суден України.* Консул повинен надавати допомогу командирі екіпажу і пасажирів цивільного повітряного судна України у зносінах з властями держави перебування, а також вживати всіх заходів для повернення у разі необхідності повітряного судна, його екіпажу і пасажирів в Україну або ж для продовження польоту. 4. *Функції щодо засобів автомобільного, залізничного транспорту і суден річкового флоту* [41; 153].

До останньої, четвертої групи консульських функцій, відносяться функції по санітарній, фітосанітарній і ветеринарній охороні.

Так, при появі карантинних захворювань на раніше вільних від цих захворювань територіях консул негайно повідомляє про це відповідні міністерства та інші центральні органи виконавчої влади України із зазначенням назви зараженого району, числа випадків і протиепідемічних заходів, вжитих місцевими властями. При появі в межах консульського округу небезпечних хвороб або шкідників сільськогосподарських рослин, а також у випадках масового захворювання худоби і птиці чи загрози поширення хвороб, спільних для людини і тварин, консул негайно повідомляє про це відповідні міністерства та інші центральні органи виконавчої влади України [41; 153].

Консульський статут України містить також ряд загальних положень, що стосуються виконання консульських функцій усіх названих вище видів.

Так, виконуючи належні йому функції, консул інформує громадян України, які тимчасово перебувають у його консульському окрузі, про законодавство держави перебування, а також про місцеві звичаї. Розпорядження консула, видані в межах його повноважень з питань, що стосуються перебування громадян України за кордоном, мають для них обов'язкову чинність. Консул має право без окремого доручення представляти в установах держави перебування громадян України, якщо вони є відсутніми і не доручили ведення справи якійсь особі або не можуть захищати свої інтереси з інших причин. Це представництво триває доти, поки особи, яких представляють, не призначать своїх уповноважених або не візьмуть на себе захист своїх прав та інтересів [41; 153].

Системний, комплексний аналіз змісту консульських функцій дає можливість зробити висновок про те, що при загальному публічно-правовому характері консульської діяльності, окремі її види врегульовані нормами різних галузей права та законодавства України і міжнародного права [149; 150].

Слід зазначити, що належне забезпечення прав і законних інтересів усіх громадян України за кордоном є пріоритетним завданням державної політики у сфері консульських зносин України з іноземними державами. Виконуючи це завдання, Департамент консульської служби Міністерства закордонних справ України і закордонні дипломатичні установи України (посольства, генеральні консульства, консульства) діють у відповідності до положень Конституції, низки спеціальних законів України та нормативно-правових актів Президента й Уряду України, використовують увесь інструментарій міжнародного права. Консульський захист у випадках надзвичайних ситуацій надається усім громадянам України, які цього потребують, безвідносно до статусу і мети їхнього перебування за кордоном. Консульські дії вчиняються відповідно до профільного законодавства України [160].

З метою оптимізації консульського обслуговування та оперативного вирішення питань, пов'язаних з захистом прав та інтересів громадян України за кордоном, впроваджено:

- у закордонних дипломатичних установах щоденний (5 разів на тиждень) консульський прийом громадян, в т.ч. за надзвичайних обставин – у позаробочий час, а також вихідні та святкові дні;

- здійснення консульського прийому в закордонних дипломатичних установах шляхом системи керування потоками відвідувачів («електронна» черга) та здійснення безготівкової оплати консульських послуг за допомоги встановлених банківських терміналів;

- функціонування цілодобових телефонних «гарячих» ліній для оперативного зв'язку з консульською посадовою особою в разі загрози здоров'ю, життю чи смерті (номери розміщені на вебсторінках закордонних дипломатичних установ);

- функціонування в Міністерстві закордонних справ при цілодобовому Центрі оперативного реагування телефону «гарячої» лінії;

- регулярне оновлення на вебсторінках Міністерства закордонних справ і закордонних дипломатичних установ довідок з актуальною для громадян України інформацією щодо понад 180 країн світу – про правила поведінки, безпекову ситуацію, умови працевлаштування, надання медичних і соціальних послуг, митні питання, корисні номери телефонів;

- дію програмного продукту Добровільної реєстрації українських громадян при подорожах за кордон («ДРУГ»), призначеного для попередження, а у разі потреби – розшуку та надання сприяння громадянам України у разі надзвичайних подій за кордоном (<http://friend.mfa.gov.ua>) [160].

Слід погодитися із зробленим в юридичній літературі висновком про те, що консульська діяльність як предмет правового регулювання – це суспільні відносини між суб'єктами консульської діяльності та фізичними, юридичними особами і державами у сфері реалізації, представництва та

захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб України на території інших держав, які мають публічний, адміністративно-правовий та міжнародно-правовий характер, а їх окремі види врегульовуються нормами різних галузей законодавства України, законодавства місця перебування консульських установ та міжнародного права, мають місце як на території України, так і за її межами, і предмет яких визначається змістом консульських функцій [149].

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють консульську діяльність в Україні є Закон України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII [79], Консульський статут України (затверджений Указом Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94) [41] та Віденська Конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. [80].

Так, Закон України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII визначає правові засади та порядок організації дипломатичної служби як складової частини державної служби, а також особливості її проходження та правового статусу посадових осіб дипломатичної служби. Зазначений закон встановлює загальні положення про дипломатичну службу, правовий статус працівників дипломатичної служби та категорії дипломатичних посад, порядок вступу на дипломатичну службу, проходження та припинення дипломатичної служби, дипломатичні ранги, умови оплати праці, компенсаційних виплат та соціальних гарантій посадових осіб дипломатичної служби, підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб дипломатичної служби, врегульовує питання робочого часу і часу відпочинку, відпустки працівників дипломатичної служби, фінансування і матеріально-технічного забезпечення органів дипломатичної служби [79].

Систему законодавства, яким врегульовується консульська діяльність, можна також виявити через аналіз предмету консульської діяльності, який відображається у системі функцій консулів, які визначені у Консульському статуті України, і до яких відносяться такі групи функцій:

1) функції щодо юридичних осіб і громадян України (консул зобов'язаний вживати заходів для того, щоб юридичні особи та громадяни України користувалися в повному обсязі всіма правами, наданими їм законодавством держави перебування і міжнародними договорами, учасниками яких є Україна і держава перебування, а також міжнародними звичаями; вживати заходів для відновлення порушених прав юридичних осіб і громадян України; приймати звернення юридичних осіб та громадян України, звернення іноземних юридичних осіб і громадян з питань, що стосуються виконання його функцій. Консул веде облік громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебувають у його консульському окрузі; сприяє проведенню відповідно до законодавства України референдумів, виборів Президента України, народних депутатів України; надає допомогу у виконанні службових обов'язків членам державних делегацій України, народним депутатам України, представникам міністерств, інших органів виконавчої влади України, органів місцевого самоврядування, а також керівникам державних підприємств та наукових установ, які перебувають у межах консульського округу. До цієї групи функцій відносяться також функції щодо військового обліку громадян України, щодо виконання доручень слідчих або судових органів України, щодо укладення та розірвання шлюбу, усиновлення (удочеріння), встановлення батьківства, опіки і піклування, реєстрації актів громадянського стану, щодо майна громадян України, щодо громадян України, які перебувають під арештом, затримані чи позбавлені волі в іншій формі, відбувають покарання або пропали безвісти, функції консула в питаннях паспортів і віз та у питаннях громадянства. Консул вчиняє нотаріальні дії, легалізує документи і акти, складені за участю властей консульського округу, або такі, що виходять від цих властей);

2) функції щодо військових кораблів і військово-допоміжних суден Військово-морських сил України;

3) функції щодо суден України (до цієї групи відносяться функції при приході і стоянці суден, при відplitті суден, у разі корабельної катастрофи при аварії судна, у разі хвороби або смерті членів екіпажу судна);

4) функції щодо цивільних повітряних суден України;

5) функції щодо засобів автомобільного, залізничного транспорту і суден річкового флоту;

6) функції по санітарній, фітосанітарній і ветеринарній охороні [41].

Таким чином, системний аналіз предмету правового регулювання Закону України «Про дипломатичну службу» та Консульського статуту України дає можливість зробити висновок про те, що консульська діяльність врегульована нормами ряду галузей законодавства України, а саме конституційного, адміністративного, трудового, цивільного, сімейного, нотаріального, військового, транспортного, екологічного та кримінального законодавства [149; 150].

Так, відповідно до Конституції України:

– Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави (ст. 12 Конституції України);

– зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права (ст. 18 Конституції України);

– Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами (ст. 25 Конституції України) [27].

Отже, загальні засади консульської діяльності відносяться до предмету конституційного права та конституційного законодавства [150].

Враховуючи те, що Закон України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII визначає правові засади та порядок організації дипломатичної служби як складової частини державної служби, а також

особливості її проходження та правового статусу посадових осіб дипломатичної служби слід зробити висновок про те, що консульська діяльність відноситься також до предмету правового регулювання адміністративного права та адміністративного законодавства [150].

Окрім вищезазначених питань, вказаний закон врегульовує також питання оплати праці, компенсаційних виплат та соціальних гарантій посадових осіб дипломатичної служби, підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб дипломатичної служби, врегульовує питання робочого часу і часу відпочинку, відпустки працівників дипломатичної служби, що відноситься до предмету правового регулювання трудового права та трудового законодавства [150].

До предмету фінансового права та законодавства відносяться питання фінансування і матеріально-технічного забезпечення органів дипломатичної служби, до системи яких входять і консульські установи [150].

Виконуючи функції щодо юридичних осіб і громадян України, консули, крім норм конституційного права у сфері захисту прав людини і громадянина, у своїй діяльності керуються нормами виборчого, цивільного, сімейного, нотаріального, військового, транспортного, екологічного та кримінального права та законодавства [150].

Отже, науково-теоретичний аналіз системи права та законодавства України свідчить про те, що консульська діяльність, крім норм адміністративного права та законодавства, регулюється нормами різних галузей права та законодавства, вказаних вище. Це пояснюється тим, що консульська діяльність за своїм правовим та організаційним змістом є складною та комплексною, а її суб'єкти вступають в суспільні відносини, врегульовані нормами права різних галузей права та законодавства. Отже, по відношенню до галузей права та законодавства України такий предмет правового регулювання як консульська діяльність має комплексний міжгалузевий характер [150].

Слід погодитися із зробленим в юридичній літературі висновком про те, що правила поведінки, які врегульовують суспільні відносини у сфері консульської діяльності, закріплені в нормах різних галузей права та законодавства України, а також у нормах міжнародного права, і мають міжгалузевий, комплексний характер. Визначаючи місце норм права про консульську діяльність в системі права та законодавства України, слід зробити висновок про те, що вони є міжгалузевим комплексним інститутом як в системі права, так і в системі законодавства України [150].

Дослідження особливостей правового статусу закордонних дипломатичних установ України як суб'єктів нотаріальної діяльності дає можливість зробити такі висновки.

Виконання консульських функцій, у тому числі захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном, безпосередньо відноситься до повноважень закордонних дипломатичних установ України та є складовою професійної діяльності посадових осіб дипломатичної служби. У системі закордонних дипломатичних установ України консульські функції виконують консульські установи України та консули.

В межах виконання консульських функцій щодо вчинення нотаріальних дій та консульської легалізації консул вчиняє нотаріальні дії, передбачені законодавством України. Консул також легалізує документи і акти, складені за участю властей консульського округу, або такі, що виходять від цих властей. Органи України приймають такі документи і акти на розгляд лише при наявності консульської легалізації, якщо інше не передбачено законодавством України або міжнародним договором, учасниками якого є Україна і держава перебування. Консульська легалізація полягає в установленні і засвідченні справжності підпису, повноважень посадової особи, яка підписала документ чи акт або засвідчила попередній підпис на них, справжності відбитка штампа, печатки, зразки яких отримано консулом офіційним шляхом від компетентних органів держави перебування [153; 228].

2.3. Застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів при вчиненні нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом

Питання застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності ніколи не втрачають своєї актуальності у зв'язку із зростаючою інтернаціоналізацією суспільного життя, збільшенням міжнародних обмінів у всіх сферах міжнародного співробітництва.

Особливо актуальним дослідження цих питань є в умовах воєнного стану в Україні, коли велика кількість громадян України була вимушена виїхати до країн Європейського Союзу та інших зарубіжних країн.

Міжнародні багатосторонні та двосторонні договори у сфері міжнародно-правового співробітництва відіграють важливу роль у врегулюванні нотаріальної діяльності.

Ефективне використання міжнародно-правових механізмів регулювання нотаріальної діяльності є одним із напрямків захисту нотаріусами законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

У ст. 7 Закону України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ зазначається, що нотаріуси у встановленому порядку в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також укладених Україною міжнародних договорів [39].

Положення про застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів містяться у розділі IV Закону України «Про нотаріат». Зокрема, нормами цього розділу встановлені такі правила:

- нотаріуси відповідно до законодавства України, міжнародних договорів застосовують норми іноземного права (ч. 1 ст. 98);
- нотаріуси приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права, а також вчиняють посвідчувальні написи за формою,

передбаченою іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України (ч. 2 ст. 98);

– дії, пов'язані з охороною майна, що залишилося після смерті іноземця на території України, або майна, яке належить одержати іноземцю після смерті громадянина України, а також з видачею свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна, здійснюються відповідно до законодавства України (ст. 99);

– документи, які складено за кордоном з участю іноземних органів влади або які від них виходять, приймаються нотаріусами за умови їх легалізації органами Міністерства закордонних справ України. Без легалізації такі документи приймаються нотаріусами у тих випадках, коли це передбачено законодавством України, міжнародними договорами, в яких бере участь Україна (ст. 100);

– порядок зносин нотаріусів з іноземними органами юстиції визначається законодавством України, міжнародними договорами (ст. 101);

– нотаріуси забезпечують докази, необхідні для ведення справ в органах іноземних держав. Дії для забезпечення доказів проводяться відповідно до цивільного процесуального законодавства України (ст. 102);

– якщо міжнародним договором встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що їх містить законодавство України, то при вчиненні нотаріальних дій застосовуються правила міжнародного договору (ч. 1 ст. 103);

– якщо міжнародний договір відносить до компетенції нотаріусів вчинення нотаріальної дії, не передбаченої законодавством України, нотаріуси вчиняють цю нотаріальну дію в порядку, встановлюваному Міністерством юстиції України (ч. 2 ст. 103) [39].

Важливими для нотаріальної діяльності у міжнародній сфері є положення Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV, який встановлює порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів

пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок [82].

Цим законом врегульовуються, серед інших, такі питання, як обсяг застосування права іноземної держави, правова кваліфікація, встановлення змісту норм права іноземної держави, визнання документів, виданих органами іноземних держав, колізійні норми щодо правового статусу фізичних та юридичних осіб, правочинів, довіреності, позовної давності, прав інтелектуальної власності, речового права, договірних та недоговірних зобов'язань, трудових відносин, сімейного права, спадкування, питання провадження у справах за участю іноземних осіб, підсудності та виконання іноземних судових доручень, визнання та виконання рішень іноземних судів та інші питання [82].

Відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право», право, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами та іншими положеннями колізійного права цього закону, інших законів, міжнародних договорів України. Правила цього закону про визначення права, що підлягає застосуванню судом, поширюються також на інші органи, які мають повноваження вирішувати питання про право, що підлягає застосуванню. Визначення права, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин на підставі колізійних норм, не здійснюється, якщо міжнародним договором України передбачено застосування до відповідних відносин матеріально-правових норм [82].

Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. № 1906-IV міжнародний договір України – це укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [81].

Види міжнародних договорів України визначаються у ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори України». Відповідно до цієї статті міжнародні договори України укладаються: Президентом України або за його дорученням – від імені України; Кабінетом Міністрів України або за його дорученням – від імені Уряду України; міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами – від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів [81].

Згідно із положеннями Закону України «Про міжнародні договори України» від імені України укладаються такі види міжнародних договорів: а) політичні, мирні, територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України; б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; в) про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки; г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови їх тимчасового перебування, включаючи терміни виведення, фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації; г) про використання території та природних ресурсів України; д) яким за згодою сторін надається міждержавний характер. Від імені Уряду України укладаються міжнародні договори України з економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання Кабінету Міністрів України. Міжвідомчими є міжнародні договори України з питань, що належать до повноважень міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних колегіальних органів [81].

Розрізняють два види міжнародних договорів, що містять норми, які стосуються нотаріальних дій: двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції.

Щодо нотаріальної діяльності зазначеними договорами і конвенціями як правило врегульовуються питання оформлення спадкових прав, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, звільнення від консульської легалізації та ряд інших питань.

Із переліком двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах (по країнах) можна ознайомитися на офіційному сайті Міністерства юстиції України [109].

Аналіз змісту укладених Україною міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах свідчить про те, що типова структура таких договорів має наступний вигляд:

- загальні положення (правовий захист, центральні органи, мова, обмін інформацією);

- надання правової допомоги (обсяг правової допомоги, зміст запиту, виконання запиту, вручення документів, витрати, відмова у наданні допомоги, виклик свідків або експертів, надання документів про особистий стан та інших документів, дійсність документів, видача документів про особистий, сімейний та майновий стан);

- визнання і виконання рішень (рішення, які підлягають визнанню та виконанню, умови визнання та виконання, клопотання та процедура визнання та виконання, визнання та виконання мирових угод, визнання та виконання арбітражних рішень);

- заключні положення (консультації, співвідношення з іншими міжнародними договорами, набрання чинності та дія договору).

Проведений в юридичній літературі аналіз системи міжнародних договорів України у сфері консульської діяльності надав можливість виокремити такі їх основні види залежно від суб'єктів укладення та місця у нормативній ієрархії:

1) консульські конвенції (консульські договори) – політичні міжнародні договори, що укладаються від імені держави та підлягають ратифікації Верховною Радою України;

2) угоди (домовленості, протоколи, спільні комюніке, обміни нотами) про встановлення дипломатичних і консульських відносин – міжурядові міжнародні договори, що затверджуються (погоджуються) рішеннями Кабінету Міністрів України;

3) угоди про здійснення оплачуваних видів трудової діяльності членами сімей співробітників дипломатичних представництв та консульських установ – міжурядові міжнародні договори, що підлягають ратифікації;

4) угоди про тарифи консульських зборів, угоди про скасування консульських зборів – міжурядові міжнародні договори, що затверджуються рішеннями Кабінету Міністрів України [110].

Аналіз змісту укладених Україною консульських конвенцій свідчить про те, що типова структура консульської конвенції має наступний вигляд:

– Преамбула;

– Розділ I «Визначення» (визначення термінів «консульська установа», «консульський округ», «глава консульської установи», «консульська посадова особа», «консульський службовець», «працівник обслуговуючого персоналу», «працівники консульської установи», «член сім'ї», «громадянин», «консульські приміщення», «консульські архіви», «судно», «повітряне судно» та ін.);

– Розділ II «Загальні положення про консульські зносини» (відкриття консульської установи; призначення і допущення глави консульської установи; тимчасове виконання функцій глави консульської установи; повідомлення держави перебування про призначення, прибуття та відбуття; громадянство консульських посадових осіб; особи, які оголошені «*persona non grata*» або неприйнятними);

– Розділ III «Консульські функції» (загальні положення про консульські функції; функції з питань громадянства і громадянського стану; функції

стосовно паспортів та віз; нотаріальні дії; повідомлення про затримання, арешт або інше обмеження свободи громадян держави, що представляється; надання допомоги громадянам держави, що представляється; опіка та піклування; повідомлення про смерть; функції стосовно спадкового майна; сприяння, що надається судам держави, що представляється; захист інтересів у випадку примусових заходів проти судна; допомога у разі пошкодження суден; функції стосовно повітряних суден, автомобільних та залізничних транспортних засобів держави, що представляється; передача судових та несудових документів; виконання консульських функцій в консульському окрузі або за його межами; зносини з органами держави перебування; повідомлення про зміни в законодавстві держави перебування, що стосуються прав та інтересів громадян держави, що представляється);

– Розділ IV «Переваги, привілеї та імунітети» (сприяння консульській установі та працівникам консульської установи; консульські і житлові приміщення; користування державним прапором і гербом; недоторканність консульських приміщень і житлових приміщень консульських посадових осіб; імунітет від реквізиції консульських приміщень; недоторканність консульських архівів та документів; свобода пересування; свобода зносин; консульські збори і мито; особиста недоторканність консульських посадових осіб; імунітет від юрисдикції; обов'язки давати свідчення; звільнення від повинностей; звільнення від податків та зборів; звільнення від податків, зборів та мита працівників консульської установи; звільнення від митного огляду та митних платежів; привілеї та імунітети членів сім'ї; особи, які не користуються привілеями та імунітетами; спадкове майно працівника консульської установи та члена його сім'ї; початок і кінець консульських привілеїв та імунітетів; відмова від привілеїв та імунітетів; виконання консульських функцій дипломатичними представництвами);

– Розділ V «Повага до законів і правил держави перебування»;

– Розділ VI «Заключні положення» (зміни та доповнення; набуття чинності, денонсація конвенції) [110].

Слід зазначити, що на даний час Україна є стороною 103 міжнародних договорів різних видів та юридичної сили у сфері консульської діяльності [111].

Окрему увагу слід приділити дослідженню міжнародного співробітництва у сфері нотаріату.

Аналіз українського нотаріального законодавства дає можливість зробити висновок, що нотаріат України тяжіє до моделі нотаріату латинської школи. Ця модель набула поширення та успішно функціонує в багатьох країнах світу, які об'єднались у Міжнародний союз нотаріату, який відіграє важливу роль у міжнародній нотаріальній діяльності. Україна приєдналася до Міжнародного союзу нотаріату у 2013 році.

Міжнародний союз нотаріату – це міжнародна неурядова організація, створена для сприяння, координації й розвитку нотаріальної діяльності у світі. Міжнародний союз нотаріату був заснований під назвою Міжнародний союз латинського нотаріату на Першому міжнародному конгресі, що відбувся у Буенос-Айресі (Аргентина) 02 жовтня 1948 року за ініціативи Колегії нотаріусів цього міста та спочатку об'єднував 19 країн. У теперішній час Міжнародний союз нотаріату об'єднує більш ніж 70 країн. Статут організації було затверджено на Другому міжнародному конгресі у Мадриді 21 жовтня 1950 року. Союз зберігає свій первісний логотип і абревіатуру «UINL», відповідно до перших літер його первісної назви. Юридична адреса Міжнародного союзу нотаріату знаходиться у Буенос-Айресі (Аргентина), а місцезнаходження його Адміністративного секретаріату – у Римі (Італія) [161].

Нотаріальна палата України у своїй роботі керується кращими світовими практиками і принципами нотаріату латинського типу. З метою подальшого розвитку системи латинського нотаріату в Україні, закріплення його фундаментальних принципів та правил нотаріальної етики в діяльності українських нотаріусів, Нотаріальна палата України приєдналася до Міжнародного союзу нотаріату, офіційне членство в якому затверджено

Асамблеєю нотаріатів – членів Міжнародного союзу нотаріату 8 жовтня 2013 року у м. Ліма (Перу). [162].

В рамках участі в роботі органів Міжнародного союзу нотаріату Нотаріальна палата України представлена у Комісії з європейських справ (КЕС), Комісії з соціального захисту нотаріусів (КСЗН), Комісії з тем і конгресів (КТК), Комісії з нотаріальної деонтології (КНД) та Асамблеї нотаріатів-членів Міжнародного союзу нотаріату. Функціонування на базі Міжнародного союзу нотаріату Всесвітнього університету нотаріусів дозволяє представникам нотаріатів-членів Союзу з числа молодих нотаріусів щорічно проходити курс професійної підготовки під керівництвом визнаних на міжнародному рівні фахівців нотаріальної справи [162].

В контексті розвитку двосторонніх стосунків з нотаріатами-членами Міжнародного союзу нотаріату Нотаріальна палата України підтримує активні контакти з нотаріальними палатами окремих країн – членів Міжнародного союзу нотаріату [162].

Нотаріальна палата України (НПУ) – недержавна неприбуткова організація, що здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату. Об'єднує нотаріусів усієї України, працює на підвищення професійних стандартів, захист прав та інтересів нотаріусів, прагне до гідного сприйняття нотаріату, його ролі і місця в правовій системі держави. Палата була створена 29 березня 2013 року, і з моменту державної реєстрації – 19 квітня 2013 року – її членами стають всі нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах або здійснюють приватну нотаріальну діяльність. Згода нотаріуса на набуття членства в НПУ не потребується. НПУ налічує близько 7000 членів з усієї країни. Органи НПУ – З'їзд нотаріусів України, Рада, Президент, Перший віце-президент, віце-президент та дві комісії – ревізійна і з професійної етики [163].

Професійне самоврядування нотаріусів функціонує на засадах законності, гласності, демократичності, колегіальності, виборності, обов'язковості членства нотаріусів та виконання рішень органів

професійного самоврядування, прийнятих відповідно до їх компетенції, забезпечення рівних можливостей доступу нотаріусів до участі у професійному самоврядуванні [163].

Мета діяльності НПУ – об'єднання на професійній основі зусиль нотаріусів для виконання покладених на них Законом України «Про нотаріат» обов'язків і забезпечення їхніх прав, представництво професійних інтересів нотаріусів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях. Також Палата працює на втілення та застосування фундаментальних принципів системи нотаріату латинського типу, захист професійних інтересів та соціальних прав нотаріусів, сприяння підвищенню їхнього професійного рівня та надання їм методичної допомоги, захист інтересів фізичних і юридичних осіб при заподіянні їм шкоди внаслідок незаконних дій або недбалості нотаріуса [163].

Цілями Міжнародного союзу нотаріату є: сприяння розвитку відносин між нотаріусами різних країн-членів для обміну інформацією та досвідом з професійної практики; популяризація застосування основних принципів нотаріальної системи континентального права та, зокрема, принципів нотаріальної етики; представлення нотаріату у міжнародних організаціях та співпраця з ними в рамках партнерства; співпраця на міжнародному рівні з питання гармонізації національних нотаріальних законів; сприяння, організація й розвиток професійної підготовки та підтримка наукової діяльності в нотаріальній сфері; популяризація міжнародних конгресів, конференцій та міжнародних зустрічей; встановлення та розвиток відносин з національними нотаріатами для співпраці з питань їх організації та розвитку з метою подальшого приєднання до Союзу; встановлення та розвиток відносин з організаціями, що не належать до системи континентального права, з метою співпраці з ними у сферах спільного інтересу; підтримка розвитку права в нотаріальних питаннях у країнах, які цього потребують [161].

Міжнародний союз нотаріату являє собою всесвітнє об'єднання національних нотаріальних організацій (міжнародну неурядову організацію), що об'єднує в собі країни, де поширене законодавство про нотаріат латинського типу як результат рецепції римського права. Основною метою діяльності Міжнародного союзу нотаріату є покращення нотаріальної діяльності в різних країнах світу. Союз покликаний сприяти більш тісному співробітництву національних організацій нотаріусів при збереженні їх незалежності. Відповідно до ст. 1 Статуту Міжнародного союзу нотаріату його головними завданнями є сприяння, координація та розвиток нотаріальної діяльності у міжнародній галузі, забезпечення незалежності професії нотаріуса на благо кожного й усіх. З метою досягнення зазначених завдань Міжнародний союз нотаріату представляє нотаріат у міжнародних організаціях і співпрацює з ними, вивчає окремі правові проблеми та підтримує дослідження й роботи в галузі уніфікації законодавства про нотаріальну діяльність, реєструє та супроводжує законодавчу діяльність у цій галузі, розповсюджує принципи латинського нотаріату, організує міжнародні конгреси, приділяє особливу увагу нотаріусам тих держав, в яких ще відсутня професійна регламентація, а також вступає у відносини з організаціями, чії системи складення документів та посвідчення беруть своє походження не з латинського нотаріату. Вищим органом Міжнародного союзу нотаріату є збори нотаріатів – членів Союзу. Кожен член зборів володіє правом голосу. Постійно діючим виконавчим органом Міжнародного союзу нотаріату є рада, яку очолює президент. Сприяння в роботі президентові надають: віце-президент у справах Північної та Центральної Америки, а також країн Карибського басейну, віце-президент у справах Африки, скарбник, секретар, 12 радників, постійний секретар у справах Африки, постійний секретар у справах Європи, президент постійно діючого міжнародного обміну, постійний скарбник, керівник адміністративного персоналу [29; 161].

Структура Міжнародного союзу нотаріату обумовлена завданнями та функціями, які виконує ця міжнародна організація.

Зокрема, у Міжнародному союзі нотаріату функціонує низка спеціальних комісій, утворених за тематичним і регіональним принципами. Так, Комісія у справах міжнародного нотаріального співробітництва опікується нотаріусами за межами Союзу, а також державами, в яких нотаріати або взагалі відсутні, або засновані на принципах, що відрізняються від принципів організації вільного нотаріату класичного типу. У своїй роботі дана Комісія має на меті встановлення контактів із державними органами та установами, а також переконання їх у важливому значенні складання надійних реєстрів для функціонування ринкової економіки. Ця Комісія презентує вільного нотаріуса латинського типу як путівника і гаранта стабільного та економічно захищеного приватноправового порядку. Робота Комісії принесла чимало результатів. Так, у 1992 р. шість африканських нотаріатів стали членами Міжнародного союзу нотаріату. У зв'язку із політичними змінами у країнах Центральної та Східної Європи, підняттям «залізної завіси» діяльність Комісії поширилася і на цей регіон. Предметом діяльності комісій у справах Америки, Африки, Європи та Середземномор'я є відповідно організація та розвиток нотаріату і вирішення питань здійснення нотаріальної діяльності у своїх регіонах. Наприклад, Комісія у справах Європи та Середземномор'я, зокрема, опублікувала роботу, присвячену порівняльному аналізу національного законодавства, що регулює майнові відносини подружжя, питання спадкоємства, а також правовий статус нотаріуса в різних європейських країнах – членах Міжнародного союзу нотаріату, тощо. Процеси європейської інтеграції та утворення Європейського Союзу зумовили утворення в межах Міжнародного союзу нотаріату спеціальної Комісії з розгляду питань європейського права. Комісія, в якій на правах спостерігачів співпрацюють представники юридичних товариств Англії та Уельсу, Шотландії та Ірландії, а також лондонських нотаріатів, Національного товариства Англії та Об'єднання

нотаріусів Ірландії, представила численні дослідження порівняльно-правового характеру, що відображають діяльність різних компаній і товариств. Важливою сферою роботи комісії є розгляд правових питань, у тому числі тих, що стосуються нерухомості, підприємницької діяльності [29; 161].

Одним із найважливіших напрямів діяльності Міжнародного союзу нотаріату є організація міжнародних конференцій та конгресів. На підставі письмових повідомлень з окремих країн приймається рішення про необхідність обговорення найбільш актуальних та складних питань організації нотаріату та здійснення нотаріальної діяльності. Для вирішення цих питань та пошуку рішень приблизно раз у три роки збираються нотаріуси держав – членів Союзу та обговорюють в окремих комісіях нагальні проблеми [29; 161].

Питання правового статусу Міжнародного союзу нотаріату та його співпраці з іншими міжнародними організаціями заслуговують окремої уваги.

Так, Міжнародний союз нотаріату має статус неурядової організації і допущений на правах спостерігача в Організацію Об'єднаних Націй. Крім того, Союз активно співпрацює з цілою низкою міжнародних організацій. Так, у грудні 1998 р. було підписано угоду про співпрацю Міжнародного союзу нотаріату із Міжнародною асоціацією юристів, що передбачає спільну роботу у сфері вирішення юридичних питань з ряду напрямів: щодо міжнародного комерційного арбітражу; діяльності нотаріату; укладення контрактів за допомогою електронного та інших видів зв'язку; здійснення правосуддя; міжнародного приватного права та різних методів регіональної інтеграції; позаправових способів вирішення спорів тощо. Міжнародний союз нотаріату уклав також угоду із Міжнародним союзом суддів. Метою співпраці є встановлення здорової та нормально діючої системи правосуддя, ураховуючи забезпечення її доступності для всіх громадян. У межах укладеної угоди сторони на постійній та регулярній основі розвивають обмін

інформацією про свою діяльність, обмінюються документами конгресів, семінарів та колоквиумів із питань, що їх цікавлять. На конгресі Міжнародного союзу суддів, що проходив у 1989 р., за нотаріатом було офіційно визнано здійснення функції попереджувального правосуддя. Міжнародний союз нотаріату підтримує тісні зв'язки із Радою Європи. Ними спільно проведені численні заходи в реформованих європейських країнах. Міцні робочі контакти є в Союзі і з Європарламентом. Процес змін, що зачепив ряд держав Європи після 1989 р., зумовив розробку Радою Європи програми співробітництва щодо проведення законодавчих реформ та забезпечення процесу зближення систем національного законодавства з європейськими нормами та стандартами [29; 161].

Таким чином, діяльність Міжнародного союзу нотаріату відіграє значну роль у розвитку інституту нотаріату в сучасному світі, сприяє уніфікації законодавства про нотаріат.

Так, на рівні Європейського союзу був прийнятий Європейський кодекс нотаріальної етики.

Європейський кодекс нотаріальної етики (Code Europeen de Deontologie Notariate) був прийнятий Конференцією нотаріусів Європейського Союзу 3-4 лютого 1995 в Неаполі, змінений 20-21 жовтня 1995 в Граці, 17-18 березня 2000 року в Брюсселі і 9 листопада 2002 року в Мюнхені. Мотиви прийняття цього кодексу полягали в наступному. Реалізація можливостей внутрішнього ринку та права на вільне пересування людей, капіталу і товарів у країнах – членах Європейського Союзу викликають постійне зростання транскордонного обміну, а також юридичних та інших операцій транскордонного характеру. Диверсифікація юридичних операцій і зростаючий обсяг видачі нотаріальних документів транскордонного характеру спонукали європейських нотаріусів перевірити умови їх взаємодії з метою забезпечення для громадян їх супроводу та консультації з транскордонних питань. Як виконавець державних завдань і володар суверенних повноважень нотаріус підпорядкований вимогам законів та

іншим нормативним актам, які діють у державі, де він призначений нотаріусом. Як представник вільної професії з обов'язком консультування нотаріус повинен відповідати вимогам професійного права, які діють у державі, де він призначений нотаріусом. Представники європейських нотаріальних організацій після проведення порівняльного аналізу сукупності цих норм прийняли рішення взяти на озброєння «загальний звід правил», який не має на меті підмінити собою національні норми професійного права нотаріусів кожної держави ЄС. Він прагне гармонізувати деякі нотаріальні дії за операціями транскордонного характеру. Європейський кодекс нотаріальної етики свідчить у цілому про волю нотаріусів гарантувати європейським громадянам однаковий захист за операціями як на національному, так і на міжнародному рівні. Впровадження нових технологій повинно посприяти більш якісному наданню послуг за умови дотримання принципів професійного права та вимог посади нотаріуса латинського типу. [229].

У Європейському кодексі нотаріальної етики зазначено, що нотаріус є носієм публічної посади, якому делеговано виконання державних завдань із складання офіційних документів. При цьому він забезпечує зберігання, доказову силу і виконання цих документів. З метою забезпечення необхідної для своєї діяльності незалежності нотаріус виконує свою роботу на засадах вільної професії, яка містить у собі всі сфери добровільної юрисдикції. За допомогою неупередженого консультування, що чиниться нотаріусом учасникам угоди, участь нотаріуса забезпечує громадянину правову безпеку, до якої той прагне. Правова безпека забезпечується ще кращим чином, якщо нотаріусом є юрист з високою академічною кваліфікацією, що отримав доступ до цієї професії після багатьох іспитів, стадій навчання і конкурсів, здійснює цю професійну діяльність відповідно до норм дисциплінарного права під постійним контролем державних органів і доступний на території всієї країни завдяки його призначенням з орієнтованих на потреби населеного пункту. Участь нотаріуса, зрештою, попереджає виникнення

можливих спорів і є невід'ємним елементом справедливого і ефективного правосуддя. Нотаріус зобов'язаний до Європейському кодексі нотаріальної етики зобов'язаний дотримуватися загальних професійних обов'язків незалежно від того, які технології використовуються в його діяльності і надає допомогу та консультування особам, які до нього звертаються [229].

Європейський кодекс нотаріальної етики містить досить великий перелік вимог до нотаріуса та його діяльності.

Зупинимося на огляді змістовної частини зазначених вимог, до яких відносяться: 1. Лояльність і високі моральні якості (нотаріус при здійсненні професії зобов'язаний виявляти лояльність і високі моральні якості щодо своїх клієнтів, держави і колег; обов'язок підтримувати колегіальні відносини поширюється і на громадян своєї держави та іноземців; у разі кооперації іноземного нотаріуса з національним нотаріусом по одній справі обоє повинні прагнути знайти спільне рішення, яке забезпечуватиме всеосяжне дотримання інтересів всіх учасників операції відповідно до чинних законодавчих та інших норм; нотаріус сприяє транскордонній дії нотаріального офіційного документа згідно з чинними правовими нормами і незалежно від того, чи був він складений письмово або в електронній формі); 2. Неупередженість і незалежність (нотаріус зобов'язаний здійснювати консультування та нотаріальне посвідчення в умовах абсолютної неупередженості та незалежності; нотаріус зобов'язаний здійснювати свою діяльність, якщо до нього звертаються відповідно до закону, за винятком випадків, коли національне законодавство передбачає заборону); 3. Довіра і професійна таємниця (нотаріус зобов'язаний дотримуватися професійної таємниці і конфіденційності, зокрема при листуванні та зберіганні документів); 4. Правова і технічна компетенція (професійні об'єднання нотаріусів Європейського Союзу надають своїм членам можливість постійного підвищення кваліфікації, зокрема, що стосується застосування нових технологій у професії нотаріуса; нотаріус зобов'язаний удосконалювати свої знання, а також стежити за оптимальним навчанням і

підвищенням кваліфікації своїх співробітників і сприяти цьому); 5. Спільна реклама як «загальна інформація на службі громадян» (індивідуальна реклама заборонена за винятком випадків, коли вона дозволена в країні походження і в приймаючій країні; якщо не встановлено, що реклама спрямована на певну приймаючу країну, то діють тільки правові норми країни походження; інформація, яку нотаріуси повідомляють громадськості, не повинна містити відомостей, що завдають шкоди їх незалежності, неупередженості та їх статусу представників публічної професії, а також відомості, що містять оцінку їх особистості; нотаріус не повинен здійснювати рекламу через третіх осіб за винятком випадків, коли вона здійснюється відповідними професійними об'єднаннями нотаріусів; колективна реклама може здійснюватися всіма національними та міжнародними професійними організаціями нотаріусів, зокрема Міжнародним союзом нотаріату); 6. Позначення професії і використання назви (нотаріус вказує у своїх документах, кореспонденції та в інших відомостях про свою професійну діяльність найменування своєї професії - нотаріус - а також ім'я та прізвище, під якими він має право здійснювати свою діяльність відповідно до національного законодавства, а також місцезнаходження, для якого він отримав призначення; він також може вказати свій вчений ступінь; відомості про спеціалізації допускаються, якщо вони дозволені в країні походження); 7. Заборона участі – повідомлення (якщо нотаріус вважає, що документ, за складанням якого до нього звернулися, можливо, пов'язаний із злочинними діями, зазначеними в Хартії професійних заборон від 27 липня 1999 року, він повинен відповідно до правових норм своєї країни відмовитися брати участь в операції і або повідомити відповідні органи); 8. Особливості користування веб – сайтами (при використанні веб - сайтів або аналогічних технологій нотаріуси не повинні здійснювати консультування в рамках онлайн-договорів або онлайн-консультування; для отримання інформації про професії за гіперпосиланнями цього веб-сайту відвідувачі зможуть потрапити на сайти нотаріальних організацій кожної країни ЄС або на сайт

Міжнародного союзу нотаріату; для отримання інформації юридичного або податкового характеру рекомендується посилання на сайти інституційного характеру; посилання в Інтернеті на сайти третіх осіб, наприклад, клієнтів, інших нотаріусів і т. д., заборонені, за винятком посилань на сайти нотаріальних організацій, державних органів або академічних установ); 9. Використання електронного підпису (нотаріуси несуть відповідальність за персональне використання свого електронного підпису; вони повинні негайно повідомити провайдера цих послуг або видати сертифікат органу у випадку втрати даних створення електронного підпису, а також про ситуації або інциденти, які наражають на небезпеку їх конфіденційність, з метою призупинення дії або анулювання сертифіката) [229].

Європейський кодекс нотаріальної етики, серед іншого, визначає умови залучення нотаріусів до транскордонної діяльності. У цьому відношенні де правило вільного вибору нотаріуса та територіальної компетенції.

Так, будь-яка фізична або юридична особа має право вибирати собі нотаріуса, звертатися до нього за порадою і довіряти йому складання документів. Вона також може просити його надати допомогу у співпраці з нотаріусом, що володіє територіальною компетенцією. Нотаріус країни походження, котрий супроводжує клієнта за кордоном, завчасно повідомляє свого колегу, який володіє територіальною компетенцією, і узгоджує з ним умови співпраці. У будь-якому випадку нотаріальне посвідчення повинен здійснювати нотаріус з територіальною компетенцією. Нотаріус дотримується в межах транскордонних операцій законодавства країни свого походження, законодавства приймаючої країни і норм цього Кодексу. Нотаріус приймаючої країни і нотаріус країни походження до вчинення будь-яких дій повинні інформувати клієнта про обсяг своїх послуг, а також про суму витрат і гонорарів, які передбачені відповідними приписами. Вони зобов'язані домагатися мінімального загального фінансового навантаження клієнтів. Нотаріус повинен укласти договір страхування професійної відповідальності, який покриє наслідки збитку його професійної діяльності

незалежно від того, здійснюється або має наслідки вона в країні походження або в іншій державі [229].

Проведене у даному підрозділі роботи науково-правове дослідження дає змогу зробити висновки про те, що законодавство іноземних держав та міжнародні договори займають важливе місце в системі джерел правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. Основними законами, що врегульовують питання застосування суб'єктами нотаріальної діяльності України законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності є Закони України «Про нотаріат», «Про міжнародне приватне право» та «Про міжнародні договори України».

Чинні двосторонні договори України про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції потребують відповідного упорядкування та систематизації. Системного та уніфікованого підходу потребує також подальше укладення таких договорів із країнами, із якими такі договори ще не укладені.

Застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності потребує врахування особливостей правового режиму воєнного стану, який в даний період часу має місце в Україні.

Висновки до розділу 2

При вчиненні нотаріальних дій у правовідносинах із іноземним елементом, нотаріусам та іншим суб'єктам нотаріальної діяльності слід враховувати особливості, визначені Конституцією України, Законами України «Про нотаріат», «Про міжнародне приватне право», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про режим іноземного інвестування» та ряду інших нормативно-правових актів, що визначають правовий статус та особливості

діяльності на території України іноземних громадян, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб у різних сферах суспільного життя.

Нотаріуси та інші суб'єкти нотаріальної діяльності у встановленому порядку в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також укладених Україною міжнародних договорів.

Нотаріуси та інші суб'єкти нотаріальної діяльності при застосуванні законодавства іноземних держав та міжнародних договорів мають такі повноваження: застосовувати норми іноземного права; приймати документи та вчиняти посвідчувальні написи, складені відповідно до вимог іноземного законодавства; вчиняти дії щодо охорони майна, що залишилося після смерті іноземця на території України, та видавати свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна; вчиняти дії щодо охорони майна, яке належить одержати іноземцю після смерті громадянина України, та видавати свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна; приймати легалізовані органами Міністерства закордонних справ України документи, які складено за кордоном з участю іноземних органів влади або які від них виходять; приймати документи без легалізації у випадках, коли це передбачено законодавством України та міжнародними договорами; співпрацювати із іноземними органами юстиції; забезпечувати докази, необхідні для ведення справ в державних органах іноземних держав; при вчиненні нотаріальних дій застосовувати правила міжнародного договору у випадку, якщо таким міжнародним договором встановлено інші правила ніж ті, що їх містить законодавство України; вчиняти нотаріальні дії, не передбачені законодавством України, в порядку, встановлюваному Міністерством юстиції України.

Захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном безпосередньо відноситься до повноважень закордонних дипломатичних установ України та є складовою професійної діяльності посадових осіб дипломатичної служби. У системі закордонних

дипломатичних установ України консульські функції виконують консульські установи України та консули. Консульська діяльність включає в себе виконання нотаріальних дій та здійснення консульської легалізації. Органи державної влади України приймають на розгляд документи і акти, складені за участю властей консульського округу, або такі, що виходять від цих властей лише при наявності консульської легалізації. Виключення із цього правила встановлюються законодавством України або міжнародним договором, учасниками якого є Україна і держава перебування консульської установи України. Зміст консульської легалізації полягає в установленні і засвідченні справжності підпису, повноважень посадової особи, яка підписала документ чи акт або засвідчила попередній підпис на них, справжності відбитка штампа, печатки, зразки яких отримано консулом офіційним шляхом від компетентних органів держави перебування.

Законодавство іноземних держав та міжнародні договори займають важливе місце в системі джерел правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. Основними законами, що врегульовують питання застосування суб'єктами нотаріальної діяльності України законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності є Закони України «Про нотаріат», «Про міжнародне приватне право» та «Про міжнародні договори України».

Чинні двосторонні договори України про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції потребують відповідного упорядкування та систематизації. Системного та уніфікованого підходу потребує також подальше укладення таких договорів із країнами, із якими такі договори ще не укладені.

Аналіз українського нотаріального законодавства дає можливість зробити висновок, що нотаріат України тяжіє до моделі нотаріату латинської школи. Ця модель набула поширення та успішно функціонує в багатьох країнах світу, які об'єднались у Міжнародний союз нотаріату, який відіграє

важливу роль у міжнародній нотаріальній діяльності. Україна приєдналася до Міжнародного союзу нотаріату у 2013 році.

Застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності потребує врахування особливостей правового режиму воєнного стану, який в даний період часу має місце в Україні.

Окрема увага приділена характеристиці особливостей правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. Особливості діяльності нотаріату в умовах воєнного стану визначені Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164.

РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ІЗ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

3.1. Поняття, принципи, функції, форми та методи державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом

Слід зазначити, що законодавство є інструментом не лише правового регулювання нотаріальної діяльності, але і її державного регулювання.

Так, згідно із ст. 2¹ Закону України «Про нотаріат» державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у:

- встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

- здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства;

- визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства;

- визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами;

- встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами;

- встановленні правил професійної етики нотаріусів [39].

Функції державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом покладені на Міністерство юстиції України та його територіальні органи, а також на Міністерство закордонних справ України.

Частковий публічно-правовий характер нотаріальної діяльності із іноземним елементом, про що йшлося у підрозділах 1.1. та 1.3. цієї дисертаційної роботи, спричиняє необхідність дослідження адміністративно-правових засад державного регулювання нотаріальної діяльності, зокрема поняття, принципів, функцій, форм та методів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом.

Слід зазначити, що державне регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом, як адміністративно-правова категорія, тісно пов'язане із реалізацією правової політики нашої держави.

З науково-теоретичної точки зору державне регулювання є елементом та засобом реалізації державної політики. Термін «політика» (у перекладі із грецької мови – державні чи суспільні справи) означає систему цілей тієї чи іншої держави та засобів їх досягнення у сфері внутрішнього і зовнішнього життя [164, с. 629]. Політична діяльність є видом суспільної діяльності суб'єктів політики у сфері політичного життя, що ґрунтується на врахуванні політичних інтересів, мобілізації політичної волі й здійснюється з метою досягнення політичних цілей. Політична діяльність тісно пов'язана із суспільними відносинами. Зміст політичної діяльності становлять вольові дії з виявлення, осмислення та реалізації політичних потреб і політичних інтересів усіх соціальних суб'єктів суспільства щодо політичної влади. Політична діяльність властива будь-якому політично організованому суспільству і виявляється в різних формах: за напрямками здійснення (державна, партійна, громадсько-політична, комунікативно-інформаційна); за суб'єктами політики (соціально-групова, індивідуальна, національна, міжнародна); за специфікою предмета впливу (теоретична, практична); за політичним простором (зовнішньополітична, внутрішньополітична). Політична діяльність включає в себе, серед іншого, політичне керівництво

державою та суспільством, політичне функціонування, участь громадян у політичному житті суспільства [164, с. 630–631].

Правову політику розглядають у двох аспектах: у широкому розумінні – це політика держави, заснована на праві; у вузькому розумінні – це державна політика у правовій сфері суспільного життя. Правова політика виробляється уповноваженими державними органами, втілюється у законах та інших нормативно-правових актах та в діяльності відповідних державних органів щодо їх реалізації. Правова політика є особливою формою вираження державної політики, засобом юридичної легітимації, закріплення і здійснення політичного курсу країни, реформування різних галузей суспільного життя. Ця політика має державно-владний характер і спрямована на створення ефективно діючого механізму правового регулювання суспільних відносин, найбільш повне забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зміцнення законності і правопорядку, тощо [19, с. 38].

Правова політика є формою безпосереднього правового виразу державної політики у будь-якій сфері суспільного життя, яке упорядковується і управляється органами державної влади. Як форма і різновид державної політики правова політика обслуговує, насамперед, інтереси держави, які об'єктивно обумовлені суспільними потребами і опосередковується та юридично оформлюється державою як політичною організацією державної влади [165, с. 36–40; 166; 167, с. 318–330].

Під зовнішньою політикою розуміють систему цілей, а також методів і засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у її міжнародних відносинах. Зовнішня політика є продовженням внутрішньої політики. Зовнішня політика здійснюється переважно через органи держави [168, с. 638–639].

На законодавчому рівні основи правової політики визначаються Конституцією України [27] та Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2411-VI [28].

Так, відповідно до ст. 1 Конституції України Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. У ст. 19 Конституції

України передбачено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Згідно із ст. 57 Конституції України кожному гарантується право знати свої права і обов'язки [27].

Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права (ст. 18 Конституції України). Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ст. 26 Конституції України). Засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи визначаються виключно законами України (ст. 92 Конституції України) [27].

Представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України Президент України (ст. 106 Конституції України). Кабінет Міністрів України виконуючи функції державного управління у зовнішній сфері забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України, організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи (ст. 116 Конституції України) [27].

Конституційні засади реалізації правової та зовнішньої політики держави деталізуються у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01 липня 2010 р. № 2411-VI [28].

Основні принципи внутрішньої і зовнішньої політики визначаються у ст. 2 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». До принципів, що стосуються предмету даного дослідження, слід віднести: 1)

принципи внутрішньої політики: верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, повагу до гідності кожної особи, забезпечення особливого піклування про дитину та реалізації її прав; рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, захист конкуренції у сфері економічної діяльності; забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості; свободу, соціальну справедливість і творчу самореалізацію, участь громадян в управлінні державними і суспільними справами; соціальне партнерство та громадянську солідарність; 2) принципи зовнішньої політики: суверенну рівність держав; повагу до прав людини та її основоположних свобод; взаємовигідне співробітництво між державами; сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань; пріоритет загальноєвропейських норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права; застосування міжнародних санкцій, контрзаходів та заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам; своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам [28].

До засад внутрішньої політики у сфері розбудови державності, визначених у ст. 3 досліджуваного закону, в межах предмету даного дослідження слід віднести посилення відкритості та прозорості процесів підготовки і прийняття державних рішень; забезпечення справедливого і доступного судочинства; забезпечення дотримання міжнародних стандартів незалежності суддів; посилення протидії корупції та тіньовій економічній діяльності, забезпечення безумовного дотримання принципів законності насамперед вищими посадовими особами держави, політиками, суддями, керівниками правоохоронних органів і силових структур; боротьбу із злочинністю шляхом поліпшення координації роботи правоохоронних органів, оптимізації їх структури, належного забезпечення їх діяльності [28].

Засади зовнішньої політики нашої держави визначаються у ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Основними засадами зовнішньої політики України, що стосуються предмету даного дослідження є: використання міжнародного потенціалу для утвердження і розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, її сталого економічного розвитку; підтримка зміцнення ролі міжнародного права у міжнародних відносинах, забезпечення дотримання та виконання чинних, вироблення нових принципів і норм міжнародного права; забезпечення захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном; підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди; розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку [28].

Враховуючи правовий зміст суспільних відносин у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом як предмета правового регулювання, що був охарактеризований у підрозділі 1.1. цієї роботи, слід зазначити, що зазначені вище принципи та засади внутрішньої і зовнішньої політики у повній мірі застосовуються до нотаріальної діяльності із іноземним елементом, як одного із видів як внутрішньополітичної, так і зовнішньополітичної діяльності нашої держави.

Правова характеристика державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом в Україні викликає необхідність комплексного порівняльного дослідження таких правових категорій, як «регулювання», «державне регулювання», «державне регулювання консульської діяльності із іноземним елементом».

Загальні питання адміністративно-правового регулювання суспільних відносин та функціонування державного апарату знайшли своє відображення у науковій юридичній літературі [169–210].

Узагальнення висновків, що стосуються проблем управління та регулювання, дозволяє дати визначення регулюванню як цілеспрямованому впливу суб'єкта регулювання на об'єкт регулювання з метою вирішення відповідних управлінських завдань. Суб'єкт, об'єкт регулювання та взаємодія між ними визначають структуру та зміст діяльності механізму регулювання [169, с. 71–74].

Взявши за основу класифікацію видів соціального управління, запропоновану Авер'яновим В. Б., можна запропонувати таку класифікацію видів соціального регулювання: 1) державне регулювання (суб'єктом регулювання виступає держава та її органи); 2) самоврядне, або муніципальне регулювання (суб'єктами регулювання виступають органи місцевого самоврядування); 3) громадське регулювання (суб'єктами регулювання виступають органи управління громадських організацій); 4) корпоративне регулювання (органами регулювання виступають органи управління юридичних осіб) [169, с. 74].

Спираючись на висновки, зроблені в науці адміністративного права, слід зазначити, що державне регулювання має такі правові ознаки: є соціальним, політичним явищем; здійснюється від імені держави, має владний характер; виступає як процес реалізації державної влади, її зовнішнє, матеріалізоване вираження і поза нею не існує; є діяльністю щодо реалізації завдань та функцій держави; державне регулювання та державні органи, що здійснюють його функції є складовою єдиного механізму державної влади; є організаційною виконавчою та розпорядчою діяльністю органів державної влади та відповідних посадових осіб, що діють за дорученням держави, від її імені та мають державно-владні повноваження; як і будь-яка державна діяльність, регламентується нормами права; діяльність органів державного регулювання здійснюється на підставі та на виконання законів [20, с. 94; 169–210].

На підставі наведених в юридичній літературі визначень поняття «державне управління» та «державне регулюванн» можна зробити висновок

про те, що державне регулювання – це врегульована нормами права, юридично-владна, підзаконна виконавча та розпорядча діяльність органів державного регулювання по виконанню покладених на них функцій з регулювання адміністративно-політичної, економічної та соціально-культурної сфери з метою практичного втілення законів [20, с. 94–95].

Виходячи із наведених вище теоретичних положень науки адміністративного права **державне регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом** можна визначити як врегульовану нормами права, юридично-владну, нормотворчу, виконавчу та розпорядчу діяльність уповноважених органів державного регулювання по виконанню покладених на них функцій з регулювання нотаріальної діяльності з метою практичного втілення актів національного законодавства та міжнародного права у цій сфері.

В науці адміністративного права було виявлено ознаки, які відрізняють регулювання від управління. Так, якщо управлінням є будь-який вплив суб'єкта управління на об'єкт управління, що здійснюється з метою спрямувати його дії бажаним для суб'єкта чином, то регулювання покликане здійснювати коригування діяльності економічного об'єкта, що спрямовується управлінням в цілому. Управління включає і адміністративно-розпорядчий вплив, і економічне стимулювання, і морально-психологічний вплив, тобто всю систему форм та методів управління. Державне регулювання спирається в більшій мірі на використання економічних методів управління, механізмів стимулюючого та обмежуючого характеру. Державне регулювання спрямоване також на досягнення відповідності цільової орієнтації діяльності господарюючих суб'єктів загальним цілям соціально-економічного розвитку країни, регіонів, галузей економіки, міжнародного економічного співробітництва. Ще один критерій – це характер відносин власності на майно, що є об'єктом управління. Якщо таке майно є державною власністю, то держава вправі управляти ним у повній мірі як власник. Якщо ж майно належить не державі, а іншим суб'єктам права власності, то держава може

регулювати процеси реалізації повноважень таких власників лише шляхом використання непрямих, економічних методів управління [20, с. 96–100; 169, с. 81–84].

Державне управління має такі правові ознаки: 1) суб'єктами управління є органи державної влади та суб'єкти, яким делеговані окремі повноваження у сфері державного управління; 2) об'єктами управління є суб'єкти правовідносин у всіх сферах державного управління; 3) суб'єкт управління здійснює вплив безпосередньо на об'єкт управління; 4) об'єкт управління адміністративно підпорядкований суб'єкту управління; 5) використовуються переважно адміністративні, прямі методи впливу на об'єкт управління; 6) реалізується переважно в межах виконавчої влади; 7) поведінка об'єкта управління має імперативний, визначений суб'єктом управління характер; 8) застосовується переважно у державному, публічно-правовому секторі [20, с. 99; 169, с. 81–84].

Державне регулювання має такі ознаки: 1) суб'єктами регулювання є органи державної влади, органи місцевого самоврядування та суб'єкти недержавного управління, яким делеговані окремі повноваження державного регулювання; 2) об'єктами регулювання переважно є суб'єкти господарської діяльності; 3) суб'єкт регулювання здійснює вплив як на об'єкт регулювання, так і на середовище, умови його діяльності; 4) об'єкт регулювання не у всіх випадках адміністративно підпорядкований суб'єкту регулювання; 5) використовуються переважно економічні, непрямі методи впливу на об'єкт регулювання; 6) виходить за межі виконавчої влади; 7) поведінка об'єкта регулювання має диспозитивний, альтернативний характер; 8) застосовується переважно в економічній, соціально-культурній, суспільно-політичній сферах [20, с. 99; 169, с. 81–84].

Принципом (від лат. *principium* – начало, основа) називають основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи національного та міжнародного права.

Принципам притаманна властивість абстрактного відображення закономірностей соціальної дійсності. Принципами права є керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин [19, с. 110–111; 167].

Таким чином **принципи державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом** можна визначити як основні засади, вихідні ідеї, об'єктивні закономірності ефективної організації та здійснення державою функцій державного регулювання у правовій та зовнішньополітичній сферах, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії та практики державного регулювання нотаріальної діяльності, національного законодавства та міжнародного права у зазначеній сфері.

Науково-теоретичний аналіз питань правового регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом дає можливість запропонувати таку класифікацію принципів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом:

1. Загальні принципи державного регулювання, що стосуються усіх сфер державного регулювання [169, с. 98].

2. Галузеві принципи, якими є принципи та засади внутрішньої і зовнішньої політики, що визначені у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики».

3. Спеціальні принципи, що витікають із змісту Законів України «Про нотаріат» та «Про дипломатичну службу».

Так, до загальних принципів державного регулювання слід віднести загальні принципи українського адміністративного права, які закріплені в Конституції України та конкретизуються і розвиваються в законодавчих та інших нормативно-правових актах: принцип пріоритету прав та свобод людини і громадянина; принцип законності; принцип рівності громадян перед законом; принцип демократизму нормотворчості та реалізації права;

принцип взаємної відповідальності держави і людини; принцип гуманізму і справедливості у взаємовідносинах між державою і людиною [169, с. 98].

До галузевих принципів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом слід віднести принципи та засади внутрішньої і зовнішньої політики, що визначені у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», про які вже йшла мова вище у цьому підрозділі дисертаційної роботи.

До спеціальних принципів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом слід віднести принципи, що витікають із змісту Законів України «Про нотаріат» та «Про дипломатичну службу», а саме: патріотизм; відстоювання національних інтересів України; пріоритет прав та свобод людини і громадянина; демократизм і законність; гуманізм і соціальна справедливість; професіоналізм, компетентність, ініціативність; об'єктивність, чесність, порядність; добросовісність, належне виконання службових обов'язків [39, 79].

Зміст державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом визначається змістом його функцій. В науці адміністративного права України вже зроблені висновки щодо таких понять, як «функція управління», «функція державного управління», «функція державного регулювання», на короткій характеристиці яких ми зупинимося.

Слово «функція» походить від латинського «functio», що означає «діяльність, виконання, коло обов'язків» [210, с. 75–81].

Функціями держави є основні напрями або види діяльності держави, які виражають її суть та призначення і мають об'єктивний характер [196, с. 313].

Слід погодитися із висновком про те, що управлінська та регулятивна діяльність є діяльністю по реалізації різноманітних за змістом, призначенням, об'ємом функцій управління та регулювання. Функції управління та регулювання необхідно розглядати як дії, види, напрями діяльності суб'єкта управління та регулювання по відношенню до об'єкта управління та регулювання

регулювання. Функції державного управління та регулювання реалізуються від імені держави відповідними органами державного управління та регулювання і їх посадовими особами. Це функції виконавчо-розпорядчого характеру, що реалізуються в адміністративно-політичній, економічній, соціально-культурній сферах діяльності держави. Вони проявляються як у внутрішній, так і у зовнішній діяльності держави. До внутрішніх функцій відносяться функції по управлінню та регулюванню політичною діяльністю, економікою, культурою, охороною здоров'я, соціальним забезпеченням, охороною громадського порядку, тощо. Що стосується зовнішніх функцій, то до них відносять функції в галузі зовнішньої політики, міжнародного економічного співробітництва, оборони країни, тощо [20, с. 102; 169–210].

Узагальнюючи результати адміністративно-правових досліджень, слід зазначити, що для функцій державного регулювання характерні наступні ознаки: вони являють собою складову частину, елемент управлінської діяльності; є частиною державних функцій та здійснюються від імені держави відповідними державними органами (посадовими особами); носять, як правило, державно-владний характер і закріплююся у правовій формі; з врахуванням розподілу сфер управлінської діяльності конкретизуються і розподіляються між різними органами державного регулювання (їх посадовими особами); показують прямі та зворотні зв'язки між суб'єктами та об'єктами державного регулювання, розкривають процес їх взаємодії [20, с. 103; 169-210].

На підставі аналізу науково-правової літератури погоджуємося із висновком про те, що функції державного регулювання – це об'єктивно обумовлені дії, складова частина виконавчо-розпорядчої діяльності органів державного регулювання (їх посадових осіб), що здійснюються від імені держави з метою реалізації її завдань в адміністративно-політичній, економічній та соціально-культурній сферах суспільного життя [20, с. 103].

Таким чином, **функції державного регулювання нотаріальною діяльністю із іноземним елементом** можна визначити як об'єктивно

обумовлені дії, які є складовою частиною виконавчо-розпорядчої діяльності конкретних органів державного регулювання (їх посадових осіб), здійснюються від імені держави і реалізують владно-організаційні повноваження держави у сферах внутрішньої та зовнішньої правової політики.

За загальною класифікацією функції державного регулювання поділяються на загальні, спеціальні та допоміжні. Зазначену класифікацію можна розповсюдити і на функції державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом.

Загальні функції об'єктивно властиві будь-якому процесу регулювання і виражають загальні закономірності регулювання як соціальної категорії. За допомогою цих функцій вирішуються найбільш загальні завдання управлінської та регуляторної діяльності, що мають відношення до всіх суб'єктів і об'єктів регулювання. Спеціальні функції відображають специфічні особливості конкретного об'єкта чи процесу регулювання, в їх основі лежать особливості сфери регулювання. Допоміжні функції передбачені для обслуговування всього процесу регулювання в рамках загальних та спеціальних функцій [20, с. 104–114; 169–210].

Функції державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом закріплені у нормативно-правових актах різної юридичної сили, зокрема в тих, що визначають правовий статус органів державного регулювання.

Так, до загальних функцій державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом слід віднести інформаційну функцію, функції прогнозування, планування, організації, керівництва, координації, контролю.

Інформаційна функція дає можливість мати уяву про характер і стан об'єкта регулювання, своєчасно приймати необхідні рішення по досягненню поставлених цілей регулювання. Дана функція передбачає збір, фіксацію, обробку, аналіз інформації у певній сфері державного регулювання. Із

інформаційною функцією тісно пов'язана інформаційно-аналітична функція [20, с. 106–107; 169–210].

Так, на виконання вимог ст. 5 Закону України «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, його територіальних органів при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства. Відповідно до ст. 8 цього закону нотаріус зобов'язаний подавати у встановленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформацію до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та держателю Єдиного державного реєстра юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Нотаріус на письмовий запит податкових органів, державного виконавця, приватного виконавця, Національного агентства з питань запобігання корупції надає інформацію про вступ фізичної особи у права спадкоємця з обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу та даних про майно, отримане за правом успадкування. Нотаріус в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про виконавче провадження» надає необхідну інформацію органу державної виконавчої служби або приватному виконавцю. Нотаріус у випадках, передбачених законодавством, вносить інформацію до Єдиного реєстру довіреностей, Спадкового реєстру та інших єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції України [39].

Функція прогнозування означає передбачення позитивних та негативних явищ, процесів у державному регулюванні нотаріальної

діяльності із іноземним елементом. У цьому відношенні до нотаріальної діяльності можливо застосувати загальні положення Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р. № 1602-III [20, с. 107; 169–210; 211]. Відповідно до ч. 1 ст. 1 цього закону державне прогнозування економічного і соціального розвитку – це науково обґрунтоване передбачення напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку. Прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень державними органами, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів [211].

Функція планування знаходиться в тісному взаємозв'язку з функцією прогнозування, є формою її вираження. Так, відповідно до Положення про Міністерство юстиції України (затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228) та Положення про Міністерство закордонних справ України (затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281) зазначені міністерства використовують зазначену функцію у плануванні своєї діяльності в цілому та її окремих напрямків. Міністри визначають пріоритети роботи міністерств та шляхи виконання покладених на міністерства завдань, затверджують плани роботи міністерств та звіти про їх виконання [20, с. 108; 212; 213].

Організація є загальною функцією державного регулювання, за допомогою якої створюються система, що регулює та система, яку регулюють. В ході реалізації цієї функції створюються, реорганізуються та ліквідуються суб'єкти державного регулювання нотаріальної діяльності, встановлюються та реалізуються їх функції, повноваження, визначається їх

структура, здійснюється регулюючий вплив з їхнього боку на інших суб'єктів нотаріальної діяльності [20, с. 108–109; 169–210].

Так, Закон України «Про нотаріат» визначає правові засади та порядок організації діяльності нотаріусів та інших суб'єктів нотаріальної діяльності.

Ряд організаційних функцій Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України передбачено у положеннях про ці міністерства. Так, у межах повноважень, зазначені міністерства видають накази, організують і контролюють їх виконання. З метою організації своєї діяльності міністерства організують планово-фінансову роботу, здійснюють контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечують організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку; організують ведення діловодства та архівне зберігання документів відповідно до встановлених правил; забезпечують організацію внутрішнього аудиту та його здійснення на підприємствах, установах та організаціях, що належать до сфери управління цих міністерств. Міністри організують та контролюють в межах повноважень, передбачених законом, виконання міністерствами покладених на них завдань та функцій, організують внутрішній контроль і внутрішній аудит та забезпечують їх здійснення в міністерствах, виконують ряд інших організаційних функцій. Державні секретарі міністерств відповідно до покладених на них завдань організують та контролюють роботу апарату міністерств [212; 213].

Керівництво є загальною функцією державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом, за допомогою якої спрямовується діяльність, поведінка об'єкта регулювання з метою досягнення запланованих результатів. Для того, щоб здійснювати керівництво, необхідно мати відповідні владні повноваження [20, с. 109; 169–210]. У сфері державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом такі повноваження відображаються у Конституції України, Законі України «Про нотаріат», Положеннях про Міністерство юстиції України та Міністерство закордонних справ України.

Координація – це загальна функція регулювання, що дозволяє узгоджувати дії різних органів державного регулювання та суб'єктів нотаріальної діяльності при досягненні спільних цілей [20, с. 109; 169–210].

Важливою координаційна функція є в діяльності Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України.

Так, відповідно до Положення про Міністерство юстиції України воно є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Саме Міністерство юстиції України забезпечує координацію діяльності центральних органів виконавчої влади та інших суб'єктів щодо реалізації державної правової політики, що входить до компетенції цього міністерства [212].

Відповідно до Положення про Міністерство закордонних справ України воно є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. До основних завдань Міністерства закордонних справ України відносяться, серед інших, забезпечення розвитку зв'язків із закордонними українцями та їх громадськими об'єднаннями, координація заходів, що здійснюються органами виконавчої влади з метою розвитку таких зв'язків; координація діяльності державних органів щодо забезпечення реалізації єдиного зовнішньополітичного курсу України. Міністерство закордонних справ України відповідно до покладених на нього завдань бере участь у координації діяльності української частини двосторонніх комісій, комітетів, координаційних рад та інших міжурядових органів; координує заходи, що проводяться центральними органами виконавчої влади щодо забезпечення співпраці із закордонними українцями; забезпечує координацію діяльності, що здійснюється державними органами у сфері зовнішніх зносин, сприяє державним органам у частині здійснення ними зовнішніх зносин, надання їм відповідної методичної, консультаційної та інформаційної допомоги, дотримання міжнародних зобов'язань України [213].

Функція контролю допомагає визначити ступінь відповідності змісту нотаріальної діяльності із іноземним елементом прийнятим управлінським рішенням, виявити результати впливу органів державного регулювання нотаріальної діяльності на процес її здійснення та відхилення від управлінських рішень у цій сфері [20, с. 109-110; 169–210].

Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про нотаріат» контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України та його територіальними органами [212].

Функції контролю є важливими в діяльності Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України, про що свідчить зміст положень про ці міністерства [212; 213].

Особливості, властиві процесам державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом, знаходять своє відображення у спеціальних функціях такого регулювання. Спеціальні функції державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом стосуються безпосередньо сфери нотаріальної діяльності і закріплені за конкретними суб'єктами державного регулювання в нормативно-правових актах, що визначають їх компетенцію [20, с. 110-111; 169–210].

Так, спеціальні функції державного регулювання нотаріальної діяльності закріплені в Законі України «Про нотаріат». Як вже зазначалося вище у даній дисертаційній роботі відповідно до ст. 2¹ цього закону державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб,

які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів [39].

Спеціальні функції державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом закріплені у положеннях про Міністерство юстиції України та Міністерство закордонних справ України [212; 213].

Допоміжні (обслуговуючі) функції державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом сприяють реалізації загальних та спеціальних функцій такого регулювання. Вони пов'язані із організаційним та адміністративно-господарським забезпеченням діяльності державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом. До допоміжних функцій державного регулювання відносяться: кадрове забезпечення; управління персоналом; організація служб та процедур; протокольно-організаційне забезпечення підготовки і проведення переговорів, нарад, засідань, інших заходів; оформлення та розмноження необхідних документів; діловодство; забезпечення господарськими засобами; технічне забезпечення управління; формування бюджету; юридичне забезпечення; інформаційне забезпечення; зв'язки з громадськістю, тощо [20, с. 113–114; 169–210].

Переходячи до аналізу форм державного регулювання слід зазначити, що в юридичній літературі немає єдиного підходу до визначення терміну «форма державного регулювання» [20, с. 139–147; 169–210].

Зокрема, В. Б. Авер'янов визначав форми управлінської діяльності як способи зовнішнього вираження змісту управлінської діяльності в її

динаміці, тобто в ході практичного функціонування органів виконавчої влади [169, с. 257].

В науці адміністративного права зроблено висновки про те, що державне управління та регулювання виявляється в конкретних діях і взаємозв'язках органів і посадових осіб, завдяки яким управлінська та регулююча діяльність набуває певних форм. Саме через форми державного управління та регулювання відбувається реалізація компетенції органів державного управління та регулювання. Таким чином, під формами державного управління та регулювання слід розуміти відмінні за своїм характером та наслідками способи зовнішнього вираження діяльності органів виконавчої влади. Функції, як елементи управлінської та регулюючої діяльності, що характеризують її зміст, знаходять своє зовнішнє практичне вираження в різноманітних діях, що здійснюються суб'єктами управління та регулювання. Ці конкретні дії і є формами управлінської та регулюючої діяльності [169, с. 257; 169–210].

Погоджуючись із вже зробленими в науці адміністративного права висновками [20, с. 142], **форму державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом** можна визначити як юридично урегульовану діяльність суб'єктів державного регулювання правовою та зовнішньополітичною сферами зі здійснення певних дій, необхідних для успішної реалізації закріплених за ними функцій державного регулювання нотаріальної діяльності, види якої безпосередньо закріплені в компетенції відповідних органів державного регулювання або витікають із неї.

За своїм організаційно-правовим змістом форми державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом можна поділити на правові та неправові (організаційні) [20, с. 139–147; 169–210].

Слід зазначити, що правові форми державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом пов'язані із встановленням та застосуванням норм права, а їх використання спричиняє юридичні наслідки. Правові форми державного регулювання пов'язані із

правовстановлюючою, правовиконавчою та правоохоронною формами діяльності держави. В юридичній літературі до правових форм державного регулювання відносять: 1) видання правових актів управління (нормативного та індивідуального (ненормативного) характеру); 2) укладення адміністративних договорів; 3) застосування правових актів управління, здійснення юридично значущих дій [20, с. 142–144; 169–210].

Проведений аналіз функцій державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом, а також аналіз правового регулювання їх реалізації свідчить про те, що в ході їх реалізації відповідні органи державного регулювання здійснюють нормотворчу діяльність, встановлюють норми права, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі нотаріальної діяльності із іноземним елементом. Нормативно-правові акти органів виконавчої влади, що видаються на підставі та на виконання законів, регулюють найбільш типові правила поведінки суб'єктів нотаріальної діяльності, визначають компетенцію суб'єктів нотаріальної діяльності, органів регулювання, встановлюють певні правові режими, тощо.

Слід зазначити, що у процесі реалізації функцій державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом не завжди виникає необхідність у виданні нормативних та індивідуальних актів управління та регулювання. Діяльність по реалізації організаційних та матеріально-технічних дій, спрямованих на впорядкування регулюючих відносин, відносять до неправових (організаційних) форм державного регулювання [20, с. 144–145; 169–210].

Проведений аналіз функцій державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом, а також аналіз правового регулювання їх реалізації свідчить про те, що в ході їх реалізації відповідні органи державного регулювання здійснюють не лише нормотворчу діяльність, але і застосовують неправові (організаційні) форми державного регулювання.

Враховуючи те, що суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом мають як приватно-правовий, так і публічно-

правовий характер, особливості державного регулювання у цій сфері, у процесах державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом переважає використання правових форм державного регулювання.

Державне регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом реалізується за допомогою відповідних методів державного регулювання, які неодноразово були предметом адміністративно-правових досліджень [20, с. 147–157; 169–210].

За енциклопедичним визначенням методи управління – це способи або засоби досягнення поставлених управлінських цілей, що визначають якісну складову управління [214, с. 617–618].

Узагальнюючи зроблені в науці адміністративного права висновки, **метод державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом** можна визначити як юридично виражений спосіб практичного здійснення суб'єктами державного регулювання владно-організуючого впливу на керовані об'єкти у сфері нотаріальної діяльності, що відповідає характеру й обсягу наданих цим суб'єктам функцій та повноважень (компетенції), а також особливостям керованих об'єктів у зазначеній сфері.

Державне регулювання як особливий вид державної діяльності використовує різні методи, серед яких розрізняють методи організації і методи діяльності органів регулювання. Методи діяльності поділяють на загальні (застосовуються при використанні всіх або основних функцій регулювання на всіх найважливіших стадіях процесу регулювання) і спеціальні (застосовуються при здійсненні окремих функцій на деяких стадіях процесу регулювання) [214, с. 617–618].

Загальні методи – це насамперед переконання і примус. Примус допустимий лише на підставі закону, в межах і порядку, передбачених ним. Переконання ґрунтується на авторитеті закону і застосовується без детального та спеціального правового регулювання. До загальних методів регулювання належать безпосередньо методи регулювання, загального керівництва та безпосереднього регулювання. За механізмом впливу на

регульовані об'єкти їх поділяють на методи прямого і непрямого впливу (адміністративні та економічні), за силою впливу – на методи видання правових актів та організаційні. Слід зазначити, що усі загальні методи застосовуються не ізольовано, а в поєднанні (примус здійснюється у правових формах, переконання досягається як виданням правових актів, так і суспільно-організаційними методами) [214, с. 618].

До спеціальних методів діяльності органів регулювання відносять методи виконання окремих функцій регулювання. Щодо стадій процесу регулювання розрізняють методи вироблення і прийняття управлінських рішень [214, с. 618].

Враховуючи організаційно-правові особливості державного регулювання у правовій та зовнішньополітичній сферах, методи державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом доцільно поділити на три групи: організаційні (що виражаються у здійсненні певних регулюючих дій по відношенню до об'єктів регулювання, не пов'язаних із вирішенням того чи іншого конкретного питання); адміністративні (що виражаються у прийнятті рішень, обов'язкових для об'єктів регулювання); економічні (що виражаються у впливі суб'єктів регулювання на економічний стан об'єктів регулювання) [20, с. 151–157; 169–210].

Більш детально зупинимося на характеристиці застосування у державному регулюванні нотаріальної діяльності із іноземним елементом адміністративних та економічних методів державного регулювання.

Слід зазначити, що адміністративні методи державного регулювання є методами владних приписів, в яких практично реалізуються належні органам державного регулювання повноваження державно-владного характеру. Загальними ознаками адміністративних методів державного регулювання є:

- 1) прямий вплив на об'єкт регулювання за допомогою чіткого встановлення його прав та обов'язків, індивідуалізованих команд регулювання;

2) односторонній вибір органом регулювання способу вирішення завдання чи конкретного варіанту поведінки, однозначне вирішення відповідної ситуації, що має обов'язкову силу для виконавця;

3) безумовна обов'язковість розпоряджень та вказівок, невиконання яких може потягти за собою відповідальність [20, с. 151–157; 169–210].

Економічні методи державного регулювання пов'язані із застосуванням таких економічних факторів, як економічні інтереси, матеріальне стимулювання, використання системи цін, податкові та інші пільги, тощо. Загальними ознаками економічних методів державного регулювання є:

1) використання стимулюючих засобів, створення економічної зацікавленості, що спонукає об'єкт регулювання діяти належним чином та у потрібному напрямку, досягати ініціативного вирішення поставлених перед ним завдань без спеціальних розпоряджень та вказівок керівних органів;

2) надання об'єкту регулювання можливостей вибору між способами дій;

3) порушення встановлених показників та умов поведінки об'єктом регулювання не супроводжується прямим стягненням для нього, а лише приводить до негативних наслідків господарсько-економічного характеру, які він відчуває в результаті власних невірних дій. Економічні методи передбачають порівняно з адміністративними значно вищий рівень саморегуляції діяльності об'єктів регулювання. В адміністративно-правовій науці до економічних методів державного управління та регулювання відносять такі методи, як планування, економічний аналіз, госпрозрахунок, фінансово-кредитні методи, економічний експеримент та ряд інших [20, с. 151–157; 169–210].

Слід зазначити, що економічні методи державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом реалізуються в адміністративно-правовій формі. Прикладом застосування економічних методів державного регулювання у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом є визначення державою ставок державного мита, яке

справляється державними нотаріусами, встановлення ставок консульських зборів, а також встановлення переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановлення розмірів плати за їх надання державними нотаріусами.

Враховуючи частково публічно-правовий характер суспільних відносин у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом, особливості правових засад реалізації внутрішніх та зовнішніх функцій держави у сфері державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом слід зробити висновок про те про те, що в ході реалізації зазначених функцій відповідні органи державного регулювання використовують переважно адміністративні, а не економічні, методи державного регулювання.

3.2. Суб'єкти державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом

Для комплексного та системного розкриття предмету даного дослідження необхідно охарактеризувати правовий статус суб'єктів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом. Актуальність дослідження адміністративно-правового статусу суб'єктів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом обумовлена важливістю завдань та функцій, які вони виконують у цій сфері. Від належного та ефективного виконання ними своїх функцій залежить ефективність нотаріальної діяльності із іноземним елементом в цілому. Зазначене дослідження має на меті підвищення ефективності державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом, створення належних організаційно-правових умов для удосконалення функцій, форм та методів такого регулювання.

В межах даного підрозділу зупинимося на загальному огляді основних положень юридичної науки щодо системи та правового статусу органів

державного регулювання та розкриємо особливості системи та правового статусу органів державного регулювання безпосередньо у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом.

Погоджуючись із існуючими в адміністративно-правовій науці науково-теоретичними підходами до визначення поняття орган державної влади (орган державного управління та регулювання) наведемо окремі із таких визначень:

– орган держави (державний орган) – це структурно організований елемент державного механізму, наділений владними повноваженнями та необхідними матеріальними засобами для здійснення завдань, пов'язаних із реалізацією функцій держави. Система цих органів утворює державний апарат [164, с. 286];

– органи виконавчої влади (органи державного управління) являють собою окремий вид державних органів, діяльність яких відповідно до принципу поділу влади спрямована на виконання законів, інших нормативно-правових актів та здійснення державного управління. Оскільки переважний обсяг своїх повноважень органи виконавчої влади реалізують у сфері державного управління, їх прийнято називати органами державного управління [164, с. 287];

– державний орган – це відокремлена і відносно самостійна частина (елемент) механізму держави, яка наділена юридично встановленими владними повноваженнями для здійснення визначених завдань, що безпосередньо пов'язані з реалізацією тієї чи іншої функції держави [172; 173, с. 48–53].

Таким чином, органи державної влади – це органи, наділені юридично визначеними державно-владними повноваженнями та необхідними засобами для здійснення завдань і функцій держави. Органи державної влади здійснюють свої повноваження у законодавчій, виконавчій та судовій сферах.

Повноваження органів державної влади знаходять відображення у їх компетенції, яка закріплюється у відповідних нормативно-правових актах.

Компетенція є одним із визначальних елементів правового статусу органу державної влади і являє собою комплекс повноважень зі здійснення державної влади. Встановлення компетенції органів державної влади здійснюється за умови попереднього визначення їх функцій, форм та методів діяльності [169–172; 173, с. 119; 181–192; 208; 209].

Засобами визначення і зміни компетенції органів виконавчої влади є: централізація (здійснення функцій держави переважно її центральними органами); децентралізація (передача центральними органами виконавчої влади виконання функцій держави на рівень нижчих і місцевих органів виконавчої влади); деконцентрація (розподіл виконання функцій держави на горизонтальні і вертикальні рівні системи органів виконавчої влади); делегування (узгоджена на підставі рішення відповідного органу або договору передача владних повноважень від одного органу до іншого); субсидіарність (взаємодоповнююча реалізація власних повноважень органами виконавчої влади) [169–172; 173, с. 119; 181–192; 208; 209].

Найбільш типовими є наступні рівні визначення компетенції органів виконавчої влади: конституційний рівень; рівень законів і підзаконних нормативно-правових актів; договірний; пов'язаний із делегуванням повноважень одним органом іншому [169–172; 173, с. 119; 181–192; 208; 209].

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Конституції України органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Згідно із ч. 2 ст. 120 Конституції України організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України [27].

Узагальнюючи положення науки адміністративного права слід зазначити, що державний апарат – це сукупність органів, за допомогою яких практично здійснюється держава влада. Державний апарат в Україні побудований і функціонує за принципом поділу державної влади на

законодавчу, виконавчу і судову. Від державного апарату слід відрізнити апарат державних органів, до складу якого належать певні структурні підрозділи та посади, призначення яких полягає у забезпеченні виконання відповідними органами влади покладених на них завдань та функцій згідно із їх компетенцією. Поняття «державний апарат», «державний механізм», «апарат державного управління», «управлінський апарат» є синонімами [168, с. 121; 172; 173, с. 54–58; 189; 197–205; 208; 209].

У сфері виконавчої влади в ролі елементів державного апарату виступають самостійні органи виконавчої влади, які складають його систему. Структурними елементами органів управління є структурні підрозділи та посади. Слід також розрізнити поняття структури державного апарату (який є поєднанням конкретних суб'єктів управління) і структури системи управління (як поєднання суб'єктів і об'єктів управління) [168, с. 121; 172; 173, с. 54–58; 189; 197–205; 208; 209].

Характеристикою місця органів державної влади в системі державного апарату є їх організаційна (горизонтальна та вертикальна) та функціональна відокремленість. Залежно від змісту функцій органи виконавчої влади поділяються на органи загальної, галузевої, функціональної, міжгалузевої компетенції; від сфери діяльності – на органи управління економікою, соціально-культурним розвитком, адміністративно-політичною сферою; від способів прийняття владних рішень – на колегіальні і єдиноначальні (одноособові), тощо [168, с. 121; 172; 173, с. 54–58; 189; 197–205; 208; 209].

Існує також ряд інших критеріїв класифікації органів державної влади: за способом формування – виборні та призначувані; за територією діяльності – загальнодержавні та місцеві; за часом дії – постійно діючі і тимчасові; за складом – колегіальні та одноособові; за характером повноважень – загальної компетенції, функціональної компетенції, галузевої компетенції, міжгалузевої компетенції; за поділом на гілки влади – законодавчі, виконавчі і судові; за функціями, формами та методами діяльності – правотворчі, правозастосовчі, правоохоронні, контрольні-наглядові. За критерієм їх місця

у системі вертикалі влади органи виконавчої влади поділяються на: вищий орган – Кабінет Міністрів України; центральні органи – міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; місцеві органи – місцеві державні адміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади [164, с. 287–288].

Розрізняють наступні схеми взаємовідносин структурних елементів державного апарату: схеми зв'язків організаційного (лінійного чи функціонального) підпорядкування структурних одиниць; схеми розподілу між структурними одиницями цілей, завдань, функцій і повноважень; схеми інформаційних зв'язків між структурними одиницями. За цими схемами відбувається взаємодія структурних одиниць державного апарату як по «вертикалі», так і по «горизонталі» [168, с. 121; 173, с. 54–58; 189; 166; 205, с. 16–18; 206, с. 34–45].

Види управлінських відносин між органами виконавчої влади мають таку класифікацію: залежно від положення органів в ієрархічно побудованій системі органів виконавчої влади – вертикальні і горизонтальні; за кінцевим результатом функціонування та сферою діяльності – субординаційні, координаційні та реординаційні; відповідно до впливу відносин на діяльність органів виконавчої влади – функціонально необхідні, із позитивним впливом (не є функціонально необхідними, але покращують дію системи) та з негативним впливом (надмірні та суперечливі зв'язки, що ускладнюють роботу органів та підсистем) [173, с. 86–91; 206, с. 46–114; 207, с. 162–188].

Домінуючими серед управлінських відносин між органами виконавчої влади є субординаційні відносини. Субординація – це «вертикальна» взаємодія сторін, коли одна сторона підпорядкована іншій, а також наявні владні повноваження у вищого рівня в системі управління щодо нижчого. Підпорядкованість органів виконавчої влади – це організаційна залежність органу нижчого рівня від органу вищого рівня. Розрізняють такі рівні підпорядкованості як повна підпорядкованість та часткова підпорядкованість. За обсягом підпорядкованість поділяється на лінійну та

функціональну. За іншою класифікацією підпорядкування поділяється на загальне, безпосереднє, оперативне, співпідпорядкування (пряме – по «вертикалі» та подвійне – по «горизонталі»). Повна (лінійна) підпорядкованість характерна для відносин в межах систем та апаратів центральних органів виконавчої влади (незалежно від того, чи є вони функціональними, галузевими чи міжгалузевими), а також у відносинах між центральними органами виконавчої влади та підпорядкованими ним об'єктами управління. Часткова (функціональна) підпорядкованість має місце при виконанні повноважень функціональних центральних органів виконавчої влади по відношенню до галузевих та міжгалузевих центральних органів виконавчої влади (та їхніх об'єктів управління). Координація означає погодження та об'єднання дій з метою найбільш швидкого і найбільш правильного вирішення завдань з найменшими витратами ресурсів. Координація поділяється на вертикальну (відносини між вищими та нижчими органами виконавчої влади) та горизонтальну (відносини між органами виконавчої влади одного організаційного рівня). Реординація – це процес реалізації повноважень суб'єктів управління нижчого рівня або об'єктів управління по відношенню до суб'єктів управління вищого рівня (погодження дій, повідомлення про наміри, подання заяв, тощо) [173, с. 86–91; 206, с. 46–114].

Проаналізуємо систему суб'єктів державного регулювання, до компетенції яких входить державне регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом.

Так, суб'єктами державного регулювання загальної компетенції у цій сфері є Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України.

Відповідно до ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України у досліджуваній сфері належить: прийняття законів; визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація

міжнародних договорів України. Згідно із ст. 92 Конституції України у досліджуваній сфері виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства; засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності; засади регулювання демографічних та міграційних процесів; організація і діяльність органів виконавчої влади [27].

Розглядаючи компетенцію Президента України у досліджуваній сфері слід зазначити, що Президент України відповідно до ст. 106 Конституції України забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави; представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав; присвоює вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини; приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні; підписує закони, прийняті Верховною Радою України; здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України [27].

Вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України.

Як вищий орган у системі органів виконавчої влади у відповідності до ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України у досліджуваній сфері забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України; спрямовує і

координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади; здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України [27].

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. № 794-VII відповідно до Конституції України визначає організацію, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України [215].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» до основних завдань Кабінету Міністрів України у досліджуваній сфері можна віднести забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України; вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості; організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності; спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю [215].

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» до основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом можна віднести такі повноваження:

– у сферах правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина (забезпечує проведення державної правової політики; здійснює контроль за додержанням законодавства органами виконавчої влади, їх посадовими особами, а також органами місцевого самоврядування з питань виконання ними делегованих повноважень органів виконавчої влади; вживає заходів щодо захисту прав і свобод, гідності, життя і здоров'я людини та громадянина від протиправних посягань, охорони власності та громадського порядку, забезпечення пожежної безпеки, боротьби із злочинністю, запобігання і протидії корупції; здійснює заходи щодо забезпечення виконання судових рішень органами виконавчої влади та їх керівниками; створює умови для вільного розвитку і функціонування

системи юридичних послуг та правової допомоги населенню; здійснює заходи щодо забезпечення функціонування системи безоплатної правничої допомоги; забезпечує координацію і контроль за діяльністю органів виконавчої влади щодо запобігання і протидії корупції);

– у сфері зовнішньої політики (забезпечує у межах своїх повноважень зовнішньополітичну діяльність України, розробляє та затверджує державні програми в цій сфері, погоджує програми перебування офіційних закордонних делегацій, до складу яких входять представники Кабінету Міністрів України, та інші пов'язані з цим документи; забезпечує відповідно до закону про міжнародні договори вирішення питань щодо укладення та виконання міжнародних договорів України; приймає рішення про придбання за кордоном у власність України нерухомого майна (будівництво, реконструкцію об'єктів) для потреб закордонних дипломатичних установ України);

– у сфері національної безпеки та обороноздатності (здійснює заходи щодо зміцнення національної безпеки України, розробляє та затверджує державні програми з цих питань);

– у сфері вдосконалення державного управління та державної служби (здійснює заходи щодо кадрового забезпечення органів виконавчої влади; розробляє і здійснює заходи, спрямовані на вдосконалення системи органів виконавчої влади з метою підвищення ефективності їх діяльності та оптимізації витрат, пов'язаних з утриманням апарату управління; організовує проведення єдиної державної політики у сфері державної служби). Кабінет Міністрів України здійснює також інші повноваження, визначені Конституцією та законами України [215].

Слід зазначити, що організація, повноваження і порядок діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади визначаються Конституцією України, Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. № 3166-VI та іншими законами України.

Для характеристики правового статусу суб'єктів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом крім Конституції України та Закону України «Про Кабінет Міністрів України» важливо проаналізувати положення Закону України «Про центральні органи виконавчої влади».

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Система центральних органів виконавчої влади є складовою системи органів виконавчої влади, вищим органом якої є Кабінет Міністрів України. Міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики. Повноваження міністерств, інших центральних органів виконавчої влади поширюються на всю територію держави. У своїй діяльності вони керуються Конституцією України, Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» та іншими законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України [216].

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади є юридичними особами публічного права, які утворюються, реорганізуються та ліквіднуються Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України. Утворення, реорганізація та ліквідація міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади здійснюються з урахуванням завдань Кабінету Міністрів України, а також з урахуванням необхідності забезпечення здійснення повноважень органів виконавчої влади і недопущення дублювання повноважень. Міністерство, інший центральний орган виконавчої влади утворюється шляхом утворення нового органу влади або в результаті реорганізації (злиття, поділу, перетворення) одного чи

кількох центральних органів виконавчої влади, та припиняється шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. Порядок здійснення заходів, пов'язаних з утворенням, реорганізацією чи ліквідацією міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, визначається Кабінетом Міністрів України [216].

Міністерство є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох визначених Кабінетом Міністрів України сферах, проведення якої покладено на Кабінет Міністрів України Конституцією та законами України. Міністерство очолює міністр, який є членом Кабінету Міністрів України. Основними завданнями міністерства як органу, що забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох сферах, є забезпечення нормативно-правового регулювання; визначення пріоритетних напрямів розвитку; інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики; узагальнення практики застосування законодавства, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення та внесення в установленому порядку проектів законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України на розгляд Президентіві України та Кабінету Міністрів України; забезпечення здійснення соціального діалогу на галузевому рівні; здійснення інших завдань, визначених законами України [216].

Як вже зазначалося у цьому підрозділі слід розрізняти державний апарат та апарат органів державної влади.

Апаратом міністерства є організаційно поєднана сукупність структурних підрозділів і посад, що забезпечують діяльність міністра, а також виконання покладених на міністерство завдань. Для підготовки рекомендацій щодо виконання завдань міністерства може утворюватися колегія міністерства як консультативно-дорадчий орган. Міністерство у межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України та постанов Верховної Ради України,

прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України видає накази, які підписує міністр [216].

Характеризуючи правовий статус міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, слід погодитися із зробленим в науці адміністративного права висновком про те, що вони є призначуваними, єдиноначальними, постійно діючими, вищими органами функціональної, галузевої та міжгалузевої компетенції у системі органів виконавчої влади, підпорядкованими Кабінету Міністрів України, юрисдикція яких поширюється на всю територію держави, що виконують правотворчі та правозастосовчі функції. Діяльність міністерств (інших центральних органів державної виконавчої влади) фінансується за рахунок державного бюджету України. Міністерства (інші центральні органи виконавчої влади) в межах своїх повноважень на основі та на виконання актів законодавства видають накази, організовують і контролюють їх виконання. У випадках, передбачених законодавством, зазначені накази є обов'язковими для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, представницькими органами, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форм власності та громадянами. У разі потреби міністерства та інші центральні органи виконавчої влади видають разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та представницькими органами спільні накази. Нормативно-правові акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підлягають реєстрації в порядку, встановленому законом [20, с. 127].

Слід зазначити, що центральні органи виконавчої влади функціональної компетенції приймають рішення і проводять заходи, обов'язкові для всіх галузевих та міжгалузевих органів державного управління, вони мають повноваження надвідомчого характеру. Їх діяльність зводиться не лише до здійснення властивих їм спеціальних функцій державного управління, але і до функцій координаційного змісту. Це

обумовлено тим, що зазначені органи державного управління, здійснюючи державне управління у певній сфері, повинні проводити єдину державну політику у цій сфері, що практично неможливо без координації діяльності багатьох органів державного управління. Завданням органів державного управління галузевої компетенції є управління та регулювання окремими галузями економіки та соціальної сфери. Органи державного управління міжгалузевої компетенції реалізують функції державного управління та регулювання, які мають відношення одночасно до декількох галузей економіки або соціальної сфери, але при цьому їх діяльність не має універсального (надвідомчого) характеру, що властиво для діяльності органів державного управління функціональної компетенції [20, с. 130–134].

Враховуючи особливості нотаріальної діяльності із іноземним елементом як предмета правового регулювання та об'єкта державного регулювання функції державного регулювання цією діяльністю віднесені до повноважень суб'єктів державного регулювання функціональної компетенції і не є властивими для суб'єктів державного регулювання галузевої та міжгалузевої компетенції.

Суб'єктами державного регулювання функціональної компетенції у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом є Міністерство юстиції України та Міністерство закордонних справ України.

Положення про Міністерство юстиції України було затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228.

За своїм правовим статусом Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Міністерство юстиції України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням, самостійний баланс, рахунки в органах Казначейства, а також рахунки, у тому числі в іноземній валюті, в державних банках для зарахування авансового внеску стягувача, обліку депозитних сум і

зарахування стягнутих з боржників коштів та їх виплати стягувачам [212; 230].

Міністерство юстиції України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб - підприємців, реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академій наук, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, з питань утримання військовополонених, у сфері правової освіти населення; забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації; забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції. Міністерство юстиції є також державним органом з питань банкрутства та органом, уповноваженим на забезпечення проведення перевірки, передбаченої Законом України «Про очищення влади» [212; 230].

До основних завдань Міністерства юстиції України у сфері нотаріальної діяльності відносяться організація роботи нотаріату; запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (щодо нотаріусів та інших суб'єктів) [212; 230].

Функції Міністерства юстиції України у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом витікають із завдань цього міністерства у зазначеній сфері.

Так, відповідно до покладених на нього завдань Міністерство юстиції України виконує такі основні функції у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом: здійснює державне регулювання нотаріальної діяльності, зокрема встановлює умови допуску громадян та посадових осіб органів місцевого самоврядування, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, передбачених законом, до провадження нотаріальної діяльності, здійснює контроль за організацією нотаріату та нотаріальної діяльності уповноважених осіб, керівництво державними нотаріальними конторами, перевіряє організацію нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, видає та анулює в установленому законом порядку свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, видає уповноваженим особам свідоцтво про право на вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадкових прав, встановлює порядок виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса, вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та уповноважених осіб; затверджує положення про державний нотаріальний архів, порядок проходження стажування уповноваженими особами, порядок проведення перевірки організації нотаріальної діяльності державних, приватних нотаріусів та уповноважених осіб, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, порядок підвищення кваліфікації працівників органів нотаріату, нотаріусів, помічників нотаріусів та уповноважених осіб, установлює правила професійної етики нотаріусів, здійснює аналітично-методичне забезпечення нотаріальної діяльності, узагальнює та регулює нотаріальну практику, готує для нотаріусів та уповноважених осіб роз'яснення з питань, що належать до компетенції Міністерства; забезпечує ведення Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиного реєстру нотаріусів, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей; забезпечує організацію роботи Вищої кваліфікаційної комісії

нотаріату, Комісії з питань застосування заходів впливу за порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та комісії з питань складення іспиту із спадкового права посадовими особами органів місцевого самоврядування, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій; здійснює підготовку нотаріально оформлених документів для їх консульської легалізації, надає консульським установам і дипломатичним представництвам допомогу з питань вчинення нотаріальних дій; проставляє апостиль на офіційних документах, що видаються органами юстиції та судами, державними архівними установами, на виписках з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, а також на призначених для використання на території іноземних держав документах, що оформляються нотаріусами; здійснює регулювання і нагляд за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу, в тому числі нотаріусів, шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі безвізних; забезпечує надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу, зокрема нотаріусам (в тому числі надає рекомендації та роз'яснення з питань застосування законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення); інформує Держфінмоніторинг про дотримання суб'єктами первинного фінансового моніторингу, в тому числі нотаріусами, вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, в тому числі про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення та/або недопущення у подальшій діяльності; вносить до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату подання щодо анулювання свідоцтва про

право на зайняття нотаріальною діяльністю у випадках, передбачених законом [212; 230].

Положення про Міністерство закордонних справ України було затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281.

За своїм правовим статусом Міністерство закордонних справ України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, та є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зовнішніх зносин. Міністерство здійснює свої повноваження безпосередньо та через інші органи дипломатичної служби, здійснює керівництво іншими органами дипломатичної служби (до яких відносяться і консульські установи). Міністерство закордонних справ є юридичною особою публічного права, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Казначейства [213; 230].

До основних завдань Міністерства закордонних справ України у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом відноситься захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном [213; 230].

Відповідно до покладених на нього завдань Міністерство закордонних справ України виконує такі основні функції у сфері консульської та нотаріальної діяльності із іноземним елементом: забезпечує підтримання дипломатичних і консульських зносин з іноземними державами, представництво України у міжнародних організаціях та спеціальних місіях; забезпечує взаємодію з дипломатичними представництвами, консульськими установами іноземних держав, представництвами міжнародних організацій в Україні, а також дипломатичним корпусом, акредитованим в Україні; затверджує відповідно до міжнародних договорів України положення про акредитацію працівників дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав в Україні, міжнародних організацій та їх

представництв, місій, а також членів їх родин та здійснює таку акредитацію; здійснює нагляд за наданням дипломатичним представництвам і консульським установам іноземних держав, їх персоналу і членам сімей персоналу привілеїв та імунітетів, передбачених законодавством та міжнародними договорами України, а також привілеїв та імунітетів закордонним дипломатичним установам України, їх персоналу і членам сімей персоналу з урахуванням принципу взаємності, а також нагляд за додержанням дипломатичних і консульських привілеїв та імунітетів; забезпечує виконання в Україні та за кордоном консульських функцій, вчиняє консульські дії на території України та за кордоном; забезпечує оформлення і видачу дипломатичними представництвами та консульськими установами України за кордоном паспорта громадянина України для виїзду за кордон, у тому числі з безконтактним носієм інформації; затверджує інструкцію про порядок державної реєстрації актів цивільного стану в дипломатичних представництвах та консульських установах України за кордоном; вживає згідно з компетенцією заходи до забезпечення виконання консульських функцій стосовно морських та повітряних суден України відповідно до законодавства України та міжнародного права. Керівників консульських установ України призначає Міністр закордонних справ України [213; 230].

Слід зазначити, що виконання функцій державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом тісно пов'язане із виконанням функцій державного регулювання у сфері консульської діяльності.

Так, відповідно до покладених на нього завдань у сфері консульської діяльності, які тісно пов'язана із нотаріальною діяльністю із іноземним елементом, Міністерство закордонних справ України забезпечує підтримання дипломатичних і консульських зносин з іноземними державами, представництво України у міжнародних організаціях та спеціальних місіях; забезпечує взаємодію з дипломатичними представництвами, консульськими

установами іноземних держав, представництвами міжнародних організацій в Україні, а також дипломатичним корпусом, акредитованим в Україні; затверджує відповідно до міжнародних договорів України положення про акредитацію працівників дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав в Україні, міжнародних організацій та їх представництв, місій, а також членів їх родин та здійснює таку акредитацію; здійснює нагляд за наданням дипломатичним представництвам і консульським установам іноземних держав, їх персоналу і членам сімей персоналу привілеїв та імунітетів, передбачених законодавством та міжнародними договорами України, а також привілеїв та імунітетів закордонним дипломатичним установам України, їх персоналу і членам сімей персоналу з урахуванням принципу взаємності, а також нагляд за додержанням дипломатичних і консульських привілеїв та імунітетів; забезпечує виконання в Україні та за кордоном консульських функцій, вчиняє консульські дії на території України та за кордоном; забезпечує оформлення і видачу дипломатичними представництвами та консульськими установами України за кордоном паспорта громадянина України для виїзду за кордон, у тому числі з безконтактним носієм інформації; затверджує інструкцію про порядок державної реєстрації актів цивільного стану в дипломатичних представництвах та консульських установах України за кордоном; вживає згідно з компетенцією заходи до забезпечення виконання консульських функцій стосовно морських та повітряних суден України відповідно до законодавства України та міжнародного права; опрацьовує питання утворення нових та припинення діяльності діючих почесних консульських установ України за кордоном; розробляє Положення про нештатних (почесних) консулів України. Міністр закордонних справ України призначає керівників консульських установ України [213; 230].

Окреме місце в системі органів дипломатичної служби займають представництва Міністерства закордонних справ України на території України, які є органами дипломатичної служби, що утворюються в регіонах,

де діють іноземні консульські установи чи представництва міжнародних організацій. Статус, завдання та функції представництва Міністерства закордонних справ України на території України визначаються Законом України «Про дипломатичну службу» [79] та Положенням про Представництво Міністерства закордонних справ України на території України, яке затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2022 р. № 1050 [217].

Оскільки представництва Міністерства закордонних справ України на території України є органами дипломатичної служби, які утворюються в регіонах, де діють іноземні консульські установи, що безпосередньо пов'язує їх діяльність із консульською діяльністю та нотаріальною діяльністю із іноземним елементом, зупинимося на характеристиці їх правового статусу, завдань та функцій.

Так, представництво Міністерства закордонних справ України на території України входить до системи органів дипломатичної служби, утворюється Кабінетом Міністрів України і підпорядковується Міністерству закордонних справ України. Округ представництва (частина території України, в межах якої представництво здійснює свої повноваження) визначається Міністерством закордонних справ України з урахуванням меж консульських округів іноземних дипломатичних представництв і консульських установ [217].

До основних завдань представництва Міністерства закордонних справ України на території України відносяться сприяння розвитку дружніх відносин України з іноземними державами, розширенню економічних, науково-технічних, гуманітарних, культурних, спортивних зв'язків і туризму; надання допомоги іноземним консульським установам у виконанні ними функцій щодо захисту прав і законних інтересів іноземних фізичних та юридичних осіб, у здійсненні інспекцій щодо суден, літаків та їх екіпажів, а також інших функцій; координація діяльності державних органів, розташованих у межах округу представництва, у сфері зовнішніх зносин з

метою забезпечення єдиного зовнішньополітичного курсу України; виконання інших завдань згідно із законодавством України [217].

Відповідно до покладених на нього завдань представництво Міністерства закордонних справ України на території України виконує такі функції: здійснює оформлення іноземцям та особам без громадянства віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію; витребує документи соціально-правового характеру з-за кордону, легалізує та проставляє апостиль на документах; веде облік працівників іноземних консульських установ, членів їх сімей, а також інших категорій іноземців, реєструє їх паспортні документи; сприяє іноземним дипломатичним представництвам і консульським установам, представництвам міжнародних організацій в організації поїздок їх посадових осіб по округу представництва, зустрічей з представниками місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, у проведенні протокольних та культурних заходів, надає необхідну допомогу іноземним делегаціям і посадовим особам Міністерства закордонних справ у розробленні та виконанні програм перебування в окрузі; інформує іноземні консульські установи, розташовані в межах округу представництва, про факти затримання, взяття під варту або смерті громадян держав, які вони представляють, про дорожньо-транспортні пригоди, катастрофи, нещасні випадки і надає допомогу в установленні контактів представників цих установ з компетентними органами України; з метою забезпечення єдиного зовнішньополітичного курсу України координує діяльність державних органів, розташованих у межах округу представництва, у сфері зовнішніх зносин; сприяє державним органам, розташованим у межах округу представництва, у частині здійснення ними зовнішніх зносин, дотримання міжнародних зобов'язань України, надає їм відповідну методичну, консультаційну та інформаційну допомогу з метою забезпечення єдиного зовнішньополітичного курсу України; здійснює у межах своїх повноважень загальний нагляд за виконанням державними органами міжнародних договорів України та надає відповідні роз'яснення у межах

округу представництва; сприяє державним органам в установленні контактів з іноземними консульськими установами у межах округу представництва; здійснює прийом громадян України, іноземців та осіб без громадянства з питань, що належать до його компетенції; виконує інші функції відповідно до законодавства [217].

Таким чином, науково-теоретичний аналіз повноважень (компетенції) центральних органів виконавчої влади України свідчить про те, що особливістю державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом є віднесення функцій по його здійсненню до компетенції функціональних центральних органів виконавчої влади, а саме Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України, що обумовлено правовим змістом суспільних відносин у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом як предмета правового регулювання та об'єкта державного регулювання. За своїм правовим статусом Міністерство юстиції України та Міністерство закордонних справ України є юридичними особами публічного права, центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України.

Висновки до розділу 3

Державне регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом можна визначити як врегульовану нормами права, юридично-владну, нормотворчу, виконавчу та розпорядчу діяльність уповноважених органів державного регулювання по виконанню покладених на них функцій з регулювання нотаріальної діяльності з метою практичного втілення актів національного законодавства та міжнародного права у цій сфері.

Принципи державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом можна визначити як основні засади, вихідні ідеї, об'єктивні закономірності ефективної організації та здійснення державою функцій державного регулювання у правовій та зовнішньополітичній сферах,

що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії та практики державного регулювання нотаріальної діяльності, національного законодавства та міжнародного права у зазначеній сфері.

Функції державного регулювання нотаріальною діяльністю із іноземним елементом можна визначити як об'єктивно обумовлені дії, які є складовою частиною виконавчо-розпорядчої діяльності конкретних органів державного регулювання (їх посадових осіб), здійснюються від імені держави і реалізують владно-організаційні повноваження держави у сферах внутрішньої та зовнішньої правової політики. За загальною класифікацією нотаріальною діяльністю із іноземним елементом поділяються на загальні, спеціальні та допоміжні.

Слід зазначити, що виконання функцій державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом тісно пов'язане із виконанням функцій державного регулювання у сфері консульської діяльності.

Форму державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом можна визначити як юридично урегульовану діяльність суб'єктів державного регулювання правовою та зовнішньополітичною сферами зі здійснення певних дій, необхідних для успішної реалізації закріплених за ними функцій державного регулювання нотаріальної діяльності, види якої безпосередньо закріплені в компетенції відповідних органів державного регулювання або витікають із неї. Враховуючи те, що суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом мають як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер, особливості державного регулювання у цій сфері, у процесах державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом переважає використання правових форм державного регулювання.

Метод державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом можна визначити як юридично виражений спосіб практичного

здійснення суб'єктами державного регулювання владно-організуючого впливу на керовані об'єкти у сфері нотаріальної діяльності, що відповідає характеру й обсягу наданих цим суб'єктам функцій та повноважень (компетенції), а також особливостям керованих об'єктів у зазначеній сфері. Враховуючи частково публічно-правовий характер суспільних відносин у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом, особливості правових засад реалізації внутрішніх та зовнішніх функцій держави у сфері державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом слід зробити висновок про те про те, що в ході реалізації зазначених функцій відповідні органи державного регулювання використовують переважно адміністративні, а не економічні, методи державного регулювання.

Враховуючи особливості нотаріальної діяльності із іноземним елементом як предмета правового регулювання та об'єкта державного регулювання функції державного регулювання цією діяльністю віднесені до повноважень суб'єктів державного регулювання функціональної компетенції і не є властивими для суб'єктів державного регулювання галузевої та міжгалузевої компетенції. Науково-теоретичний аналіз повноважень (компетенції) центральних органів виконавчої влади України свідчить про те, що особливістю державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом є віднесення функцій по його здійсненню до компетенції функціональних центральних органів виконавчої влади, а саме Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України, що обумовлено правовим змістом суспільних відносин у сфері нотаріальної діяльності із іноземним елементом як предмета правового регулювання та об'єкта державного регулювання.

За своїм правовим статусом Міністерство юстиції України та Міністерство закордонних справ України є юридичними особами публічного права, центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України. Виходячи із структури аналізу правового статусу державних органів, у роботі

проаналізовано елементи правового статусу Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України та консульських установ України.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення наукового дослідження правового регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом сформульовані висновки, пропозиції і рекомендації, до найголовніших з яких можна віднести такі:

1. Нотаріальна діяльність із іноземним елементом як предмет правового регулювання – це суспільні відносини між нотаріусами, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами України за кордоном, спеціальними суб'єктами нотаріальної діяльності та фізичними і юридичними особами як на території України, так і за кордоном, у сфері посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності, які мають як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер, врегульовані нормами національного законодавства України та міжнародного права, і предмет яких визначається змістом нотаріальних дій.

Поняття «нотаріальна діяльність» нормативно у законодавстві України не визначене. Виникає необхідність нормативного закріплення поняття «нотаріальна діяльність» шляхом доповнення статті 1 Закону України «Про нотаріат» новою частиною 2 такого змісту: «нотаріальна діяльність – це суспільні відносини між нотаріусами, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами України за кордоном, спеціальними суб'єктами нотаріальної діяльності та фізичними і юридичними особами як на території України, так і за кордоном, у сфері посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності».

2. Проведене історико-правове дослідження дає можливість зробити висновок про те, що історія правового регулювання нотаріальної діяльності

на території України має такі етапи: 1. Прийняття Руської Правди (1032-1054); 2. Прийняття Псковської судної грамоти (1397 рік); 3. Прийняття Судебника Іоанна III (1497 рік); 4. Прийняття Судебника Іоанна IV (1550 рік); 5. Прийняття Соборного Уложення царя Олексія Михайловича (1649 рік); 6. Прийняття Зводу законів Російської імперії (1832 рік); 7. Прийняття Положення про нотаріальну частину (1866 рік); 8. Прийняття Декрету РНК УСРР від 19 лютого 1919 р. «Про суд»; 9. Прийняття Декрету РНК УСРР від 25 лютого 1919 р «Про засновання народних Нотаріальних Камер»; 10. Прийняття Постанови РНК УСРР від 16 квітня 1921 р. «Про нотаріальні функції»; 11. Прийняття Робітничо-селянським Урядом України Положення про державний нотаріат від 20 квітня 2023 р.; 12. Прийняття Робітничо-селянським Урядом України Нотаріального положення від 16 грудня 2025 р.; 13. Прийняття Положення про судоустрій УСРР від 23 жовтня 1925 р.; 14. Прийняття Основ судочинства Союзу РСР та союзних республік від 29 жовтня 1924 р.; 15. Прийняття Постанови ЦВК та РНК СРСР від 14 травня 1926 р. «Про основні принципи організації державного нотаріату»; 16. Прийняття Нотаріальних положень України від 14 серпня 1928 р., від 26 грудня 1956 р. та від 31 серпня 1964 р.; 17. Прийняття Закону СРСР «Про державний нотаріат» від 19 липня 1973 р.; 18. Прийняття Закону УРСР «Про державний нотаріат» від 25 грудня 1974 року № 3377-VIII; 19. Прийняття Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII.

3. Систему законодавства, яким врегульовується нотаріальна діяльність, можна виявити через аналіз предмету цієї діяльності та системи її суб'єктів.

Системний аналіз законодавства України дає можливість зробити висновок про те, що нотаріальна діяльність, крім нотаріального законодавства, врегульована також нормами конституційного, адміністративного, господарського, фінансового, цивільного, трудового, сімейного, житлового, земельного, виконавчого, транспортного, інформаційного та кримінального законодавства. Це пояснюється тим, що

нотаріальна діяльність за своїм правовим та організаційним змістом є складною та комплексною, а її суб'єкти вступають в суспільні відносини, врегульовані нормами права різних галузей права та законодавства. Суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності мають як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер.

По відношенню до галузей права та законодавства України такий предмет правового регулювання як нотаріальна діяльність має комплексний міжгалузевий характер. Визначаючи місце норм права про нотаріальну діяльність в системі права та законодавства України, слід зробити висновок про те, що вони складають міжгалузеву комплексну підгалузь як в системі права, так і в системі законодавства України.

При визначенні сфери правового регулювання нотаріальної діяльності слід враховувати те, що крім національного законодавства України, нотаріуси та інші суб'єкти нотаріальної діяльності керуються положеннями міжнародних договорів. Розрізняють два види міжнародних договорів, що містять норми, які стосуються нотаріальних дій із іноземним елементом: двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції. З метою уніфікації процедури укладення міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах в роботі визначена типова структура таких договорів та пропонується закріплення типової структури таких договорів на нормативному рівні (постановою Кабінету Міністрів України).

4. Нотаріуси та інші суб'єкти нотаріальної діяльності при застосуванні законодавства іноземних держав та міжнародних договорів мають такі повноваження: застосовувати норми іноземного права; приймати документи та вчиняти посвідчувальні написи, складені відповідно до вимог іноземного законодавства; вчиняти дії щодо охорони майна, що залишилося після смерті іноземця на території України, та видавати свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна; вчиняти дії щодо охорони майна, яке належить одержати

іноземцю після смерті громадянина України, та видавати свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна; приймати легалізовані органами Міністерства закордонних справ України документи, які складено за кордоном з участю іноземних органів влади або які від них виходять; приймати документи без легалізації у випадках, коли це передбачено законодавством України та міжнародними договорами; співпрацювати із іноземними органами юстиції; забезпечувати докази, необхідні для ведення справ в державних органах іноземних держав; при вчиненні нотаріальних дій застосовувати правила міжнародного договору у випадку, якщо таким міжнародним договором встановлено інші правила ніж ті, що їх містить законодавство України; вчиняти нотаріальні дії, не передбачені законодавством України, в порядку, встановлюваному Міністерством юстиції України.

Особливості діяльності нотаріату в умовах воєнного стану визначені Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164.

5. Захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном безпосередньо відноситься до повноважень закордонних дипломатичних установ України та є складовою професійної діяльності посадових осіб дипломатичної служби. У системі закордонних дипломатичних установ України консульські функції виконують консульські установи України та консули. В межах виконання консульських функцій щодо вчинення нотаріальних дій та консульської легалізації консул вчиняє нотаріальні дії, передбачені законодавством України, а також легалізує документи і акти, складені за участю властей консульського округу, або такі, що виходять від цих властей.

6. Законодавство іноземних держав та міжнародні договори займають важливе місце в системі джерел правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. Чинні двосторонні договори України про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і

консульські конвенції потребують відповідного упорядкування та систематизації. Системного та уніфікованого підходу потребує також подальше укладення таких договорів із країнами, із якими такі договори ще не укладені.

Аналіз українського нотаріального законодавства дає можливість зробити висновок, що нотаріат України тяжіє до моделі нотаріату латинської школи. Ця модель набула поширення та успішно функціонує в багатьох країнах світу, які об'єднались у Міжнародний союз нотаріату, який відіграє важливу роль у міжнародній нотаріальній діяльності. Україна приєдналася до Міжнародного союзу нотаріату у 2013 році.

7. Державне регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом можна визначити як врегульовану нормами права, юридично-владну, нормотворчу, виконавчу та розпорядчу діяльність уповноважених органів державного регулювання по виконанню покладених на них функцій з регулювання нотаріальної діяльності з метою практичного втілення актів національного законодавства та міжнародного права у цій сфері.

У роботі визначені поняття та види принципів, функцій, форм та методів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом. Зазначено, що у сфері державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом переважно використовуються правові форми державного регулювання та адміністративні, а не економічні, методи державного регулювання.

8. Функції державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом віднесені до повноважень суб'єктів державного регулювання функціональної компетенції і не є властивими для суб'єктів державного регулювання галузевої та міжгалузевої компетенції. Особливістю державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом є віднесення функцій по його здійсненню до компетенції функціональних центральних органів виконавчої влади, а саме Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України.

За своїм правовим статусом Міністерство юстиції України та Міністерство закордонних справ України є юридичними особами публічного права, центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України. У роботі проаналізовано елементи правового статусу Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України та консульських установ України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев С. С. Теория права. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : БЕК, 1995. 320 с.
2. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції) [Текст] : навч. посіб. / О. Л. Копиленко [та ін.] ; МОН України. К. : Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
4. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. К. : Юрінком Інтер, 2021. 576 с.
5. Мала енциклопедія теорії держави і права [Текст] / [Бобровник С. В. та ін.] ; за заг. ред. Ю. Л. Бошицького ; НАН України, Київ. ун-т права НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2010. 367 с.
6. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : [учебник для вузов]. М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2002. 539 с.
7. Общая теория права и государства : учебник / [под ред. В.В. Лазарева]. [3-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юристь, 2001. 520 с.
8. Правознавство : підручник / [Опришко В. Ф., Шульженко Ф. П. та ін.] ; за заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка. К. : КНЕУ, 2003. 767 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник для студ. вищ. навч. закладів]. [2-е вид.]. Харків : Консум, 2005. 656 с.
10. Спиридонов Л. И. Теория государства и права : [учебник] / Спиридонов Л. И. М. : Фирма Гардарика, 1996. 304 с.

11. Загальна теорія держави і права : навч. посібник / А. М. Колодій [та ін.] ; ред. В. В. Копейчиков ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Вид. стереотип. К. : Юрінком Інтер, 2001. 320 с.
12. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015 . 468 с.
13. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
14. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
15. Теория государства и права : курс лекций / [под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько]. М. : Юристъ, 1997. 672 с.
16. Теория государства и права : учебник / [под. ред. М.Н. Марченко]. М. : Зерцало, 2009. 836 с.
17. Філософія права : навч. посібник / [за ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля]. К. : Юрінком Інтер, 2000. 336 с.
18. Філософія права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [за ред. О. Г. Данильяна]. Харків : Право, 2009. 208 с.
19. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. Т. 5: П–С. 2003. 736 с.
20. Омельченко А. В. Адміністративно-правові засади зовнішньоекономічної діяльності в Україні : монографія. К. : КНЕУ, 2011. 309 с.
21. Основи конституційного права України : підручник / М. І. Козюбра [та ін.] ; ред. В. В. Копейчиков ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Стер. вид. К. : Юрінком Інтер, 2001. 288 с.

22. Основи конституційного права України : підручник / В. В. Копейчиков [та ін.] ; ред. В. В. Копейчиков ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Стер. вид. К. : Юрінком Інтер, 2000. 286 с.

23. Конституційне право України : підручник для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / В. Ф. Погорілко [та ін.] ; ред. В. Ф. Погорілко ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. 2.вид., доопрац. К. : Наукова думка, 2000. 732 с.

24. Конституційне право України : навч. посібник / О. В. Совгиря, Н. Г. Шукліна. К. : Юрінком Інтер, 2007. 632 с.

25. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Чушенко, І. Я. Заяць ; за заг. ред. проф. В. І. Чушенка ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Вид. 2-ге, допов. і переробл. К. : Ін Юре, 2009. 547 с.

26. Декларація про державний суверенітет України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

27. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

28. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

29. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.

30. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.

31. Дякович М. М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 686 с.

32. Медвідь Ф. М., Усенко В. Ф., Медвідь Я. Ф. Нотаріальний процес в Україні: Навчальний посібник / За ред. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка, 2006. 324 с.

33. Нотаріат в Україні: Підручник / За ред. В. В. Комарова. К.: ЮрінкомІнтер, 2006. 320 с.
34. Нотаріат в Україні: навчальний посібник / За ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2007. 680 с.
35. Радзієвська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: Навч. посіб. 2-е вид., стер. / За відп. ред. Л.К. Радзієвської. К.: ЮрінкомІнтер, 2000. 528 с.
36. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / За ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2007. 680 с.
37. Фурса С. Я. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
38. Нотаріат України: підручник / С. Я. Фурса [та ін.] ; за заг. ред. С. Я. Фурси; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Центр правових досліджень Фурси. 3-тє вид., допов. та перероб. Київ: Алерта, 2015. 484 с.
39. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
40. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
41. Про Консульський статут України : Указ Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text>
42. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
43. Цілі державної політики та основні завдання Міністерства юстиції України на 2022-2024 роки. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/objectives_of_public_policy
44. Мейчик Д. М. Грамоты XIV и XV веков / Д. М. Мейчик. М., 1883. С. 71.
45. Плохотенко А. К. Курс нотариата / А. К. Плохотенко. М., 1910. С. 1–2.
46. Псковская Судная грамота. СПб., 1914. С. 12.

47. Судебники Иоанна III и Иоанна IV 1487 и 1550 годов. Харьков, 1915. С. 3–4.
48. Мандельштам, Л. Б. Учреждение нотариата и его организация / Л. Б. Мандельштам // Журн. М-ва юстиции. 1989. № 4.
49. Соборное Уложение Царя Алексея Михайловича 1649 г. М., 1907. С. 73–74.
50. О порядке исследования подписей на крепостных актах в случае возникшего о подлинности оных спора, или сомнения, о писании крепостей в поместных и вотчинных делах в Поместном приказе и о потребном числе свидетелей для подписания крепостных актов : Указ Петра I // Полное собрание законов Российской империи. М., 1830. Т. III. С. 678–679.
51. Указ Екатерины II от 7 ноября 1775 г. № 14392 // Полное собрание законов Российской империи. СПб., 1830. С. 240.
52. Положение о нотариальной части // Свод Законов Рос. Империи. Т. XVI, ч. 1. СПб., 1892. С. 215–246.
53. Узаконення та розпорядження Робіт.-сел. Уряду України за 1919 р. Х., 1925. С. 147.
54. Про засновання народних Нотаріальних Камер : Декрет Ради Нар. комісарів України // Узаконення та розпорядження Робіт.-сел. Уряду України за 1919 р. Х., 1925. С. 203–204.
55. Про нотаріальні функції : Постанова ради Нар. Комісарів України // Збір законів і розпоряджень Робіт.-сел. Уряду України. 1921. Ч. 6. С. 194–195.
56. Павлов А. А. Нотариат / А. А. Павлов. Харьков, 1926. С. 45.
57. Положення про державний нотаріат від 20.04.23 р. // Збір законів і розпоряджень Робіт.-Сел. Уряду України. 1923. № 13. Арт. 232. С. 419–428.
58. Нотариат в СССР / отв. ред. А. Ф. Клейнман. М., 1960. С. 20.
59. Нотариальное положение от 16 декабря 1925 г. // Собр. Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крест. Правительства Украины. 1925. № 102. Ст. 557.

60. Положение о судеустройстве УССР от 23 октября 1925 г. // Собр. Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крест. Правительства Украины. 1925. № 92, 93. Ст. 522.

61. Основы судеустройства Союза ССР и союзных республик от 29 октября 1924 г. // Собр. Законов и Распоряжений Рабоче-Крест. Правительства СССР. 1924. № 23. Ст. 203.

62. Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского Правительства СССР. 1926. № 35. Ст. 252.

63. Нотаріальна устава // Збірник Узаконень та Розпоряджень Робітн.-селянського Уряду України. 1928. № 20. Арт. 183.

64. Ведомости Верхов. Совета СССР. 1973. № 30. Ст. 393.

65. Седугин П. Новый общесоюзный Закон о государственном нотариате / П. Седугин // Соц. законность. 1973. № 10. С. 5–6.

66. Лесницкая Л. Ф. Закон о государственном нотариате / Л. Ф. Лесницкая // Сов. государство и право. 1973. № 12. С. 55.

67. Ведомости Верховного Совета УССР. 1975. № 1. Ст. 4.

68. Ведомости Верховного Совета Украины. 1993. № 39. Ст. 383.

69. Бобровник С. В. Система законодавства України: актуальні проблеми та перспективи розвитку / С. В. Бобровник, О. Л. Богінич. К. : Наук. думка, 1994. 124 с.

70. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні / Ющик О.І. К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. 192 с.

71. Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., жовтень 1999 року / Інститут законодавства Верховної Ради України ; ред. В. Ф. Опришко [та ін]. К. : [б.в.], 1999. 599 с.

72. Опришко В. Ф. Конституційні основи розвитку законодавства України / Опришко В. Ф. К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2001. 212 с.

73. Лисенкова О. С. Система законодавства України: структурно-функціональна характеристика : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Лисенкова Ольга Сергіївна ; Національна академія внутрішніх справ України. К., 2001. 229 арк.

74. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. Т. 4: Н–П. 2002. 720 с.

75. Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення / В. Ф. Сіренко [та ін.] ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ. ун-т права. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 217 с.

76. Граціанов А. І. Процес систематизації та уніфікації законодавства і розвиток правової системи України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Граціанов Анатолій Ігорович ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2004. 185 арк.

77. Євграфова Є. П. Система національного законодавства в контексті права (лібертарно-легістський підхід) : монографія / Є. П. Євграфова. К. : КНТ, 2007. 184 с.

78. Теорія і практика конституціоналізації національних систем права та законодавства: український досвід [Текст] : аналіт. доп. / [Ю. С. Шемшученко та ін. ; відп. ред. Пархоменко Н. М.] ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького Нац. акад. наук України. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. 127 с.

79. Про дипломатичну службу : Закон України від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text>

80. Віденська Конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047

81. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

82. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

83. Сімейний кодекс України 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

84. Житловий кодекс України від 30 червня 1983 р. № 5464-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>

85. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

86. Про іпотеку : Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>

87. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22 листопада 1996 р. № 543/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80#Text>

88. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

89. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1403-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#n506>

90. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

91. Про обіг векселів в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2374-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2374-14#Text>

92. Кодекс Торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. № 176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text>

93. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

94. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню

розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

95. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

96. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

97. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

98. Деякі питання обліку громадян України, які проживають за межами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 січня 2020 р. № 85. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2020-%D0%BF#n8>

99. Про затвердження Інструкції про порядок реєстрації актів громадянського стану в дипломатичних представництвах та консульських установах України : Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України від 23 травня 2001 р. № 32/5/101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0473-01#Text>

100. Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України : Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 р. № 142/5/310. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#Text>

101. Про затвердження Інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном : Наказ Міністерства закордонних справ України від 04 червня 2002 № 113. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0535-02#Text>

102. Про державний кордон України : Закон України від 4 листопада 1991 р. № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>

103. Про внутрішній водний транспорт : Закон України від 3 грудня 2020 р. № 1054-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#Text>

104. Про затвердження Правил плавання і перебування в територіальному морі, внутрішніх водах, на рейдах та в портах України іноземних військових кораблів : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 1996 р. № 529. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/529-96-%D0%BF#Text>

105. Про затвердження Положення про корабельну службу у Військово-Морських Силах Збройних Сил України : наказ Міністра оборони України від 24 листопада 2003 р. № 415. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1170-03#Text>

106. Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text>

107. Про автомобільний транспорт : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2344-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text>

108. Про залізничний транспорт : Закон України від 4 липня 1996 р. № 273/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text>

109. Перелік двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах (по країнах). Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/perelik-dvostoronnih-ta-bagatostoronnih-mijnarodnih-dogovoriv-u-sferi-pravovoi-dopomogi-ta-pravovogo-spivrobitnitstva-u-tsilnih-ta-kriminalnih-spravah-po-krainah>

110. Пуртова А. А. Міжнародні договори у системі джерел правового регулювання консульської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 69. С. 456–460. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254989>

111. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/u192fb718-72f1-4410-80c1-1d5cd4bad246/page>

112. Про затвердження Типової угоди про консульські функції, виконання яких доручається нештатним (почесним) консулам України, та про обов'язки нештатних (почесних) консулів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2011 р. № 1331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1331-2011-%D0%BF#Text>

113. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>

114. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства : Наказ Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3253/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10#Text>

115. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>

116. Про організаційні заходи з постачання, зберігання, обігу, обліку спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання : Наказ Міністерства юстиції України від 04 листопада 2009 р. № 2053/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-09#Text>

117. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

118. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

119. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>

120. Антонович М. М. Міжнародне публічне право : [навч. посібник] / Антонович М. М. К. : КМ Академія : Алерта, 2003. 307 с.

121. Анцелевич Г. О. Міжнародне право : [підручник] / Г. О. Анцелевич, О. О. Покрещук. К. : Пектораль, 2003. 409 с.

122. Міжнародне право : навч. посібник / [за ред. М. В. Буроменського]. К. : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
123. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / Буткевич В. Г., Мищик В. В., Задорожній О. В. К. : Либідь, 2002. 608 с.
124. Міжнародне право. Основні галузі : підручник / [за ред. В. Г. Буткевича]. К. : Либідь, 2004. 816 с.
125. Дмитрієв А. І. Міжнародне публічне право / А. І. Дмитрієв, В. І. Муравйов. К. : Юрінком Інтер, 2001. 639 с.
126. Міжнародне публічне право : навч. посібник / Т. Л. Сироїд. 2. вид., доп. й переробл. Х. : ТОВ «ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС», 2006. 268 с.
127. Публичное право : учебник для юрид. фак. и вузов / Ю. А. Тихомиров. М. : БЕК, 1995. 485 с.
128. Богуславский М. М. Международное частное право : [учебник для студ. вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция»] / Богуславский М. М. [5-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юристь, 2004. 602 с.
129. Міжнародне приватне право : навч. посібник / [за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушман]. К. : Юрінком Інтер, 2005. 368 с.
130. Звеков В. П. Международное частное право : [курс лекций] / Звеков В. П. М. : НОРМА–ИНФРА-М, 1999. 686 с.
131. Международное частное право : учебник / [под ред. Г. К. Дмитриевой]. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : Проспект, 2009. 687 с.
132. Кибенко Е. Р. Международное частное право : [учеб.-практ. пособие] / Кибенко Е. Р. Харьков : Эспада, 2003. 512 с.
133. Лунц Л. А. Курс международного частного права : в 3 т. / Лунц Л. А. М. : Спарк, 2002. 1007 с.
134. Скаридов А. С. Международное частное право : [учеб. пособие] / Скаридов А. С. СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 1998. 765 с.
135. Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право : [підручник] / Г. С. Фединяк, Л. С. Фединяк. [3-є вид., доп. і перероб.]. К. : Атіка, 2003. 543 с.

136. Порівняльне правознавство : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / А. І. Дмитрієв, А. О. Шепель ; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, Київ. ун-т права. К. : Юстініан, 2003. 184 с.

137. Порівняльне правознавство у системі юридичних наук: проблеми методології [Текст] / О. В. Кресін [та ін.] ; ред. Ю. С. Шемшученко ; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. - К. : [б.в.], 2006. 256 с.

138. Право зовнішніх зносин : Дипломатичне право міжнародних організацій. Право спеціальних комісій. Консульське право / упоряд. Ю. В. Алданов [та ін.]. К. : Видавничий дім «Промені», 2003. 784 с.

139. Гуменюк Б. І. Основи дипломатичної та консульської служби : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Б. І. Гуменюк. К. : Либідь, 2004. 248 с.

140. Репецький В. М. Дипломатичне і консульське право : підручник / В. М. Репецький ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Факультет міжнародних відносин. 2-е вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2006. 372 с.

141. Дипломатична та консульська служба : конспект лекцій / Нац. авіац. ун-т ; [уклад.] А. Д. Гулієв. К. : НАУ-друк, 2011. 79 с.

142. Балабанов К. В. Дипломатична та консульська служба : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Балабанов Костянтин Васильович, Трофименко Микола Валерійович ; Маріуп. держ. ун-т. Донецьк : Ноулідж, Донец. від-ня, 2013. 431 с.

143. Дипломатична та консульська служба : навч. посіб. / [Я. Б. Турчин та ін.] ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. 223 с.

144. Сагайдак О. П., Сардачук П. Д. Посольство і консульство: організація і форми роботи: навч. посіб. / О. П. Сагайдак, П. Д. Сардачук; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. К. : Знання, 2014. 317 с.

145. Панов А. В. Дипломатична і консульська служба : підручник / Ален Панов. Ужгород : Аутдор-Шарк, 2015. 270 с.

146. Консульська служба України. Становлення та розвиток / [за ред. Г. М. Перепелиці]. Київ : Логос, 2018. 440 с.

147. Турчин Я. Б. Дипломатична та консульська служба : підручник / Я. Б. Турчин, Л. О. Дорош, О. Я. Івасенко ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2018. 329 с.

148. Крупеня І. М. Дипломатична та консульська служба : [навч. посіб.] / І. М. Крупеня. Київ : КиМУ, 2019. 336 с.

149. Пуртова А. А. Характеристика правового змісту консульської діяльності як предмета правового регулювання. *Юридична Україна*. 2021. № 10. С. 36–42.

150. Пуртова А. А. Норми права про консульську діяльність у системі права та законодавства України. *Юридична Україна*. 2021. № 11. С. 36–41.

151. Пуртова А. А. Історично-правова періодизація розвитку консульської діяльності в Україні. *Київський часопис права*. 2021. № 3. С. 152–157.

152. Пуртова А. А. Особливості правового статусу почесних консулів в Україні та за кордоном. *Юридичний бюлетень*. 2021. № 23. С. 164–169.

153. Пуртова А. Реалізація консульських функцій як інструмент захисту прав і свобод людини і громадянина. *Visegrad journal of human rights*. 2021. № 6. С. 136–140 (Словацька Республіка).

154. Пуртова А. А. Адміністративно-правові засади консульської діяльності в Україні. *Адміністративне і фінансове право України в умовах сучасних реалій і викликів: теорія, практика, перспективи розвитку*: зб. наук. праць. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 11 листопада 2021 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН України О. Ф. Андрійко. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2021. С. 126–129.

155. Пуртова А. А. Система та повноваження органів державного управління консульською діяльністю. *Роль права та закону в громадянському суспільстві*: міжнародна науково-практична конференція, м.

Харків, 18–19 лютого 2022 р. Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2022. С 57–60.

156. Пуртова А. А. Система та правовий статус консульських установ України. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 18–19 лютого 2022 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2022. С. 60–63.

157. Пуртова А. А. Правові засади проходження консульської служби в Україні. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 лютого 2022 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2022. С. 10–13.

158. Пуртова А. А. Юридична відповідальність посадових осіб консульської служби України. *Захист прав і свобод людини: проблемні питання, досягнення та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 15–16 березня 2022 року). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 61–64.

159. Anna Purtova. Statutory regulation of the consular activity in Ukraine // *Consular Service of Ukraine: Establishment and Development*. Collective monograph. Kyiv. Limited Liability Company «PRINTING HOUSE «FROM A TO Z», 2022. P. 334–341.

160. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/konsulske-obslugovuvannya-gromadyan-ukrayini>

161. Офіційний сайт Міжнародного союзу нотаріату. URL: <https://npu.ua/palata/mizhnarodne-spivrobotnictvo/mizhnarodnij-soyuz-notariatu/>

162. Міжнародне співробітництво Нотаріальної палати України. URL: <https://npu.ua/palata/mizhnarodne-spivrobotnictvo/>

163. Офіційний сайт Нотаріальної палати України. URL: <https://npu.ua/palata/>

164. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. Т. 4: Н–П. 2002. 720 с.
165. Панов М., Герасіна Л. Правова політика як універсальний феномен соціального буття. *Право України*. 2001. № 8. С. 36–40.
166. Цветков В. В. Державне управління і політика : монографія / Цветков В. В., Селіванов В. М., Скрипнюк О. В. К.: Абрис, 2006. 312 с.
167. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України. Методологічні аспекти. К.: Ін Юре, 2002. 723 с.
168. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. Т. 2: Д–Й. 1999. 744 с.
169. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / [редкол.: В. Б. Авер'янов (голова) та ін.]. Т. 1. Загальна частина. К.: Юрид. Думка, 2007. 592 с.
170. Опрышко В. Ф. Народнохозяйственный комплекс: управление и право. К.: Политиздат Украины, 1983. 168 с.
171. Державне управління: теорія і практика / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К.: Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
172. Виконавча влада і адміністративне право / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К.: Ін-Юре, 2002. 668 с.
173. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К.: Факт, 2003. 384 с.
174. Теоретичні засади вирішення проблем державного управління в Україні / [заг. ред. Ю. С. Шемшученка, В. Б. Авер'янова]. К.: ІДП НАН України, 1995. 23 с.
175. Демократичні засади державного управління та адміністративне право : монографія / [Шемшученко Ю. С., Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф., Кресіна І. О., Нагребельний В. П. та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Юрид. думка, 2010. 496 с.

176. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К.: Наук. думка, 2007. 587 с.

177. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади : навч. посібник / [Нижник Н. Р., Дубенко С. Д., Мельниченко В. І. та ін.] ; за заг. ред. Н. Р. Нижник. К.: Вид-во УАДУ, 2002. 164 с.

178. Введение в теорию государственно-правовой организации социальных систем / [общ. ред. Е. Б. Кубко]. К.: ЮРИНКОМ, 1997. 192 с.

179. Державне управління : навч. посібник / [Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю., Гордієнко Л. Ю.] ; за ред. А. Ф. Мельник. [2-е вид., випр. і доп.]. К. : Знання, 2004. 342 с.

180. Одінцова Г. С. Теорія та історія державного управління : навч. посіб. / [Одінцова Г. С., Дзюндзюк В. Б., Мельтюхова Н. М. та ін.] ; заг. ред. Г. С. Одінцова, О. Ю. Амосова. К. : Професіонал, 2008. 288 с.

181. Адміністративне право України : підруч. / [Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Дьяченко О. В. та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. К. : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

182. Бачило И. Л. Функции органов управления (правовые проблемы оформления и реализации) / Бачило И. Л. М. : Юрид. лит., 1976. 125 с.

183. Колпаков В. К. Адміністративне право України : [підручник] / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. К.: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

184. Курс адміністративного права України: підручник / за ред. О. В. Кузьменко. 3-тє вид., допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 904 с.

185. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

186. Крупчан О. Д. Організація виконавчої влади. К.: УАДУ, 2001. 132 с.

187. Формы государственного управления / [отв. ред. Б. М. Лазарев]. М. : ИГП АН СССР, 1983. 149 с.

188. Лунев А. Е. Теоретические проблемы государственного управления. М. : Наука, 1974. 247 с.
189. Марчук В. М. Наукові основи управління в державному апараті / Марчук В. М. К. : Вища шк., 1976. 103 с.
190. Марчук В. М. Административно-правовой аспект научной организации государственного управления / Марчук В. М. К. : [б. в.], 1977. 54 с.
191. Марчук В. М. Основы научной организации государственного управления / Марчук В. М. К. : КВШ МВД СССР, 1979. 96 с.
192. Цветков В. В. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика : [монографія]. К.: Юрид. думка, 2007. 336 с.
193. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). Харків: Право, 1996. 164 с.
194. Цветков В. В. Теоретичні і методологічні передумови аналізу проблем управління / В. В. Цветков // Правова держава : зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1994. Вип. 5. С. 20–27.
195. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>
196. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. Т. 6: Т–Я. 2004. 768 с.
197. Аверьянов В. Б. Апарат государственного управления: содержание деятельности и организационные структуры. К. : Наук. думка, 1990. 145 с.
198. Апарат государственного управления: интересы и деятельность. К. : Наук. думка, 1993. 164 с.
199. Бачило И. Л. Правовые проблемы организации структур и их функций в системе советского государственного управления. М. : ИГП АН СССР, 1979. 29 с.

200. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления. М. : Юрид. лит., 1972. 280 с.
201. Лазарев Б. М. Апарат управления общенародного государства. М. : Юрид. лит., 1978. 87 с.
202. Лунев А. Е. Советский государственный аппарат. М.: Знание, 1972. 48 с.
203. Демократизация аппарата управления / [В. В. Цветков, В. Ф. Сиренко, М. Ф. Орзих и др. ; отв. ред. В. В. Цветков, В. Ф. Сиренко]; АН УССР, Ин-т государства и права. Киев : Наук.думка, 1990. 297 с.
204. Введение в теорию государственно-правовой организации социальных систем / [общ. ред. Е. Б. Кубко]. К. : ЮРИНКОМ, 1997. 192 с.
205. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз. К. : Основа, 1996. 420 с.
206. Деречь В. А. Органи виконавчої влади України та управлінські відносини : [монографія]. К. : Юрид. думка, 2007. 180 с.
207. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / [Авер'янов В. Б., Деречь В. А., Школик А. М. та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К. : Юстініан, 2007. 288 с.
208. Копейчиков В. В. Механизм советского государства. М. : Юрид. лит., 1968. 215 с.
209. План дій з реформування системи органів виконавчої влади / [Упоряд.: І. Коліушко, Н. Александрова]. К. : Конус-Ю, 2006. 215 с.
210. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : [курс лекций]. [4-е изд., стереотип.]. М.: Омега-Л, 2006. 584 с.
211. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>
212. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>

213. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-%D0%BF#Text>

214. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. Т. 3: К–М. 2001. 792 с.

215. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>

216. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>

217. Про затвердження Положення про Представництво Міністерства закордонних справ України на території України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2022 р. № 1050. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050-2002-%D0%BF#Text>

218. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

219. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>

220. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text>

221. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату : Наказ Міністерства юстиції України від 01.03.2022 р. № 1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text>

222. Про затвердження Положення про Спадковий реєстр : Наказ Міністерства юстиції України від 07 липня 2011 р. № 1810/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#n27>

223. Про запровадження Єдиного реєстру довіреностей та внесення змін і доповнень до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006 року № 111/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1378-06#n48>

224. Про затвердження Переліку адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, в умовах воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України від 01 квітня 2022 р. № 1307/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0386-22#Text>

225. Дзюба І. В. Конспект лекцій з дисципліни «Нотаріат України». Для студентів юридичного факультету. Дніпро. 2019. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/cpd/17.docx>

226. Красногор В. О. Суб'єкти забезпечення нотаріальної таємниці в Україні. Наукові записки. Серія: Право. Випуск 6. Спецвипуск. Том 1. 2019. С. 184–191 URL: <https://cusu.edu.ua/ua/nz-pravo-arhiv/586-general-information/naukovi-chasopysy-tdpu/naukovi-chasopysy-pravo/publikatsii/11548-subyekty-zabezpechennya-notarialnoyi-tayemnytsi-v-ukrayini>

227. Лекція 1. Тема: Виникнення та розвиток нотаріату. URL: <https://studfile.net/preview/9910889/>

228. Порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном. URL: <https://studfile.net/preview/5782638/page:3/>

229. Європейський кодекс нотаріальної етики. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/01/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf>

230. Омельченко А. В., Кожура Л. О. Адміністративно-правові засади державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні. Держава та регіони. Серія: Право. 2023 р., № 3 (81). С. 195–199. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2023/30.pdf

Список публікацій здобувача за темою дисертації**У наукових фахових виданнях:**

1. Аверіна Є. А. Суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності як предмет правового регулювання. *Наукові записки. Серія : Право.* 2022. Випуск 12. Кропивницький, 2022. С. 55–59. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/109/93>
2. Аверіна Є. А. Науково-теоретичний аналіз законодавства України про нотаріальну діяльність. *Право і суспільство.* 2023. № 3. С. 390–395. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/3_2023/58.pdf
3. Аверіна Є. А. Адміністративно-правовий статус суб'єктів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 7. С. 546–549. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2023/125.pdf
4. Аверіна Є. А. Застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів в системі правового регулювання нотаріальної діяльності. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2023. № 3 (81). С. 173–177. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2023/26.pdf

В інших наукових виданнях:

5. Аверіна Є. А. Множинність суб'єктів нотаріальних дій та види нотаріальних дій залежно від суб'єктів їх здійснення. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу:* зб. тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету, 17 квітня 2022 р. Хмельницький : ХНУ, 2022. С. 3-6. URL: https://pravo.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/26/zbirnyk_2022.pdf

6. Аверіна Є. А. Міжнародно-правові аспекти нотаріальної діяльності. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*: Матеріали V Міжнародного правничого форуму, 10 червня 2022 р., м. Чернівці / Уклад. І.В. Ковбас, І.І. Бабін, О.І. Ющик, І.Ж. Торончук, П.І. Крайній. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 242–245. URL: <https://ccu.gov.ua/library/prava-lyudyny-ta-publichne-vryaduvannya-v-suchasnyh-umovah-materialy-v-mizhnarodnogo>

7. Аверіна Є. А. Особливості правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки*: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (18 травня 2022 року) / ред. кол.: Кузьменко О.В., Шульженко Ф.П., Чорна В.Г. К.: Видавничий центр «Кафедра», 2022. С. 139–142.

8. Аверіна Є. А. Адміністративно-правовий зміст форм і методів державного регулювання нотаріальною діяльністю в Україні. *Восьмі Таврійські юридичні наукові читання* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16–17 червня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 187–191. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/222/5603/12483-1>

А К Т
про впровадження результатів дисертації Аверіної Євгенії Анатоліївни на тему
«Правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним
елементом» у освітній процес та наукову діяльність Навчально-наукового інституту
«Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені
Вадима Гетьмана»

Результати дисертації Аверіної Євгенії Анатоліївни на тему «Правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом» впроваджені у освітній процес та в наукову діяльність Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана».

Матеріали дисертації Аверіної Євгенії Анатоліївни можуть застосовуватися у освітньому процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із студентами з навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Нотаріат», «Адміністративне право», «Теорія міжнародних відносин», «Міжнародне публічне право», «Міжнародне приватне право», «Право зовнішніх зносин».

В якості джерел для вивчення навчальних дисциплін рекомендовано наукові публікації, в яких відображені результати дисертаційного дослідження Аверіної Євгенії Анатоліївни (Аверіна Є. А. Суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності як предмет правового регулювання. *Наукові записки. Серія : Право.* 2022. Випуск 12. Кропивницький, 2022. С. 55–59; Аверіна Є. А. Науково-теоретичний аналіз законодавства України про нотаріальну діяльність. *Право і суспільство.* 2023. № 3. С. 390–395; Аверіна Є. А. Адміністративно-правовий статус суб'єктів державного регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 7. С. 546–549; Аверіна Є. А. Застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів в системі правового регулювання нотаріальної діяльності. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2023. № 3 (81). С. 173–177), а також публікації в матеріалах національних та міжнародних науково-практичних конференцій.

За результатами використання у навчальному процесі зазначені вище публікації підтвердили належний теоретичний і навчально-методичний рівень, доступність і доцільність у використанні в навчальному процесі.

Директор Навчально-наукового інституту
«Юридичний інститут Київського національного
економічного університету імені Вадима Гетьмана»,
доктор юридичних наук, професор

05 вересня 2023 р.

 Кожура Л. О.

16-B Lavrska str., Kyiv, 01015,
Ukraine, tel: +38 044 377 7760

Charles Clore House, 17 Russell
Square, London WC1B 5DR, United
Kingdom, tel: +44 020 7323 2978

01015, вул. Лаврська, 16-Б, Київ,
Україна. Тел: +38 044 377 7760

Чарльз Клор Хаус, 17 Рассел
Сквер, Лондон, WC1B 5DR,
Сполучене Королівство. Тел: +44
020 7323 2978

07 вересня 2023 року

**АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
В ДІЯЛЬНІСТЬ ВІДДІЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ (НЕУРЯДОВОЇ)
ОРГАНІЗАЦІЇ «АСОЦІАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА» В УКРАЇНІ**

Відділення громадської (неурядової) організації «Асоціація міжнародного права» в Україні розглянуло результати дисертаційного дослідження аспірантки Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана» Аверіної Євгенії Анатоліївни на тему «Правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом» в цілому, та в частині висновків і пропозицій щодо удосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом на національному та міжнародно-правовому рівні.

В роботі доведено, що законодавство зарубіжних країн та міжнародні договори є важливими джерелами правового регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом. З метою уніфікації процедури укладення двосторонніх міжнародних договорів про правову допомогу автором пропонується типова структура таких договорів та її закріплення на нормативному рівні. Автор зазначає, що вже укладені міжнародні двосторонні договори України у сфері правової допомоги потребують свого упорядкування та систематизації. Системного та уніфікованого підходу потребує також подальше укладення таких договорів із країнами, із якими такі договори ще не укладені.

На підставі аналізу отриманих за результатами проведеного дисертаційного дослідження висновків та пропозицій вважаємо, що вони мають належний науково-теоретичний та методологічний рівень, практичну значимість та можуть бути використані в ході практичної та методологічної діяльності Відділення громадської (неурядової) організації «Асоціація міжнародного права» в Україні.

**Віце-президент,
кандидат юридичних наук**

Владислав МАКСИМОВ

КИЇВСЬКА ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА ПАЛАТА
КИЇВСЬКА ТПП

вул. Б.Хмельницького, 55, 01054, Київ, Україна
Тел. (044) 482-0301
Факс (044) 482-3966
e-mail: info@kcci.org.ua
www.kiev-chamber.org.ua

B.Khmelnytskogo str., 55, Kyiv, 01054, Ukraine
Tel. (044) 482-0301
Fax (044) 482-3966
e-mail: info@kcci.org.ua
www.kiev-chamber.org.ua

THE KYIV CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY

17.10.2013 № 17/05-5/1027

**Акт впровадження
результатів дисертаційного дослідження Аверіної Євгенії Анатоліївни на
тему «Правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із
іноземним елементом» у практичну та правозастосовчу діяльність
Київської торгово-промислової палати**

Київська торгово-промислова палата розглянула результати дисертаційного дослідження аспірантки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана Аверіної Євгенії Анатоліївни на тему «Правове регулювання нотаріальної діяльності у правовідносинах із іноземним елементом» в частині практичних висновків та пропозицій щодо подальшого удосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності із іноземним елементом в Україні.

Окрема увага в дисертаційній роботі приділена дослідженню питань захисту нотаріусами та іншими суб'єктами нотаріальної діяльності прав та інтересів громадян та юридичних осіб як на території України, так і за кордоном, у тому числі у сфері здійснення ними підприємницької зовнішньоекономічної діяльності.

На підставі ознайомлення із обґрунтуваннями запропонованих автором практичних висновків та пропозицій вважаємо, що отримані за результатами проведеного дисертаційного дослідження висновки та пропозиції мають належний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та можуть бути використані у практичній та правозастосовчій діяльності Київської торгово-промислової палати.

Віце-президент Київської
торгово-промислової палати

Коляденко В. А.

001238

